

Kultuuri mõju lõimumisele: Konverentsi toimetised

Euroopa Liit

Konverentsi toimetiste väljaandmist rahastavad Integratsiooni ja Migratsiooni Sihtasutus Meie Inimesed ja EV Kultuuriministeerium, Euroopa Kolmandate Riikide Kodanike Integreerimise Fondi kaasrahastatusel.

Toimetajad: Eva-Maria Asari, Tanel Mätlik

Tõlge: A&A Lingua OÜ

Kirjastaja: Graviditas Consult OÜ

Aadress: Väike-Tähe 6-1, Tartu 51010

info@gravitas.ee

www.graviditas.ee

© Integratsiooni ja Migratsiooni Sihtasutus Meie Inimesed, Tallinn 2012

Kõik antud kogumikus esitatud ideed ja arvamused kuuluvad artiklite autoritele. Taasesitamine on lubatud (väljaarvatud ärilistel eesmärkidel) tingimusel, et allikale viidatakse. Graviditas OÜ, Integratsiooni ja Migratsiooni Sihtasutus Meie Inimesed, Kultuuriministeerium ja Euroopa Komisjon ei vastuta antud kogumikus avaldatud informatsiooni edasise kasutamise eest.

ISBN 978-9949-30-852-1

Sisukord

Tänuavaldused	4
Avasõnad - Kultuuri mõju lõimumisele	5
<i>Laine Randjärv</i>	
Kultuurilise integratsiooni poliitika kujundamine	
Kultuuri osatähtsus vähemuste ja sisserändajate lõimumisele ELis	8
<i>Eva-Maria Asari</i>	
21. sajandi integratsioonipoliitika Euroopas	17
<i>Robert Palmer</i>	
Integratsioon Eestis: erinevad teed.....	23
<i>Triin Vihalemm</i>	
Mitmekultuurilisus – sissejuhatus probleemi	26
<i>Frederik Stjernfelt</i>	
Demokraatia ja kultuurivahetuse tähtsus noorte jaoks mitmekesisuse suurenemisel	38
<i>Adam Newman Turner</i>	
„Itaallaste tegemine”	45
<i>Susanna Tamimi</i>	
Ettevalmistusprotsess Eesti kultuuripoliitika aluste uuendamiseks – kultuuriline mitmekesisus	48
<i>Marianna Drozdova</i>	
Eesti etniliste vähemuste poliitika ja etniliste vähemuste venestumine – edu või läbikukkumine?	52
<i>Aleksandr Aidarov</i>	
Vene rahvuse kujundamine, kultuuriline mitmekesisus ja keelepoliitika	56
<i>Konstantin Zamyatin</i>	
Kultuuriprobleemid Prantsusmaa integratsioonipoliitikas	60
<i>Marie-José Bernardot</i>	
Parimad praktikad	
Sissejuhatus kultuurilise lõimumise parimatesse praktikatesse	64
<i>Tanel Mätlik</i>	
Television – reis reisile minemata	66
<i>Priit Kuusk</i>	
Muusika kui lõimimisvahend	68
<i>Leelo Lehtla</i>	
Tants kui lõimimisvahend.....	70
<i>Zemfira Lampmann, Jevgeni Mironov</i>	
Kultuuriline lõimumine Varssavi Mitmekultuurilises Keskuses.....	72
<i>Witek Hebanowski</i>	
„Integratia” – lõimumiskoomiks.....	74
<i>Franz Wolf-Maier</i>	
Soome venekeelsete organisatsioonide ühendus (FARO)	75
<i>Petr Potchinctchikov, Polina Kopylova</i>	
Film kui lõimimisvahend.....	76
<i>Marc Nigita</i>	

Tänuavaldused

Käesolev kogumik põhineb 20.-21. septembril 2012 Tallinnas toimunud rahvusvahelise konverentsi „Kultuuri mõju lõimumisele“ ettekannetel ning konverentsil arutatud teemadel.

Kultuur on keskkonnaks dialoogile erinevate etniliste gruppide vahel ning seega mängib olulist rolli lõimumisprotsessi toetamisel ja etniliste vähemuste kaasamise toetamisel. Käesoleval hetkel on võtmeküsimuseks üle kogu Euroopa see, kuidas kasutada kultuuri senisest tulemuslikumalt ühiskonna sidususe loomisel, ohustamata seejuures erinevate etniliste rühmade kultuurilise identiteedi säilitamist. Kultuuri roll lõimumises tõstatab samuti mitmeid küsimusi - näiteks kas ühiskonna ühtlustumine ühise kodakondsuse ja keele alusel eeldab ka ühise kultuuri (või vähemalt mõnede selle elementide) omaksvõtmist? Ning kui vastus sellele küsimusele on jaatav, siis kuivõrd erineb see assimilatsioonist? Neid küsimusi arutati konverentsil lähtudes nii Eesti kui ka EL kontekstist.

Konverentsi eesmärgiks oli selgitada kultuuri rolli ja vahetada parimaid praktikaid Euroopa kolmandate riikide kodanike lõimumise protsessis nii Eestis kui Euroopa Liidu tasandil ning luua uusi ideid edaspidisteks tegevusteks ja poliitika kujundamiseks. Konverents tõi kokku uurijad, poliitikakujundajad ja kolmanda sektori esindajad, kes on tegevad lõimumise valdkonnas, eesmärgiga vahetada kogemusi, informatsiooni ja parimaid praktikaid ning genereerida uusi strateegiaid edasiseks poliitika arendamiseks. Konverentsil tehtud järeldused aitavad poliitika kujundajatel ja lõimumise valdkonnas tegutsejatel kultuuri oma igapäevatoös efektiivsemalt kasutada. Kogumiku esimene osa annab ülevaate teoreetilistest aruteludest kultuurilise identiteedi olulisusest vähemuste õigustes. Ülejäänud kogumik jaguneb kahte ossa. Esimene osa keskendub kultuuri poliitikatele ja programmidele, mida liikmesriigid rakendavad etniliste vähemuste ja kolmandate riikide kodanike suhtes. Teises osas on esitatud valik parimatest praktikatest, kuidas on kultuuri kasutatud kolmandate riikide kodanike lõimumise toetamiseks.

Täname Integratsiooni ja Migratsiooni Sihtasutust Meie Inimesed ning Kultuuriministeeriumit niivõrd aktuaalsel teemal konverentsi algatamise eest ning kõiki konverentsil osalejaid, kes andsid tagasisidet ja jagasid oma mõtteid arutelude käigus tõstatatud küsimuste kohta seeläbi avardades ka meie arusaamu. Meil on hea meel, et Euroopa Komisjon otsustas kaasrahastada konverentsi läbiviimist ja kogumiku väljaandmist Euroopa Kolmandate Riikide Kodanike Integreerimise Fondi kaudu.

Viimaks soovime tänada kõiki autoreid, kes andsid heldelt oma aega käesoleva kogumiku põhjalike ja tähelepanelike ettekannete kirjutamiseks.

Tanel Mätlik, Gravitas Consult OÜ
Eva-Maria Asari, Gravitas Consult OÜ
Toimetajad

Avasõnad - Kultuuri mõju lõimumisele

Pr Laine Randjärv, Riigikogu I aseesimees

Mahatma Gandhi, kelle vägivaldta võitluse filosoofia on läbi aegade avaldanud mõju rahumeelsetele rahvuslikele ja rahvusvahelistele liikumistele, on kirjutanud:

„Ma ei soovi, et minu maja oleks igast küljest seinaga ümbritsetud ja et minu aknad oleksid tihedalt kinni naelutatud: ma tahan, et kõigi maade kultuur pääseks vabalt minu majja.”

Usun, et selle filosoofilise mõttega on nõus enamik täna siin saalis viibijaid.

Lugupeetud kolleegid, kallid sõbrad!

On hea meel tervitada Teid konverentsil „Kultuuri mõju integratsioonile“. Olen veendunud, et mõttekaaslastena soovime viia maailma lähemale rahvastevahelisele mõistmisele, tolerantsusele ja respekterimisele.

Eesti riik paikneb oma geograafilise asukoha poolest paljude kultuuride ristumiskohal ning sajandite jooksul on just nimelt kultuur olnud peamiseks viisiks saavutada üksteisemõistmine eri rahvaste vahel. Kultuuride põimumine on väljendunud nii keeles, kunstis, arhitektuuris, teaduses kui ka mujal.

Positiivse näitena võib tuua Tartu Ülikooli, mis on kogu maailmas kuulus oma erinevate teaduslike koolkondade poolest. Siin on läbi aegade töötanud ja oma intellektuaalset panust jaganud professorid eri maadest. Need teadmised ja teadustöö tulemused on kinnistunud ka eesti teaduskultuuri ruumis.

Eesti riigi jaoks on kultuuril eriline tähendus. Kultuuri all mõistame nii kultuuritraditsioone kui ka oma keelt ja võimalust selles keeles lugeda, õppida, teadust teha või laulda. Tänu oma kultuurikeelele on meie riik vastu pidanud aegade tormides. Eestimaal on armastatud oma keelt ja kultuuri, samas osatud hinnata ka teiste rahvaste traditsioone – lisaks emakeelele on õpitud vene, saksa, prantsuse ja inglise keelt. Ühele väikese maa rahvale ja kultuuritraditsioonidele on tähtis mitte kapselduda.

Esseist Enn Soosaar kirjutas kümnekond aastat tagasi oma artiklis „Üherahvuseline Eesti kui sinine unistus“, et Eesti polnud keelelt ja kultuurilt homogeenne piirkond juba enne 18. sajandit. Viimased kaheksa sajandit on siin kõrvuti elanud ja vastastikku üksteist rohkem-vähem mõjutanud mitu keelt, kultuuri, hoiakut, meelelaadi. (Eesti Päevaleht, 21.09. 2000.)

Eestimaal elavad inimesed on erinevad mitte ainult emakeele ja rahvuskultuuri traditsioonide poolest, vaid ka üldinimlike väärtuste, elufilosoofia, maailmavaate ja kodanikuks olemise positsioonilt. Meie vajame lõimumisprotsessis palju rohkem diferentseeritud ja läbimõeldud tegevust, mis lähtub iga konkreetse grupi vajadustest ja eripärast.

Eesti integratsioonipoliitika ülesanne seisneb just nimelt selles, et iga meie maa elanik tunneks ennast Eesti riigi osana, osates samal ajal eesti keelt ja mõistes eesti kultuuri ja tundes uhkust omaenda rahvusliku kuuluvuse, ajaloolise kodumaa kultuuri üle. Tähtis on, et ajaloolisi kultuuritraditsioone antaks edasi oma lastele, lastelastele ja lastelastelastele. Sest sallivus ja armastus on olemas just siis, kui armastatakse ja tuntakse oma. Meie lapsed saavad oma põhilised teadmised kultuurilise mitmekesisuse kohta juba koolis ja mulle paistab, et noorem põlvkond ei tunneta erilisi probleeme kokkupuutel uudsete kultuuriilmingutega.

Täna elab Eestis üle 190 eri rahvuse esindaja. (2000. aastal oli neid veel 142.) On olemas suured ja tugevad kogukonnad ning ka päris väikesed rahvusgrupid, kes moodustavad rahvuskultuuriseltse või töötavad pühapäevakoolides.

Eesti Vabariigi üheks tähtsamaks integratsioonipoliitika vahendiks on kahtlemata kultuur. Selle ilmekas tõestus on otsus, et integratsioonipoliitika küsimuste eest vastutab meie riigis kultuuriministerium.

Vaatamata sellele, et lõimumisprotsessiga on tegeldud juba aastaid, ei saa me täna ega ka homme raporteerida selle valmisolemisest. Mõni ettevõtmine selles valdkonnas on õnnestunud ja toimib, teised vajavad uusi lähenemisi. Eksimusest pääseb vaid see, kes midagi ei tee. Samal ajal pole tegevusetus aga lahendus. Oluline on, et ühiskond tervikuna osaleks ümbritseva maailma tundmaõppimises ja protsessides.

Olen veendunud, et eelseisva konverentsi jooksul jagatavad kogemused tööst integratsiooni vallas, teooriad ja praktikad rikastavad meid kõiki uute kasulike teadmistega, mida saame oma edaspidises töös kasutada.

Soovin kõigile konverentsist osavõtjatele head töömeeleolu, leide huvitavatest ettekannetest ja konstruktiivseid arutelusid. Loodan, et leiate ka uusi sõpru ja mõttekaaslasi!

Kauneid elamusi Tallinnas, merelinnas, mis paljude sajandite jooksul on rikastunud eri rahvaste kultuuride sümbioosis.

Kultuurilise integratsiooni poliitika kujundamine

Kultuuri osatähtsus vähemuste ja sisserändajate lõimumisele „Kultuuri mõju lõimumisele”

Eva-Maria Asari Gravitas Consult OÜ

Sissejuhatus

Me elame tähelepanuväärse etnilise, keelelise ja usulise mitmekesisuse maailmas. Nüüdisaja kogukondade üks keerulisemaid probleeme on leida viisid, kuidas vastata asjakohaselt erinevate rühmade konkureerivatele nõudmistele ja püüdlustele kaitsta oma kultuuri ja identiteeti. Vähemuste õiguste tänapäevane kontseptsioon hõlmab terve hulga poliitilisi, sotsiaalseid, majanduslikke ja kultuurilisi õigusi. 20. ja 21. septembril 2012 Tallinnas toimuval rahvusvahelisel konverentsil keskendutakse viimastele.

Käesolev taustapaber analüüsib kultuuri olulisust etniliste vähemuste ja sisserändajate lõimumisel Euroopa Liidus ning tugineb vähemuste õiguste teooriatele ja rahvusvahelises õiguses välja töötatud kontseptuaalsele raamistikule. Rahvusvaheline õigus üldiselt väärtustab pluralismi ja tunnustab kõikide ühiskonnarühmade õigust oma identiteeti säilitada, kuna identiteetide ühtsus, mida rahvusriigi mudel on taotlenud, ei ole suutnud osade inimeste õigusi kaitsta, aga mis veelgi olulisem, see ei ole suutnud ennetada maailmas pingeid ja konflikte, mida rahvusvaheline kogukond on püüdnud vältida.

Kultuur on keeruline kontseptsioon, millel ei ole rahvusvahelises õiguses ega akadeemilistes ringkondades ühtset määratlust. Kõige laiemas tähenduses viitab kultuur üldisele inimsuutlikkusele: see hõlmab ühiskonda või sotsiaalset rühma iseloomustavate teadmiste ja tavade, erinevate usuliste, materiaalsete, vaimsete ja emotsionaalsete omaduste täielikkust. Samuti võib see sisaldada materiaalseid varasid, nagu kultuuriväärtused (nt kunstiväärtused), arheoloogilist pärandit, kirjandust, ringhäälingut, muusika- ja kunstiteoseid, jne, kuid samuti eluviise, väärtussüsteeme, tavasid ja tõekspidamisi¹, kööki ja riietust, majapidamistavasid ja tööstustehnoloogiaid. Eluviisi väljendusena on kultuur oluline nii enamus- kui vähemusrühma jaoks.

On ütlematagi selge, et nii nagu kultuuri puhul on ka „vähemuse” määramine osutunud keeruliseks. Alates XX sajandist mõistetakse „vähemuse” all peamiselt teatud tüüpi kogukonda, eelkõige rahvuslikku või sarnast kogukonda, kes erineb riigis ülekaalus olevast kogukonnast keele, rahvuse või usu poolest². Vähemusi võib eristada erinevate kultuuriliste ja teiste identiteeti eristavate markerite poolest (nagu keel, rass ja rahvus, usk, seksuaalne sättumus või eluviis) või nende ajalooliste suhete poolest suurema poliitilise kogukonnaga (põliselanikud, rahvusvähemused või sisserändajate kogukonnad)³ Käesolevas taustapaberis ja konverentsil kasutame kultuurilise vähemuse laia mõistet, mis hõlmab rahvust, keelt ja religiooni, ning see kajastub ka ettekannetes. Samuti vaatleme erinevaid viise, kuidas kultuuri võib väljendada – tantsu, filmi, toitu, muusikat, meediat, televisiooni jms kaudu.

¹ UNESCO, Mexico City kultuuripoliitika deklaratsioon, 1982.

² „Study on the rights of persons belonging to ethnic, religious and linguistic minorities”, ÜRO, New York, 1991, E/CN.4/Sub.2/384/Rev.1 (müüginr F.91.XIV.2), §564.

³ Kymlicka, W. (1995: 18). Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights, Clarendon Press, Oxford; Parekh, B. (2000: 3–4). Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory. Basingstoke: Macmillan Press/Palgrave.

Kultuur ja kaasamine mitmekultuurilises ühiskonnas

Liberaalse ühiskonna üks aluspõhimõtetest on, et selle liikmetel on võrdsed võimalused elada nii nagu nad soovivad, ning kedagi ei sunnita käituma viisil, mis on vastuolus nende väärtustega. Samas tõstatab see olulise küsimuse, mida see võrdsete võimaluste tagamine hõlmab mitmekultuurilises ühiskonnas. Kas see tähendab, et inimestele ei tohiks esitada seaduslikke või teisi piiranguid, mis kohustaks neid üle astuma nende kultuurilistest ja/või usulistest kohustustest?

Sellele küsimusele on kaks üldist vastust. Esimene vastus on klassikalisest liberalismist lähtuv⁴, mille kohaselt tuleb võimalusi hinnata eraldi kultuuriliste rühmade eelsoodumusest neid võimalusi ära kasutada. Üldiselt on võimalused objektiivselt kättesaadavad kõigile. Kultuurilist kuuluvust käsitletakse kui vabatahtlikult valitud "kallist maitset" või kulukat eluviisi, millega seotud kulutused (nii materiaalsed kui ka emotsionaalsed) peab kandma vähemuse kogukond ise. Veelgi enam, lähtudes õigluse põhimõttest, ei ole riigil kohustust tagada vähemustele kultuurilisi õigusi. Riiki käsitletakse etnokultuuriliselt neutraalsena. Sellele käsitlusele vastandub lähenemine, mille kohaselt on inimloomusel kultuurilised juured.

Inimesed ei ole ühiskonnast eemaldatud atomistlikud indiviidid, vaid pigem sotsialiseerunud isikud, kes on põimunud kindlapiirilise sotsiaalse ja poliitilise korraga. Inimeste toimimine ühiskonnas on sõltub nende kultuurilistest väärtustest. Kultuuriline kuuluvus on esmane hüve, mis annab meile võime teha mõtestatud valikuid tegutsemiseks ning toetab suutlikkust hinnata elukorralduse väärtust⁵. Kultuur on „teisega“ lävimise viis igas suhtlemisolukorras – sotsiaalsete reeglite järgimise või vaidlustamise viis ning seega on iga sotsiaalse suhte oluline mõõde alates arusaamatustest töökohtadel kuni rahvuste vaheliste suheteni⁶. Kultuur moodustab loomuliku osa indiviidi heaolust⁷. See tähendab ka, et inimeste eneseaustus on seotud nende etnilise rühma väärtustamisega. Kui kultuuri üldiselt ei austata, seda diskrimineeritakse, halvustatakse või pilgatakse, siis ohustab see ka selle kultuuri liikmete väärikust ja endast lugupidamist⁸. Nende rühmade liikmetel on raske teise (nt valitseva) kultuuriga lõimuda. Kuna kultuur mängib olulist rolli indiviidi võimes ühiskonnas toimida, muutub kultuurilise kapitali⁹ omandamine oluliseks osaks sotsialiseerumise protsessist. Kultuurilisest kapitalist kujuneb strateegiline vahend, mis omakord muutub sotsialiseerumise viisiks või eelsoodumuseks teatud viisil toimida, mõelda või tunda. Seega vanematel on, näiteks, võimalik oma lastele edasi anda keelelisi ja kultuurilisi pädevusi, mis tagavad neile suurema tõenäosusega edu koolis ja ülikoolis¹⁰. Kultuuriline kapital on seeläbi seotud indiviidi võimega omandada majandusliku kapitali.

⁴ Barry, B. (2002). *Culture and Equality: An Egalitarian Critique of Multiculturalism*. Harvard University Press

⁵ Kymlicka, W. (1991:166), *Liberalism, Community and Culture*, Oxford University Press

⁶ Tully, J.(1995:15) *Strange Multiplicity*, Cambridge University Press

⁷ Malloy, T. and Gazzola, M. (2006:30) *Evaluation of the impact of inclusion policies under the Open Method of Co-ordination: Assessing the Cultural Policies of Six Member States of the European Union*, ECMI

⁸ Taylor, Ch. (1992). *Multiculturalism and „The Politics of Recognition“*. Princeton: Princeton University Press; Tamir, Y. (1993) *Liberal Nationalism*. Princeton University Press.

⁹ Nagu seda defineerib Bourdieu (1990) – kultuuriline kapital hõlmab sümboleid, ideid, maitseid ja eelistusi, mida saab strateegiliselt kasutada ressursina sotsiaalses tegevuses.

¹⁰ Malloy, T. and Gazzola, M. (2006:30) *Evaluation of the impact of inclusion policies under the Open Method of Co-ordination: Assessing the Cultural Policies of Six Member States of the European Union*, ECMI

See on tõstatanud niinimetatud kultuurilise kodakondsuse¹¹ küsimuse: kas kohanemine ja vastuvõtva kogukonna kodakondsuse saamine naturalisatsiooni korras peaks hõlmama ka etniliste vähemuste ja sisserändajate kultuurilisi õigusi. Ilmalikus ühiskonnas, eriti seal, kus sotsiaalset ebavõrdsust süvendab majanduslik ratsionalism ja laienev kultuuriline mitmekesisus, muutub ühine kodakondsus sotsiaalse solidaarsuse peamiseks allikaks¹². Kodakondsus hõlmab (juriidilisi) õigusi ja kohustusi, mis teisenevad formaalseteks õigusteks ühiskonna piiratud ressurssidele. Need sisaldavad nii majanduslikke ressursse, näiteks õigust sotsiaalkindlustusele ja tervishoiule, kui ka liberaalses raamistikus juurdepääsu kultuuriliselt soovitatavatele ressurssidele või kaupadele, nagu õigus avalikult oma keelt rääkida või usulise vabadusega seotud õigused. Seepärast on see tõstatanud küsimuse: kas vähemuste õigused sõltuvad isiku kodakondsusest tema elukohariigis ja millised kultuurilised õigused (kui üldse) tuleb kolmandate riikide kodanikele ja sisserändajate kogukondadele tagada¹³? Kas sisserändajatelt oodatakse järk-järgult nende väärtuste ja normide omaksvõtmist, mis vastuvõttvas ühiskonnas valitsevad, seda eriti põlvkondadevahelisel alusel, või on sotsiaalsed väärtused ja normid vastupidavad, sügavalt igas rahvas juurdunud ja kujundatud kollektiivse ajaloo, ühise keele ja usuliste tavade poolt nii, et teise riiki elama asumisel ei loobu sisserändajatest kodanikud tõenäoliselt oma kultuurilistest juurtest¹⁴? Seepärast on vähemuste kultuuriliste (ja keeleliste) õiguste olemus XXI sajandil muutumas ning vähemuste liigitamine rahvusvähemusteks ja sisserändajateks on ähmastumas. See on põhjus, miks Frederik Stjernfelt¹⁵ on teinud ettepaneku liberaalsetes demokraatias lahendada see küsimus "pehme" mitmekultuurilisuse rakendamiseks. Tema kohaselt peaks ühiskonnas olema võimalikult suur kultuuriline vabadus, võimaldades kodanikel arendada oma kultuure nii nagu nad soovivad seni kuni nad austavad demokraatia aluspõhimõtteid. Ainsaks piiranguks on liberalismi ülimlikkus kulturalismi üle, liberaalsed aluspõhimõtted on ülemuslikud kultuuriliste eelistuste suhtes ning uued tulijad peavad oma elulaadi vastavalt korrigeerima.

Vähemuste liigitamisel rahvusvähemusteks ja sisserändajateks on oluline normatiivne väärtus ja sellel on poliitilisel tasandil märkimisväärsed tagajärjed, sest neile omistatakse erinev moraalne väärtus. Rahvusvähemustele lubatakse enam-vähem täiskomplekt õigusi võrreldes sisserändajatega, kellele antakse piiratud õigused. Vähemuste õiguste süsteem tugineb (ajaloolise) ebaõigluse hüvitamise põhimõttel. Rahvusvähemused, kes on võidelnud oma kultuuri ja eluviisi säilimise eest (vahel sunniviisilise) assimilatsiooni katseid trotsides, on ilma jäetud avalikust staatusest ja poliitiliselt eraldatud vahenditest, mis on vajalikud nende kultuuri säilimiseks. Sisserändajaid peetakse aga oma sotsiaalse kultuuri kaitsmise õigustest loobunuteks, sest nad on selle ise maha jätnud. Neile võidakse tagada kultuurilised õigused, mille eesmärgiks on toetada nende kultuurilise eripära ja uhkuse väljendamist, kuid see ei tohi samas takistada valitseva ühiskonna majanduslike ja poliitiliste institutsioonide edukust. Rahvusvähemuste ja sisserändajate eristamine sõltub ajast: vanadest sisserändajatest saavad

¹¹ Delanty, G. (2007) Citizenship as a learning process: Disciplinary citizenship versus cultural citizenship. Eurozine.

¹² Isin, E. ja Turner, B. (2002) Citizenship Studies. Väljaandes E. F. Isin ja B. S. Turner (toim.) Handbook of Citizenship Studies (lk 1–11). London: Sage; Miller, D. (2000) Differentiated Citizenship. Väljaandes Laius, A., Proos, I. ja Pettai, I. (toim.) „Integratsioonimaastik – üskõiksusest koosmeeleni” (lk 56–64). Tallinn: Jaan Tõnissoni Instituut.

¹³ Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti artiklis 27 ei keelata seda mittekodanikele ja artiklis 2 rõhutatakse pakti õiguste austamist kõikide isikute puhul, kes asuvad riigi territooriumil või alluvad tema jurisdiktsioonile. See viitab asjaolule, et kui täidetakse kõik muud nõuded, siis ei välistata rühma selle kodakondsuse põhjal, ning välismaalased võivad moodustada vähemusrühma.

¹⁴ Norris ja Inglehart (2009) Cosmopolitan Communications: Cultural Diversity in a Globalized World. New York: Cambridge University Press.

¹⁵ Täpsema ülevaate saamiseks vt tema artiklit "Mitmekultuurilisus- sissejuhatus probleemi" käesolevas kogumikus

rahvusvähemused ja nende asemele saabuvad uued sisserändajate kogukonnad. See tõstatab omakorda küsimuse põlisuse määra kohta, mis on vajalik, et sisserändajate kogukond muutuks rahvusvähemuseks. Ungaris näiteks peab rahvusvähemuse staatuse saamiseks olema kogukonnana vähemalt ühe sajandi pikkune ajalugu Ungaris¹⁶. Siin võib muidugi vaielda selle üle, kas sada aastat on liiga pikk või lühike aeg, kuid see on fikseeritud arvuline kriteerium. Teine viis rahvusvähemuste ja sisserändajate eristamiseks on nimetada neid valitsuse määrustes nii, nagu Eesti¹⁷ ja Rootsi¹⁸ on teinud. Siin sõltub staatuse omistamine enam konkreetsete rühmade lobitegevusest seadusandlike muudatuste läbisurumisel, et nimekirja pääseda.

Kultuurilised õigused on tihedalt põimunud ka igikestva vaidlusega üksikisiku vs. kollektiivsete õiguste üle liberaalses vähemuste õiguste teoorias. See peegeldub kultuuriliste vähemuste tunnustamise põhjenduse liikumises õigluselt sotsiaalse ühtekuuluvuse suunas, kus peamiseks küsimuseks on kas rühma õigused õõnestavad solidaarsust demokraatlike ühiskondade kodanike seas. Kõige põhjalikumalt välja töötatud rahvusvahelised dokumendid viitavad oma sõnastuses tavaliselt isikutele, kes kuuluvad vähemuste hulka. Näiteks on kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti¹⁹ artikkel 27 sõnastatud üksikisikute õigustena, kuid sisaldab ka rühma komponenti:

[m]aades, kus eksisteerivad etnilised, usulised või keelelised vähemusrühmad, ei tohi sellistesse vähemusrühmadesse kuuluvatele isikutele keelata õigust kasutada koos selle rühma teiste liikmetega oma kultuuri, tunnustada oma usku ja täita selle rituaale ning kasutada oma emakeelt.

Samas kui näiteks poliitilisi õigusi saab suhteliselt lihtsalt omistada individuaalsetel alustel, siis kultuuriga seotud õigused, nagu keel, religioon, haridus jne, on enamasti kollektiivse iseloomuga ja neid ei saa individuaalselt realiseerida. Erinevad Euroopa ühiskonnad on nendele küsimustele vastanud erinevate poliitikatega. Oma artiklis "Euroopa integratsioonipoliitika 21. sajandil" analüüsib Robert Palmer erinevaid lõimumise mudeleid, mida on Euroopa Liidus rakendatud kasvavale rändesurvele vastamiseks. Konverentsil käsitleti erinevaid poliitilisi lahendusi, mida on rahvusvähemustele ja kolmandate riigi kodanikele nii Eestis kui ka teistes liikmesriikides (nt Itaalias²⁰, Prantsusmaal²¹, Ühendkuningriigis²² ja Venemaa Föderatsioonis²³) pakutud ning millist mõju on see nende identiteedile avaldanud. Samas on kultuur ja rahvus vaid isiku identiteedi üks tahk. On inimesi, kes on oma rahvusliku kuuluvuse suhtes neutraalsed ega soovi olla koheldud keelelise või kultuurilise (või mõne muu) vähemuste liikmena, aga ka inimesi, kes muudavad oma kultuurilise erisuse kollektiivseks ressursiks ning nõuavad erikohtlemist nii hariduses, meediapoliitikas kui mujal, kus see muutub avaliku kultuuri küsimuseks. Triin Vihalemm²⁴ annab ülevaate etnilise ja kultuurilise identiteedi olulisusest venekeelse elanikkonna seas Eestis tuginedes Integratsiooni monitooringu 2011 andmetele ja tulemustele²⁵.

¹⁶ Rahvusvähemuste ja etniliste vähemuste õigusi käsitleva 1993. aasta seaduse nr LXXVII artikkel 1.

¹⁷ Vähemusrühmade kultuuriautonomias seadus, 1993.

¹⁸ Rootsi rahvusvähemusi käsitlev seaduseelnõu (1998/99:143).

¹⁹ Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvaheline pakt.

²⁰ Vt Susanna Tamimi artiklit „Itaallaste tegemine“ käesolevas kogumikus

²¹ Vt Marie-José Bernardot artiklit „Kultuuriprobleemid Prantsusmaa integratsioonipoliitikas“ käesolevas kogumikus

²² Vt Adam Newman Turneri artiklit „Demokraatia ja kultuurivahetuse tähtsus noorte jaoks mitmekesisuse suurenemisel“ käesolevas kogumikus

²³ Vt Konstantin Zamyatini artiklit „Vene rahvuse kujundamine, kultuuriline mitmekesisus ja keelepoliitika“ käesolevas kogumikus

²⁴ Vt tema artiklit „Integratsioon Eestis: erinevad teed“ käesolevas kogumikus

²⁵ Vt monitooringu aruannet Kultuuriministeeriumi veebilehel <http://www.kul.ee/index.php?path=0x2x1424x1931>

Euroopa rahvusriikide süsteemis koonduvad avalikud kultuurid tavaliselt valitsevate (etniliste) rühmade ümber²⁶. Eri liikmesriigid järgivad erinevaid mudeleid ning ootavad vähemustelt erinevat panust ja osalustaset. Samuti erineb riigiti see, mida määratletakse avaliku või ühiskondliku kultuurina²⁷, kuid avalikuks sfääri kuuluvaks peetakse üldiselt õiguslikke ja poliitilisi institutsioone, majandust ja osaliselt haridust, perekonda, kõlblust ja religiooni, samas kui erasfäär koosneb etniliste vähemuste keeltest, rahvuslikest tavadest, hõimlusest, ühenduste võrgustikust, usuorganisatsioonide süsteemidest jms²⁸. Mitmekultuurilisus eeldab ühelt poolt ühise kultuuri tunnustamist avalikus sfääris ning erinevate rahvuskultuuride tunnustamist era- ja kogukondlikus sfääris²⁹. Teisest küljest on nende kahe valdkonna eristamise probleem selles, et nende kahe sfääri piiril asuvad väga olulised institutsioonid, nagu haridus ja religioon, ja see loob pingeid vähemuskogukondade ja enamuskogukonna vahel, kelle tingimuste ja eeskirjade järgi neid organisatsioone hallatakse. Avalik sfäär on ühine ja seda jagavad kõik ühiskonna liikmed, seepärast peaks vähemuste kogukondadel ideaalis olema sõnaõigus ja võimalus kujundada neid institutsioone, millest avaliku elu valdkond koosneb³⁰, st sisserände ühiskondade avalik kultuur peab olema ümberkujundatav ning vastama ühiskonna koosseisule.

Eesti mitmekultuurilisuse mudel tugineb Eesti kultuuri ülimuslikkusele, mis moodustab Eesti ühiskonna tugeva ühisosa. Mudeli subjekt on üksikisik, kes ühineb ja kujundab avaliku elu sfääri ühisosa. Vähemuskultuuride (kollektiivse) tunnustamise kohta klausleid ei ole. Eesti kultuur ja keel moodustavad Eesti avaliku kultuuri aluse – eesti keel on poliitiliste institutsioonide töökeel ja lisaks hõlmab see ka Eesti kodakondsust, demokraatlikke väärtusi, ühtseid ühiskondlikke institutsioone ja ühtset haridussüsteemi. Vähemuskultuuride viljelemine ja arendamine on jäetud eraelu valdkonda, kuigi on olemas mitmeid riiklikke poliitilisi vahendeid kultuuriühenduste ja huvikoolide tegevuste rahastamiseks. Aleksandr Aidarov³¹ analüüsib oma artiklis poliitikameetmete mõju väiksemate etniliste vähemuste identiteedile Eestis ning Marianna Drozdova³² annab ülevaate kultuuripoliitika aluste uuendamisest ja etniliste vähemuste kaasamisest arengukava koostamisel.

Vähemuste õigused ELi kontekstis

Mitmekesisuse tunnistamine on Euroopa Liidu üks peamisi eesmärke. Samas on ELis mitu erinevat liiki mitmekesisust: i) ELi õigusraamistik keskendub vaid selle kaitsmisele, mis on „Euroopa” oma; ii) keskendub küsimustele, mis on olulised liikmesriikide rahvusliku identiteedi jaoks, või iii) on keskendub ka kohalike vähemuste identiteedi keerukamate vormide kaasamisele. Praegu on akadeemiliste ringkondade ja kodanikuühiskonna üksmeelne arvamus, et ELi seadused eelistavad kaht esimest liiki mitmekesisust viimasele³³, jättes seetõttu vähemuste küsimused Liidu otsesest reguleerimisalast välja.

²⁶ Kaufmann, E. (2004). *Rethinking Ethnicity: Majority Groups and Dominant Minorities*. Routledge.

²⁷ Kymlicka, W. (1995: 67). *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*, Clarendon Press, Oxford;

²⁸ Rex, J. (2001) „The concept of a multicultural society” väljaandes Guibernau, Montserrat ja Rex, John (toim.): *The Ethnicity reader, Nationalism, Multiculturalism and Migration*, Cambridge, Ühendkuningriik: Polity Press, lk 205–220.

²⁹ Rex, J. (2001:210) „The concept of a multicultural society” väljaandes Guibernau, Montserrat ja Rex, John (toim.): *The Ethnicity reader, Nationalism, Multiculturalism and Migration*, Cambridge, Ühendkuningriik: Polity Press, lk 205–220.

³⁰ Bauböck, R. (2001). *Public culture in societies of immigration*. IWE Working Paper Series.

³¹ Vt Aleksandr Aidarovi artiklit „Eesti etniliste vähemuste poliitika ja etniliste vähemuste venestumine – edu või läbikukkumine?”

³² Vt Marianna Drozdova artiklit „Ettevalmistusprotsess Eesti kultuuripoliitika aluste uuendamiseks – kultuuriline mitmekesisus” käesolevaid kogumikus

³³ Ahmed, T. (2011: 13). *The Impact of EU law on Minority Rights*, Hart.

Erinevalt ÜROst või Euroopa Inimõiguste Kohtust ja Euroopa Nõukogust ei ole Euroopa Liidu pädevuses vähemuste kaitseks norme luua. ELi seadustes sisalduvad kohustuslikud normid vaid võrdse kohtlemise ja mittediskrimineerimise kohta ja need on kõige resoluutsemad tööhõive vallas. ELi aluslepingud ei viita sõnaselgelt vähemuste õigustele. Nende mõju vähemuste õigustele on kaudne, nt siseturu põhimõtted (nagu kaupade ja teenuste vaba liikumine) lubavad vähemustel siseneda teistesse liikmesriikidesse ja sealt kaupu osta. ELi regulatsioonides sisalduvad kohustuslikud normid mõjutavad vaid väikest osa vähemuste õigustest, samas on ELi pädevuses soodustada mitmekesisust ning lihtsustada ressursside ümberjagamist kogu ELi ulatuses ning seeläbi mõjutada vähemuste kaitsmist Euroopas.

Peamised õigused, mis on suunatud vähemusrühmade kultuuride kaitsmisele ja säilitamisele, hõlmavad õigusi säilitada vähemuste eluviisi elemente (sh kunstilised, kirjanduslikud ja teaduslikud püüdlused)³⁴, vähemuste õigust viia oma kogukondades ellu tavapäraseid majanduslikke ja sotsiaalseid tegevusi (nt jahipidamine, kalastus), omada juurdepääsu vähemuste haridusele³⁵, säilitada oma keel³⁶ ja õigust oma nimede õigele transliteratsioonile³⁷. Samal ajal kui kultuurilistel ja keelelistel õigustel on vähemuste õiguste seas keskne tähtsus, on ELi kohustused seoses õigustel põhineva lähenemisviisiga kultuurile ja keelele minimaalsed. Siiski on mitmeid tegevusi, mis kultuure ja keeli edendavad, kuid need keskenduvad peamiselt liikmesriikide kultuuride arengu soodustamisele³⁸. ELi õigusaktid ei saa pakkuda vähemustele seaduslikke õigusi oma kultuuride arendamiseks või keelte kasutamiseks. Samas on teatud juhtudel võimalik ELi õigusaktide sätteid tõlgendada mitmekesisust toetavatena: nt seab EL asutamislepingu artikkel 151 Liidule kohustuse arvestada kultuuri kõikides ELi poliitikasuundades. Nende keelte õppimist, mis ei ole ELi ametlikud keeled, soodustatakse EL asutamislepingu haridust käsitlevas artiklis 149. Ka Euroopa Liidu põhiõiguste harta³⁹ kutsub üles austama kultuurilist mitmekesisust, kuid ei näe ette konkreetseid kultuurilisi õigusi.

Euroopa Komisjoni 2011. aasta töödokumendis kolmandate riikide kodanike integratsiooni toetavate ELi algatuste kohta⁴⁰ on eraldi kultuuri kajastav osa, mis käsitleb kultuuri osa lõimumises sarnaselt „Kolmandate riikide kodanike integratsiooni Euroopa töökavale“⁴¹, mis samuti märgib sisserändajate kultuurilise osalemise olulisust. Lisaks haridusele, tööhõivele ja kodakondsusele juhivad kolmandate riikide kodanike lõimumise ühtse raamistiku tugevdamise põhialused tähelepanu järgmisele:

- „Sisserännanute ja liikmesriigi kodanike vaheline tihe suhtlemine on integratsiooni alusmehhanism. Ühisfoorumid, kultuuridevaheline dialoog, teabe levitamine sisserännanute ja nende kultuuri kohta ning elutingimuste parandamine linnakeskkonnas avardavad sisserännanute ja liikmesriigi kodanike vahelist suhtlemist.“

³⁴ Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelise pakti artikkel 27, majanduslike, sotsiaalsete ja kultuuriliste õiguste rahvusvahelise pakti artikkel 15, vähemusrühmade kaitse raamkonventsiooni artiklid 4, 5, 6.

³⁵ Vähemusrühmade kaitse raamkonventsiooni artiklid 12 ja 13.

³⁶ Vähemusrühmade kaitse raamkonventsiooni artiklid 9, 10 ja 14, Euroopa piirkondlike ja vähemuskeelte harta üldiselt.

³⁷ Vähemusrühmade kaitse raamkonventsiooni artikkel 11.

³⁸ Euroopa Ühenduse asutamislepingu artikli 3 punkt q.

³⁹ Artikkel 22.

⁴⁰ KOM(2011)957 (lõplik).

⁴¹ KOM(2011) 455 (lõplik).

- „Erinevate kultuuride ja religioonide praktiseerimine on tagatud põhiõiguste hartaga ning see tuleb tagada, välja arvatud juhul, kui need tavad on vastuolus muude puutumatute Euroopa õiguste või riiklike seadustega.”

ELi pädevus kultuuri valdkonnas on pigem võimalusi andev ega hõlma õigust võtta kultuuri valdkonnas vastu siduvaid ühtlustavaid õigusakte. Näiteks ei saa EL seada ametlikke õiguslikke piiranguid riiklikele kultuuri tõlgendustele ega riikliku kaitset kultuurilisele mitmekesisusele. Sõnastusest tuleneb ka viide, et ELi kultuurivaldkonna poliitika on suunatud liikmesriikidele ning see ei sätestata, kas see kehtib ka liikmesriikides elavate vähemuskultuuride suhtes. Samas sisaldab see nende kultuuritraditsioonide kaitset, mis on kinnistunud teatud piirkondlikule territooriumile, kuid see omakorda välistab need vähemuste rühmad, kes nendes geograafilistes piirkondades ei domineeri. Territoriaalse kinnistumise puudumine on vähemuste õiguste üldine probleem, sest vähemuste rühmade vähene koondatus muudab näiteks hariduse, keele ja meediaga seotud (kollektiivsete) asutuste üle arutamise keeruliseks.

Usulised õigused ja EL

Usuvabadust (s.o vabadust uskuda ja vabadust oma usku kuulutada) peetakse tavaliselt kultuurilistest õigustest eraldi seisvaks inimõiguseks, samas on need kaks omavahel tihedalt seotud. Tänapäeval on religioon paljude vähemuste õigusi käsitlevate debattide keskmes nii Euroopas kui ka mujal, ulatudes julgeolekuprobleemidest ja terroristlikust tegevusest õiguseni kanda avalikus kohas *hijabit*. Üks valdkond, kus nii kultuuriline kui usuline mitmekesisus üles kerkib, on töökoht. Usulise ja kultuurilise mitmekesisuse haldamine tööhõives võib avalduda töötundide, riigipühade ja muu sarnasega seotud küsimustes. Kuigi riik ja religioon on peamiselt ilmalikus Euroopas juba ammu üksteisest lahutatud, on Euroopa kogukondadel endiselt tugevad kristlikud juured ja see võib mittekristlastest kogukondade jaoks nõuete järgimisel probleeme tekitada.

Üldiselt on töötundide küsimus ELi liikmesriikide pädevuses, mis on oluline näiteks juhtudel, kus juudid ei saa täielikult töökohustusi täita laupäeviti või islamikogukonnad reedeti. Töötaja direktiiv⁴² kohustab tööandjat võimaldama töötajale iga seitsme päeva tagant 24 tundi katkestamata puhkust. Seepärast sõltuvad praktilised lahendused selles valdkonnas konkreetsest tööandjast ja lahenduse proportsionaalsest mõjust majandustulemustele. Tööhõivedirektiivis⁴³ keelatakse usuline diskrimineerimine tööhõives, kuid kehtestatakse vaid miinimumnõuded võrdseks kohtlemiseks, lubades liikmesriikidel⁴⁴ rakendada täiendavaid sisulise võrdsuse meetmeid. Samas ei ole ELi õiguses mingit seaduslikku kohustust erinevate töötundide sisseseadmiseks usulistele või rahvusvähemustele kombetalitustega seotud päevadeks.

Usulise riietuse kandmine töökohal puudutab lisaks usuvabaduse õigusele ka isikute õigust eraelule. Euroopa inimõiguste komisjoni kohaselt võib õigus sõnavabadusele sisaldada inimese õigust väljendada oma ideid selle kaudu, kuidas ta riietub⁴⁵. Euroopa konventsioonide süsteem tunnistab, et islami pearäti kandmine on islamiusu väljendamine⁴⁶. Samas on õigus avalikus kohas usulist riietust kanda rahvusvahelise õigusega piiratud ja seda võib keelata riigiasutuses töötamisel ja haridusasutustes, et

⁴² Direktiiv 2003/88/EÜ tööaja korralduse teatavate aspektide kohta, artikkel 5.

⁴³ Direktiiv 2000/78/EÜ, millega kehtestatakse üldine raamistik võrdseks kohtlemiseks töö saamisel ja kutsealale pääsemisel.

⁴⁴ Artikkel 4.

⁴⁵ Clayton ja Pitt (1997:183) „Dress Codes and Freedom of Expression”, European Human Rights Law Review 54.

⁴⁶ Vakulenko (2007), „Islamic Headscarves’ and the European Convention on Human Rights”, Social and Legal Studies 16(2).

kaitsta teiste õigusi ilmalikkusele ning avalikku korda usulise fundamentalismi eest⁴⁷. See ei viita siiski töövälisete olukordadele, nt teenuste ja hariduse vms saajatele, mida hiljuti Ühendkuningriigis ja Prantsusmaal esile tõsteti. Keeld võib olla põhjendatud juhtudel, kus seaduslikku eemärki on proportsionaalselt järgitud, kuid see ei viita eraelu puudutavatele küsimustele.

Teine valdkond, kus usulist mitmekesisust käsitlevad küsimused väljaspool töökohta esile kerkivad, on loomade heaolu. Vastavalt protokollile loomade kaitse ja heaolu kohta⁴⁸ peavad ühendus ja liikmesriigid ühenduse põllumajandus-, transpordi-, siseturu- ja teaduspoliitika kavandamisel ja rakendamisel võtma täies ulatuses arvesse kõigi loomade heaolu nõudeid, arvestades liikmesriigi õigusnorme või haldussätteid ja tavasid, eriti seoses usuliste talituste, kultuuritraditsioonide ja usulise pärandiga. Direktiivis loomade kaitse kohta tapmisel või surmamisel⁴⁹ nõutakse, et loomade tapmisel või surmamisel ja sellega seotud tegevustes peab neid säästma kõikidest välditavatest ärritustest, valudest või kannatustest nii tapamajades kui nendest väljaspool. Selles nõutakse loomade uinutamist, mis võib minna vastuollu mõne usulise tapmistavaga. Protokoll lubab liikmesriikidel tapmise usuliste tavade (nt juudi ja islamikogukondadel halal- ja koššerliha valmistamiseks) täitmist jätkata, kuid ei kohusta neid seda tegema. Eesti on otsustanud loomakaitse alustel usulist erandit mitte rakendada.

Keelelised õigused ja EL

Rahvusvahelistes inimõigusi käsitlevates dokumentides puudub vähemuste absoluutne õigus nõuda riigilt vähemuskeele kasutamist avalikkuses, nt ei ole kohustust pakkuda teenuseid mitteametlikes keeltes⁵⁰. Keele kasutamist eraelus kaitstakse riigi sekkumise eest kui üldist inimõigust sõnavabadusele ja kui konkreetset vähemuste õigust⁵¹. Samas aktsepteeritakse järjest enam tõsiasja⁵², et riigid täidavad seda põhimõtet vähemusrühvustega seotud vahendeid kasutades nii palju kui võimalik, nt juhul kui vähemusrühmade arv ja geograafiline kontsentratsioon on suur ja ametiasutusel on rahalisi vahendeid⁵³. Eesti Vabariigi põhiseaduses⁵⁴ lubatakse piirkondades, kus vähemalt pooled püsielanikest on vähemusrühvusest, pöörduda igapäev riigiasutuste ja kohalike omavalitsuste ning nende ametiisikute poole selle vähemusrühvuse keeles, kuid seda ei ole kunagi rakendatud. ELi tasandil on 23 ametlikku keelt, mida ELi ametiasutustes töökeelena kasutatakse. See ei laiene vähemuskeeltele, v.a ulatuses, millises ühe liikmesriigi ametlik keel on teises liikmesriigis vähemuskeel. ELi õiguses ei sätestata keelt iseseisva diskrimineerimise alusena⁵⁵.

Haridusel on keeleküsimuste üle peetavas väitluses oluline osa. Haridus võimaldab keelel kanduda läbi põlvkondade ja on vähemuste intelligentsi reprodutseerimise aluseks. Rahvusvaheline õigus seoses

⁴⁷ Euroopa Inimõiguste Kohtu otsused Lucia Dahlab vs. Šveits, 2001-v 447, Leyla Sahin vs. Türgi (2007), 44 EHRR 5, 4. detsembri 2007. aasta otsus Belgia Dogru vs. France (avaldus nr 27058/05).

⁴⁸ Euroopa Liidu toimimise lepingu artikkel 13.

⁴⁹ Direktiiv 93/119/EÜ.

⁵⁰ De Varennes, (2001:18) The Linguistic Rights of Minorities in Europe, väljaandes Trifunovska (toim.) Minority Rights in Europe: European Minorities and Languages, lk 3–31.

⁵¹ Euroopa piirkondlike ja vähemuskeelte harta artikkel 7 ja vähemusrühvuste kaitse raamkonventsiooni artikkel 10.

⁵² Vähemusrühvuste kaitse raamkonventsiooni artikkel 10.

⁵³ De Varennes, (2001:19) The Linguistic Rights of Minorities in Europe, väljaandes Trifunovska (toim.) Minority Rights in Europe: European Minorities and Languages, lk 3–31.

⁵⁴ Paragrahv 51.

⁵⁵ Artiklid 12–13.

vähemuste õigusega haridusele hõlmab võimaluste pakkumist vähemustele oma emakeele õppimiseks⁵⁶, vähemuse keele õpetamiseks teistele⁵⁷ ja vähemuste haridusasutuste loomiseks⁵⁸. Sisserändajate lastele hariduse andmist käsitlev direktiiv⁵⁹ on ainus õigusakt ELi õiguses, millega antakse õigus õppida haridusasutustes vähemuste keeli. Direktiiv edendab emakeele õppimist kultuurilistel ja identiteediga seotud põhjustel ning nõuab liikmesriikidelt asjakohaste meetmete rakendamist tagamaks, et teistest ELi liikmesriikidest pärit sisserändajate lapsed saavad õpetust vastuvõtjariigi ametlikus keeles (või ühes riigikeeltest), ja soodustab lisaks päritoluriigi emakeele- ja kultuurialast haridust. Vähemustele haridusasutuste loomine ja tundide läbiviimine vähemuste keeles on oluline viis õpetada oma keelt ja tõsta teadlikkust selle keele kohta. See ei ole siiski rahvusvahelises õiguses üheselt mõistetav õigus ja sõltub vähemusrühma liikmete arvust, nende riigisoleku ajast ja sellest, kas nad on kinnistunud konkreetse asukohta.

Kokkuvõte

Üldiselt tunnistab rahvusvaheline õigus, et ühe rahvuse keskel elavate eri rahvusrühmade kultuurilist mitmekesisust tuleks kaitsta. Samas aga võib sõnastust üsna nõrgaks pidada, sest see nõue kätkeb endas vähemuste kultuuriliste õiguste soodustamist rahvusliku kultuuri kõrval ja selle raames. See tähendab pidevat tasakaalu otsimist lõimumise ja assimilatsiooni vahel. Samuti on vähemuste õigused vaatamata sagedasele positiivsele retoorikale ELi institutsioonides mitmekesisuse väärtuse kohta jäänud ELi õigusaktides üsna sümboolseks. Kuigi EL kaasab oma vähemusrahvaid järjest enam arvukate kohustuslike ja vabatahtlike meetmete kaudu, tuleb veel siiski luua sidus materjalikogu, mida nimetatakse ELi arusaamaks vähemustest ja vähemuste õigustest. Üks põhjus, miks kultuuriliste õiguste temaatika on tundlik, on see, et neid koheldakse kui esimest sammu suurema autonoomsuse nõudmisel, st hirmuna, et kultuurilised nõudmised kasvavad üle poliitilisteks nõudmisteks. Samas ei pruugi see nii olla, sest kultuurilise turvalisuse tagamine vähendab põhjust poliitilise omavalitsuse kehtestamise nõudmisi esitada.

⁵⁶ Vähemusrahvuste kaitse raamkonventsiooni artikkel 14, Euroopa piirkondlike või vähemuskeelte harta.

⁵⁷ Vähemusrahvuste kaitse raamkonventsiooni artikkel 12.

⁵⁸ Vähemusrahvuste kaitse raamkonventsiooni artikkel 13.

⁵⁹ Direktiiv 77/486/EMÜ võõrtöötajate lastele hariduse andmise kohta.

21. sajandi integratsioonipoliitika Euroopas

Robert Palmer, Euroopa Nõukogu Demokraatliku Valitsemise, Kultuuri ja Mitmekesisuse Direktoraadi endine direktor/ sõltumatu ekspert

Inimeste, sealhulgas sisserändajate, pagulaste ja varjupaigataotlejate liikumine on suurimaks väljakutseks Euroopa ühiskondade stabiilsuse seisukohast 21. sajandil. Ühtekuuluvuse panevad lisaks võlakriisile ja kokkuhoiumeetmetele proovile ka palju vähem avalikustatud pinged, mis on seotud Euroopa piiridega ja inimeste liikumisega üle nende. Arutelud Euroopa „mitmekesisuse“ üle üha laienevad.

2011. ja 2012. aastal põgenes Põhja-Aafrikast ebastabiilsuse eest kümneid tuhandeid inimesi, et otsida varjupaika peamiselt Lõuna-Euroopa riikides. Kui jätta kõrvale ebaseaduslik sisseränne, siis kasvas sissesõidutaotluste esitajate arv ELis 2011. aastal 59 protsenti. Nii nagu rahanduskriis vastandab Põhja- ja Kesk-Euroopa Lõuna-Euroopale, loob sarnaseid pingeid ka pagulaste küsimus. Põhjalikud muutused ei mõjuta mitte ainult Euroopa panku ja finantsasutusi, vaid ka Euroopa piire.

Euroopa on alati olnud sisserände sihtpunkt. Euroopa on sisserändajaid köitnud läbi sajandite ja on ülesehitatud sisserändajate kogemustel. Tänapäevaks on peaaegu kõik Euroopa riigid sisseränderiigid. Enamikus neist on sisserände tase olnud kõrge alates 1990. aastatest. Austria, Prantsusmaa, Saksamaa, Madalmaad, Ühendkuningriik ja Põhjamaad ilmestavad kõik seda suundumust. Teine rühm riike, näiteks Iirimaa, Hispaania, Portugal, Kreeka ja Soome, muutus sihtriigiks veelgi varem – 1980ndate alguses – ja seda suures osas tänu hoogustuval majanduslikule õitsengule.

Eurostati andmed näitavad, et 2010. aastal oli välisriigis sündinud elanikke 47,3 miljonit, moodustades umbes 9,4 protsenti Euroopa elanikkonnast. Ligikaudu 6,5 protsenti Euroopa Liidu (EL) elanikkonnast olid välisriikide kodanikud. 63,4 protsenti välisriikides sündinud ELi elanikest pärinevad kõrge arengutasemega riikidest. Samal ajal on erinevalt Uue Maailma traditsioonilistest sisserände riikidest nagu Ameerika Ühendriigid, Kanada, Austraalia ja Uus-Meremaa mõni Euroopa riik leidnud, et sisserändega leppimine on raske. Paljud Euroopa ühiskonnad on olnud vastu sisserändajate vastuvõtmisele ja integreerimisele, eriti kui nad tulevad mujalt kui OECD⁶⁰ riikidest ja neid peetakse oluliselt erineva kultuurilise ja etnilise taustaga inimesteks.

See vaenulikkus on ebaloomulik, arvestades kasu ulatust, mida Euroopa riigid on varasematel kümnenditel sisserändest saanud. 1950. ja 60. aastate madala kvalifikatsiooniga tööjõu ulatuslik sisseränne oli oluline tegur Lääne-Euroopa sõjajärgse majanduse taastamises. Praegu täidab tööjõu sisseränne kriitilisi puudujääke paljude riikide infotehnoloogia, tehnoloogia, ehituse, põllumajanduse ja toidutöötlemise, tervishoiu, pedagoogika, toitlustuse, turismi ja koduteenuste valdkonnas. Tööjõu sisserände majanduslik põhjendatus muutub järgmistel kümnenditel veelgi olulisemaks, kui konkreetsetes majandussektorites tekivad ennustatud puudujäägid osalt vananemisest ja muudest teguritest tingitud tööjõu vähenemise tõttu.

Euroopa sisserände muster on muutunud. Päritoluriike vaadates on ka Euroopa sisserändevooegade koosseis muutunud. 1960. ja 70. aastatel koosnes enamik Lääne-Euroopa välismaalastest elanikkonnast Lõuna-Euroopast pärit sisserändajatest – itaallastest, kreeklastest ja hispaanlastest. Seejärel, pärast

⁶⁰ Majanduskoostöö- ja arengu organisatsioon

Berliini müüri langemist 1989. aastal, toimus 90ndatel sisseränne suuresti idast läände. Nüüd domineerivad ELis elavate välisriikide kodanike seas Türgi, Maroko, Albaania, Hiina, Ukraina, Venemaa, Alžeeria ja India päritolu inimesed. Eri riikide mustrid on veidi erinevad – näiteks Taanis ja Rootsis on iraklased ja afgaanid, Eestis ja Soomes venelased, Saksamaal türklased, Ungaris rumeenlased, Itaalias albaanlased, Portugalis angoollased ning Ühendkuningriigis hindud ja pakistaanlased. Eestis on sisserändajate arv väike. Suurim vähemus on venelased ning kui hiljutist sisserännet vaadata, siis on peamised päritoluriigid Venemaa ja Soome.

Sisserände mustreid on mõjutanud erinevad tegurid, mis on olnud segu majanduslikest, sotsiaalsetest ja majanduslikest kaalutlustest, kuid ka sisserände kontrolli riiklikest poliitikatest. Sageli on neid kujundanud mitte ainult tööturu tingimused ja vajadused, vaid ka riiklikud huvid ja levinud hirmud. Paljud Euroopa kodanikud on mures etniliste vähemuste getostumise pärast ning teatud riikides esineb tõendeid ka suurenenud rahvustevahelistest pingetest ja vägivallast. Selles on kindlasti oma osa olnud populaarmedial, mis on keskendunud oma eriartiklitega sageli kahjulikul ja väga eelarvamuslikul viisil „välismaalastele, kes võtavad ära meie töökohad” ning sisserändajate kuritegevusele ja antisotsiaalsele käitumisele.

Enamik välisriigis sündinud Euroopa kodanikest on Euroopas koondunud linnadesse. Teatud linnades, nagu Rotterdam, Genf, Luxembourg, London ja Marseille, on pool või rohkem elanikkonnast sündinud välisriigis, kusjuures mõnes paikkonnas moodustavad nad kuni kaks kolmandikku. Paljudes linnades on muutus toimunud kiirelt. Näiteks oli Oslos 20 aastat tagasi vähem kui 2 protsenti välisriigis sündinud elanikke, kusjuures täna on see 27 protsenti. Barcelonas on osakaal tõusnud 2 protsendilt 15-le vaid seitsme aastaga.

Kuigi linnad ja nende ametiasutused on need, kes sisserändajate arvu kasvu haldamiseks vajavad konkreetset teadlikku poliitikat ja strateegiat, on sisserände toimet kõige enam mõjutanud riigiorganid ja riikide valitsused laiemate tööjõu sisserände, sisserände kontrolli, varjupaigataotluse ja kaitsesüsteemide poliitika ja üsna kindlalt ka lõimumise kaudu. Kõiki neid poliitikasuundi mõjutavad majanduslikud, poliitilised ja õiguslikud tegurid. Euroopa Nõukogu liikmed on seotud Euroopa inimõiguste konventsiooniga, mis kehtestab rahvusvahelise kaitse ja õiguste standardite laienemise mittekodanikele. Euroopa Inimõiguste Kohtu otsused teatud valitsuste meetmete vastu on olnud vastuolulised ja vahel mitte kooskõlas riikides levinud arvamusega.

Avalikkuse hoiaku juhtimine mitmekesisusega seoses on väga keeruline ning poliitilisi debatte ja ksenofoobiat käsitlevaid arutelusid, mis avalikku arvamust sütitavad, on raske kontrollida. Võib meenutada debatti Prantsusmaal, mis käsitles burka kandmist avalikus kohas, või vägivalda Saksamaal äärmuslike parempoolsete ja islamistlike rühmituste (salafistide) vahel. Endiselt mäletatakse karikatuure, mis viisid Taani ja islamimaailma vahelise kriisini aastal 2005. Ja üsna hiljuti toimus Oslos kohtuistung Anders Breiviki üle, kes tulistas 2011. aastal Norras noorte kogunemisel 85 noorukit. Mõnes Euroopa riigis on valitsev probleem islamistidest elanike lõimimine, kus teatud islami veendumusi ja tavasid on peetud liberaalsetele demokraatlikele ja inimõiguse normidele mittevastavaiks, mille tagajärg on islamikogukondade sattumine populistlikuks märklauaks.

Ükski riik ei ole rassistlikest rünnakutest puutumatu. Eestis 2007. aastal toimunud pronksiöö ja sellele järgnenud rahutused seoses pronkssõduri teisaldamisega Tallinnas olid provokatiivse iseloomuga. 2009.

aastal tehtud Eurobaromeetri spetsiaalse uuringu tulemuste kohaselt uskus 41% Eesti vastajatest, et Eestis on etniline diskrimineerimine laialt levinud.

Mitmed riigiasutused on tunnistanud tõsist vajadust vaadata üle oma lähenemisviisid lõimimisele. Väga tugevaid ja vahel lahkavamaid tekitavaid integratsioonialaseid debatte peetakse sellistes riikides nagu Ühendkuningriik, Saksamaa ja Prantsusmaa. Kuigi minevikus tehtud pingutused lõimimise valdkonnas on tuginenud sisserändajatele inimõiguste ja heaolu pakkumise eeldusel, on tänaseks tekkinud üsna kahestunud avalik arvamus selle kohta, kui palju tuleks teha pingutusi selleks, et abivajajaid aidata; sisserändevastased aramusliidrid kirjeldavad majanduspagulasi järjest enam kui koormat riigile ja sageli ka ohuna kultuurile.

Sisserändealastes aruteludes on olnud erinevaid lähenemisviise nii integratsioonipoliitika kui ka mitmekesisust käsitlevate küsimuste osas, mida loogiliselt mõjutab erinev rahvuslik ja kohalik ajalugu ja kontekst. Peamised poliitilised lähenemisviisid võib kokku võtta järgmiselt:

1. Ei ole poliitikat: kui sisserändajaid peetakse ebaoluliseks või mööduvaks nähtuseks, millel ei ole kestvaid mõju, või neid ei ole peetud teretulnuteks, mistõttu konkreetset poliitikat ei ole vaja kujundada.
2. Võõrtöölise-poliitika: kui sisserändajaid vaadeldakse kui ajutist tööjõudu, kes lõpuks oma päritoluriiki naaseb, seega nähakse poliitikat lühiajalisena ja selle eesmärk on vähendada sisserändajate mõju ülejäänud elanikkonnale.
3. Assimilatsioonipoliitika: kui sisserändajaid aktsepteeritakse alaliste elanikena, kuid eeldatakse, et nad sulanduvad võimalikult kiiresti elanikkonda. Erinevusi üldtunnustatud kultuurinormidest ei soodustata ja neid võidakse isegi tõrjuda või maha suruda, kui neid peetakse ohuks riigi ühtsusele.
4. Mitmekultuurilisuse poliitika: kui sisserändajaid aktsepteeritakse alaliste elanikena ja nende erinevusi võõrustajariigi kultuurinormidest soodustatakse ja kaitstakse seadusega, tunnustatakse seika, et mõningatel asjaoludel võib see viia teatud eraldiseisva või eraldatud arenguni.
5. Kultuuridevaheline poliitika: kui sisserändajaid aktsepteeritakse alaliste elanikena ja kuigi nende õigusi erinevustele tunnustatakse nii seaduses kui ka riigiasutustes, rõhutatakse ja soodustatakse sellise poliitika, riigiasutuste ja tegevuste kaasamist, mis looksid ühisosa, vastastikust mõistmist, empaatiat ja ühiseid püüdlusi ning rõhutaksid tugevalt mitmekesisuse olulisust ja väärtust ühiskonnale.

Eespool selgitatud poliitilised lähenemisviisid rõhutavad erinevalt majanduslike õiguste, sotsiaalsete ja kodanikuõiguste ning kultuuriliste õiguste suhtelist osatähtsust. Samas on kõikide selliste õiguste kaitsmine tõhusa kultuuridevahelise lähenemisviisi jaoks tähtis, pidades oluliseks samuti kogukonna ja ühtekuuluvuse loomist, mis läheks kaugemale diskrimineerimise vastasusest ja võrdsuse põhimõtetest. Siin keskendutakse nendele viisidele ja vahenditele, mis tagavad, et kõik inimesed kogukonnas saaksid „elada koos” ja mitte ainult „külj külje kõrval”.

Need tüpoloogiad on lihtsustatud ja võivad osaliselt kattuda, kuid kindlasti ei esinda nad kõiki poliitilisi integratsioonimudeleid. Samuti tuleb arvestada, et riigid võivad uute ja traditsiooniliste sisserändajate suhtes rakendada erinevaid poliitilisi lähenemisviise. Näiteks võidakse ajalooliselt ja õiguslikult tunnustada traditsiooniliste sisserändajate või vähemusrühmade õigusi nende keele, kultuuri ja koolide säilitamisel, samal ajal kui uutelt sisserändajatelt võidakse oodata nende kiiret ja täielikku sulandumist. Eesti

õigusaktides ei kasutata „sisserändaja” või „võõrtöölise” mõistet kui sellist. Kasutatakse üldistust „kolmanda riigi kodanik” ja enamikul juhtudel sisserände põhjuse osas vahet ei tehta. Samuti on erinevus kahe rühma vahel: nn „vanad sisserändajad”, kes saabusid nõukogude ajal või varem, ja hiljutised sisserändajad, kes tulid Eestisse pärast 1991. aastat ja on üsna heterogeenne rühm. Konkreetseid probleeme võivad mõjutada rohkem „silmatorkavamaid” sisserändajaid Aafrikast ja Aasiast, kes vaatamata oma väikesele arvule võivad kogeda olulisi lõimumise ja tööhõiveprobleeme, mis erinevad hiljutiste Venemaalt tulnute probleemidest.

Uus integratsioonimudel peaks tasakaalustama õigustele tuginevaid lähenemisviise ja võitlema diskrimineerimisega üksmeelse aruteluga mitmekesisuse eeliste teemal. See tähendab nihet sisserändajate kujutamisel haavatavate, kaitset ja toetust vajavate rühmadena nende käsitlemisele terve kogukonna positiivse arengu ja õitsengu oluliste osalejatena.

See muutus poliitikas ja suhtumises saab järjest olulisemaks, arvestades Euroopa vananevaid kogukondi ja noorte sisserändajate märkimisväärset juurdevoolu. Üleilmselt lõimunud majanduses sõltub Euroopa majanduskasv selle demograafiast ja välisriikidest pärit talentide kaasamisest. Analüüsid näitavad, et tööjõu värbamine kolmandatest riikidest saab tulevikus Euroopa majanduse püsimisel hädavajalikuks.

Uurimuste tõendid viitavad sellele, et mitmekesisus suurendab heaolu, loovust ja majanduskasvu ning et tootlikkus ja palgad on kõrgemad neis piirkondades, kus elanikkond on mitmekesisem. Sisserände, majanduskasvu ja innovatsiooni vahelise seose lõplikuks kinnitamiseks on vaja koguda veel täiendavaid tõendeid.

Üks pilootprojektidest, mida Euroopa Nõukogu ja Euroopa Liit praegu ühiselt rahastavad, keskendub linnadele kui laboritele, et selgitada ülalkirjeldatud kultuuridevaheliste poliitikasuundade mõju. Linnad kannatavad sageli „lõimumise defitsiidi” all ja on kehtivate poliitikamudelite muutmiseks ja sidusa kultuuridevahelise lähenemisviisi juurutamiseks sobiva suurusega. Projekt kannab nime „Mitmekultuurilised linnad” (www.coe.int/interculturalcities), milles osaleb praegu 21 linna lisaks 40 seotud linnale, mis kasutavad sarnaseid lähenemisviise ja meetodikaid. Linnad vahetavad häid praktikaid ja töötavad välja üheseid strateegiaid, vahendeid ja mudeleid, mis soodustavad mitmekesisuse edendamist, arvestades ka iga liikmeslinna individuaalset keskkonda ja konkreetseid probleeme ning erinevusi. Lisaks on Itaalias, Hispaanias, Norras ja Ukrainas loodud neli riiklikku mitmekultuuriliste linnade võrgustikku, mis toovad esile erinevaid rahvuslikke eelistusi.

Projekti „Mitmekultuurilised linnad” raames välja töötatud mitmete praktiliste vahendite seas on indeks, millega saab mõõta edusamme, jälgida muudatuste mõju, lihtsustada poliitika ülevaatamist, pakkuda üksteiselt õppimist ja anda poliitika kujundamiseks tõenditel põhinev alus. Praegu pakub indeks võrdlevaid andmeid rohkem kui 45 linna kohta. Indeks annab ka linnade kaupa aruandeid, mis võimaldavad poliitilistel liidritel, kodanikuühenduste juhtidel ja teadlastel jälgida linna integratsioonipoliitika ja -strateegiate efektiivsust.

Nõudlus projekti „Mitmekultuurilised linnad” õpikogukonnaga liitumiseks on suurenemas nii kogu Euroopas kui väljaspool selle piire: Põhja-Ameerika, Kesk- ja Ladina-Ameerika ning Aasia linnad on palunud enda kaasamist, et saada kasu Euroopa teadmistest ja kogemustest ning kasutada sarnaseid meetodeid ja vahendeid kultuuridevahelise integratsiooni soodustamiseks. Need on linnad, mis püüavad võidelda diskrimineerimisega, kohandades oma poliitikat mitmekesisuse aktiivseks toetamiseks ja mis on

välja töötanud ennetavad strateegiad kultuurikonfliktide haldamiseks ning stimuleerivad kultuuridevahelist segunemist ja ettevõtlust.

Projekti „Mitmekultuurilised linnad“ tulemused on olnud julgustavad, samas kajastavad need ainult ühte etappi pikaajalisest protsessist, mille tulemus on paremad meetodid kogukonna ühtekuuluvuse tugevdamiseks ja kõikide eurooplaste sotsiaalse, majandusliku ja kultuurilise heaolu parandamiseks, sõltumata nende sünnikohast.

ELi riikide integratsioonistrateegiatega uurimisel selgub, et paljud riigid on keskendunud rohkem sotsiaal-majanduslikele ja õiguslik-poliitilistele küsimustele ning vahel keele edendamisele, kuid vähem laiemale kultuurilise lõimumise probleemidele.

Rohkem tähelepanu tuleb pöörata integratsioonipoliitika kultuurilistele tahkudele, sest see on seotud väärtuste, normide, eelistuste ja pädevustega, mis on hädavajalikud omavahelise suhtlemise ja ühtekuuluvuse soodustamiseks. See küsimus on laiem kui vaid keelekasutus, mis on küll oluline, kuid mitte ainus tegur tõelise kultuurilise lõimumise saavutamisel.

Kindlasti ei ole olemas ühte üleeuroopalist „riiklikku mudelit“, mida kõikides riikides jäljendada saaks. Samas on mitmeid meetmeid ja suundi, mida võib soovitada. Siin on mõni neist.

- Soodustada olulist muutust vaatepunktist, et mitmekesisus on oht, vaatepunkti suunas, et mitmekesisus on vara, mida tunnustada ja väärtustada, rõhutades otseseid tegevusi ja meetmeid, mis aitavad vältida eraldatust ning aitavad kaasa avalikus sfääris segunemisele ja toovad esile ühtsed väärtused ning julgustavad töötama ühiste eesmärkide nimel kogukonna kõikides segmentides rahvusest, päritolust, keelest või usutunnistusest sõltumata.
- Tagada kindel lähenemisviis sisserändajate kaasamiseks ühiskonna põhiinstitutsioonidesse ja pigem mitte kehtestada eripoliitikat mõne konkreetse rühma suhtes. See peaks sisaldama sisserändajate varustamist vahenditega põhiinstitutsioonides osalemiseks (sh keeleõpe, teaduslikud ja tehnilised teadmised tööturule pääsemiseks). Üksnes sisserändajate kui sihtrühma jaoks spetsiaalselt loodud kultuuriprogrammid ja organisatsioonid on eduka kultuurilise integratsiooni puhul osutunud vähem tähtsaks kui sisserändajate ja nende laste osalemine kõigile avatud üldistes institutsioonides.
- Töötada välja meetmed, mis tagavad, et institutsioonid muutuvad sisserändajatest elanikkonna vajaduste suhtes tundlikumaks, näiteks töötajate mitmekultuurilisuse valdkonnas koolitamise kaudu.
- Erilist tähelepanu tuleb pöörata sisserändajate laste lõimimisele, arvestades olemasolevaid haridustavasid, sh vanemate rolli koolis.
- Suuremat tähelepanu tuleks pöörata kohalike omavalitsuste vastutusele integratsiooni soodustamisel ennetava poliitika ja strateegiatega kehtestamisega, mida rakendatakse kõikide teenuste suhtes (eluasemeteenus, projekteerimine, sotsiaalteenused, transport, järelevalve, avalik ruum, haridus, sotsiaalteenused ja kultuur).
- Kaasata tuleks ka ajakirjandus, kes peaks mõistma oma rolli võrdsuse, sallivuse ja mitmekesisuse väärtuse edendamisel.

- Tuleks arvestada konkreetsete küsimustega, mis tekivad kogukondades, kus tänu sisse- ja väljarändele on kasvamas moslemite elanikkond. Samaväärselt ristiusu kirikute ja juudikogukondadega tuleb ka islamile anda oma koht.
- Tuleb aktiivselt julgustada kultuurilise lõimumisega seotud kogemuste ja hea tava mudelite vahetamist riiklike, piirkondlike ja kohalike ametiasutuste vahel. Euroopas on nii riiklikul kui kohaliku tasandil mitmeid näiteid uutest lähenemisviisidest integratsioonile. Järgmiste sammude kindlaksmääramiseks tuleb jagada nii tulemusi kui mõju.

Euroopa saatus on mitmekesisus. Enamik viimastel kümnenditel Euroopasse tulnutest ja nende järeltulijatest on siin selleks, et jääda; paljud jäävad osaliselt kiindunuks ka oma päritoluriigi kultuuripärandisse. Kuni nad seadusi järgivad, ei tohiks eeldada uude riiki elama asunud inimeste lahtiütlemist oma usust, kultuurist või identiteedist, vaid kõik peaksid neid võtma kui erilaadset vara. Tõepoolest, just mitmekesisus on see, mis suudab anda oma panuse sellesse loovusesse, mida Euroopa praegu vajab.

Integratsioon Eestis: erinevad teed

Triin Vihalemm, Tartu Ülikool

Eesti ja Läti on Euroopa majanduslikus ja poliitilises kontekstis olnud omalaadne „lõimimise eksperiment“, mis pakub olulisi teadmisi kogu Euroopa Liidu poliitikate jaoks. Vene elanikkonna⁶¹ lõimumise erinevad mustrid on Eestis hästi jälgitavad, kuna see on rohkearvuline, ühelt poolt küllaltki sarnaste sotsialiseerumisteedega, teisalt aga haridustaseme ning sotsiaalse kihistumise poolest erinev. Artiklis uuritaksegi lähemalt erinevaid lõimumise viise.

Sisserändajate lõimumise kaardistamiseks kasutatakse Euroopa teadus- ja rakendusuringutes mitmeid meetodeid (nt Entzinger & Biezeveld 2003; Niessen & Schibel 2004). Sageli eristatakse struktuurset lõimumist ning individuaalset lõimumist, nagu ka jaotus selliste ühiskondlike alamsüsteemide järgi nagu õiguslik-poliitiline, majanduslik ja kultuuriline integratsioon. Praegune Eesti lõimumiskava eristab õiguslikku ja poliitilist, sotsiaal-majanduslikku ja hariduslikku ning kultuurilist lõimumist (Eesti Lõimumiskava...). Viimast integratsiooni monitooringut kavandades soovis tellijaks olnud Kultuuriministeerium eristada sihtrühmi vastavalt nende endi lõimumiskogemusele⁶². Marju Lauristin koostas kolme koondtunnuse põhjal klasteranalüüsi, mis võimaldab vastajaid nende vastamise „mustrite“ põhjal rühmitada. Koondtunnused kirjeldavad 1) poliitilist enesemääramist, 2) eesti keele oskust ja keelekasutust ning 3) osalemist avalikus elus ja kodanike kaasamist (vt Lauristin 2011).

Artikli aluseks ongi Eesti ühiskonna integratsiooni monitooring 2011 ja üksikasjalikum ülevaade klastritest on kättesaadav Kultuuriministeeriumi kodulehel

http://www.kul.ee/webeditor/files/integratsioon/Intmon_2011_pt_7.pdf.

A-klaster kehastab individuaalse toimetuleku mustrit riigi või turujõudude kehtestatud poliitiliste ja majanduslike nõuetega. 1990. aastate alguses pidas David Laitin seda arengut tulevikus kõige tõenäolisemaks ja nimetas „konkureerivaks assimilatsiooniks“: „kui kõik vene keelt rääkivad inimesed tunnevad, et kõik teised jäävad venekeelseks, ei näe nad eesti keele õppimiseks erilist vajadust. Aga kui nad kardavad, et paljud teised on juba uue keelekasutuse korruga kohanemas, õppides eesti keelt, tunnevad nad survet keele omandamise kaskaadiga ühineda.“ (Laitin 1989:25) Seda mustrit on Eesti riikliku lõimumiskava eri redaktsioonides ka ideaaliks peetud, sest see tugineb individuaalsetele õigustele ja valikutele. A-klaster on võrreldes teiste klastritega hoiakuliselt ka kõige rohkem assimilatsiooni-meelne. Piltlikult öeldes on need inimesed riigipoolsetele nõudmistele vastamiseks investeerinud oma isiklike ressursse, et ühiskonna kõrgematesse kihtidesse jõuda, ja nad ei soovi, et neid vähemusena koheldaks. Siiski võib osa sellest rühmast vajada teatud avalikku julgustust, rahvusliku eneseväljenduse, keele, mälu ja muude kui Eesti kultuuritavade normaliseerimist.

C-klaster esindab uudset mustrit, mis on levinud noorema põlvkonna seas. Nende solidaarsus on ebapüsiv ja ajutise loomuga, aga nad on väga aktiivsed osalema avalikus elus niihästi virtuaalses ja füüsilises vormis. Selle klatri tuumiku moodustavad Ida-Tallinna noored. Neil on palju ühist teistes Euroopa

⁶¹ Järgnevas analüüsis märgib mõiste „vene elanikkond“ inimesi, kes samastavad ennast etniliselt (osaliselt) venelastega või tunnistavad vene keele oma emakeeleks. 2011. aasta rahvaloenduse järgi samastas end vene rahvusega 321 198 inimest, kusjuures 383 062 märkis vene keele oma emakeeleks. Etniliste rühmade ja emakeele lõikes ei ole rahvaloenduse andmed veel saadaval, kuid ligikaudsete arvestuste kohaselt oleks umbes 60–70% inimestest, kes märkisid oma rahvuseks muu rahvuse kui eestlane või venelane või ei avaldanud oma rahvust üldse, pidanud oma emakeelena nimetama vene keelt. Allikas: http://pub.stat.ee/px-web.2001/1_Databas/Population_census/PHC2011/PHC2011.asp (10.09.2012).

⁶² Monitooringu tellis Eesti Vabariigi Kultuuriministeerium ja väliuuring tehti 2011. aasta lõpus. Uurimisprojekt sisaldas fookusgrupe ja esinduslikku formaliseeritud küsitlust. Autor oli uurimismeeskonna teaduslik juht.

linnades elavate rändetaustaga „kolmanda põlvkonna” noortega, kes on kriitilisem ja sõnakam kui nende (vana)vanemad ning kes on võimeline sotsiaälvõrgustikes kiiresti protestiks ühinema (nt Haddad & Baltz 2006, On integrating...2006). Euroopa riikidel pole head „retsepti”, kuidas nende noortega suhelda - olemasolevad lõimumismudelid pole loodud seda „uut põlvkonda” silmas pidades. Asjakohasemate mudelite leidmiseks võiks abil olla näiteks noortekultuuri ja võrguühiskonna uuringutest. Eesti kogemus näitab, et globaalne tarbijakultuur on vene noorukite identiteediloomises olulisel kohal, pakkudes positiivset enese-eristamise võimalust (Vihalemm ja Kalmus 2010). Suurte identiteedinarratiivide asemel kasutavad nad globaalse tarbija- ja popkultuuri märke (Vihalemm ja Keller 2011). Kogenud tarbijatena valdavad nad uut liiki kultuurilist kapitali, mis võimaldab neil manööverdada sotsiaalsetes (võimu) suhetes ja muudab nad suurte narratiivide ja ideoloogiate suhtes immuunseks. Kuigi see klaster kasutab massimeediat mitmekesiselt, näitavad kvalitatiivsed uuringud, et neil puuduvad siiski oskused eristada manipuleerimist ja kehva ajakirjandust. Meediapädevuse arendamine koolides on siin väga vajalik.

B-klaster. Enamik selle rühma liikmetest kasvas üles nõukogude ühiskonnas ja nad on toonud oma minevikust pärit kodanikutruuduse üle Eesti Vabariiki (Vihalemm 2002). See rühm esindab lõimumismustrit, mis saaks kõige enam kasu mitmekultuurilisuse ideedest kantud poliitikast: struktuurset ning kollektiivsetest lahendustest, mis suurendaksid nende osalemise võimalusi Eesti ühiskonnas.

D-klaster on sotsialismijärgse üleminekuperioodi käigus toimunud etniseerumise protsessi tulemus. Pea iga neljas inimene vene rahvusvähemuses on selle mustri näide. Nemad ilmutavad üles kõige tugevamat sidet oma etnilise rühmaga ja määratlevad oma venelust suure hulga erinevate kultuuriliste tunnuste põhjal (nt vene rahvuspühad ja Vene Föderatsiooni riiklikud tähtpäevad). Vene kodakondsuse ülekaalu ja peaaegu eranditult Venemaa telekanalite vaatamise tõttu selles rühmas võiks seda nimetada hoopis diasporaaks, kelle poliitilise ja kultuurilise truuduse kese asub väljaspool Eestit. Samas näitavad uuringud, et neil on palju ühist etnilise identiteedi kujundamise mustriga, mis on levinud etniliste eestlaste seas (Vihalemm 2007). Seega oleks eksitav öelda, et selle mustri kujunemine on pelgalt Vene Föderatsiooni diasporaa-poliitika tulemus – etniseerumise protsessi on vorminud paljud tegurid. Siiski on Venemaa mõju kohalikkude poliitikasse sekkumisel siinkohal märkimisväärne. D-klaster on kõige enam valmis muutma oma kultuurilise eristumise kollektiivseks ressursiks ja nõudma erikohtlemist hariduses, meediapoliitikas ja mujal.

E-klaster on rahul „sotsiaalse kodakondsuse” ja nende võimalustega, mis kohalikul osalemise tasandil kättesaadavad on. Erinevalt D-klasterist on nad venekeelse massimeedia, vene vähemuse hariduse ja kultuurilisi vajadusi puudutavate küsimuste suhtes üsna ükskõiksed.

Seega on sama poliitilise regulatsiooni tulemusel kujunenud erinevad lõimumise teed ja viisid. Nagu eespool selgitatud, võib kultuuril iga mustriga seoses olla mitu erinevat rolli – alates assimilatsiooni takistamisest kuni Eesti-suunalise kodanikutruuduse soodustamiseni.

Viited

- Entzinger, H. ja Biezeveld, R. (2003). Benchmarking in Immigrant Integration. Euroopa Komisjoni tellimisel koostatud aruanne. Rotterdam.
- Eesti lõimumiskava 2008–2013. Intrenet:
https://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:D8VP8qNjSPgJ:www.kul.ee/webeditor/files/integratsioon/Loimumiskava_2008_2013.pdf+&hl=et&gl=ee&pid=bl&srcid=ADGEEsJadEqTYo-HhqUuNlzC1rDYriG3-QRwzVeAXu3Ooxhx2E0rniKIGghyTnNp54w3H7-21qKzpaYg_N9fCScjrKFrNhSB3b4eq5deX8xAMGtFXocLxed_Ieb5Ki8PXdAxs7OWsqad&sig=AHIEtbRPXsktGT0YH9ijuffoAcj7162PKQ
- Haddad, Y. Y. & Balz, M. (2006) „The October Riots in France: A Failed Immigration Policy or the Empire Strikes Back?“, *International Migration*, 44, 2.
- Laitin, D. (1989). *Identity in Formation: The Russian-speaking Populations in the Near Abroad*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Lauristin, M. (2011). Lõimumisprotsessi tulemuslikkus ja sihtrühmad: klasteranalüüs. (The performance of integration in the different target groups: cluster analysis). Eesti ühiskonna integratsiooni monitoring 2011. Koostanud AS Emor, Poliitikauuringute Keskus Praxis, Tartu Ülikool. Tellinud Kultuuriministeerium. Autorid Marju Lauristin, Esta Kaal, Laura Kirss, Tanja Kriger, Anu Masso, Kirsti Nurmela, Külliki Seppel, Tiit Tammaru, Maiu Uus, Peeter Vihalemm, Triin Vihalemm. Avaldamata elektrooniline käsikiri. Internet:
http://www.kul.ee/webeditor/files/integratsioon/Intmon_2011_pt_7.pdf
- Niessen, J ja Schibel, Y. (2004) *Handbook on integration for policymakers and practitioners*. Brüssel: Euroopa ühendused.
- „On Integrating Immigrants in Germany“ (2006) *Population & Development Review*, 32, 3.
- Vihalemm, T., Keller, M (2011). Looking Russian or Estonian: Young consumers constructing the ethnic “self” and “other”. *Consumption, Markets and Culture*, 14(3), lk 293–309.
- Vihalemm, T., Kalmus, V. (2010). Cultural Differentiation of the Russian Minority, väljaandes: Lauristin, M.; Vihalemm, P. (toim.), *Estonia's Transition to the EU: Twenty Years On*. Routledge Taylor & Francis Ltd, London ja New York, lk 92–115.
- Vihalemm, T. (2007). Crystallizing and Emancipating Identities in Post-Communist Estonia . *Nationalities Papers*, 35, 3.
- Vihalemm, T. (2002). On the Perspectives of Identity Formation among Estonian Russians. Väljaandes: Lauristin, M., Heidmets, M. (toim.) *The Challenge of the Russian Minority: Emerging Multicultural Democracy in Estonia*, Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu, lk 219–223.

Mitmekultuurilisus – sissejuhatus probleemi

Frederik Stjernfelt, Aarhuse ülikooli semiootikakeskus (Taani)

2010. aastal distantseerusid Euroopa kolme suurema riigi liidrid mitmekultuurilisusest. Angela Merkel, David Cameron ja Nicolas Sarkozy väljendasid igaüks omal moel, et Saksamaal, Suurbritannias ja Prantsusmaal katsetatud mitmekultuurilisuse poliitika on läbi kukkunud. Midagi ei ole aga öeldud selle kohta, millist poliitikat tuleks selle asemel rakendada mitmerahvusluse, sisserände, sõna- ja usuvabaduse jms suhtes. Kas see peaks olema rahvuslik *Leitkultur* (juhtkultuur), *One-Nation conservatism* (üherahvuseline konservatism), hoopis prantslaste *laïcité*-sekularism või siis mõni muu universalismi variant, olgu see siis liberaalne, sotsiaaldemokraatlik või sotsialistlik?

Veelgi halvem on aga see, et „mitmekultuurilisusest” distantseerumine ei ole iseenesest väga selge väljaütlemine, sest selle termini puhul pole tegu millegi üheselt mõistatavaga. Mitmekultuurilisusest distantseerumine on mõistetav, sest näib, et grupiõigused, erikohtlemine, religioosete paralleelühiskondade toetamine jms muudab probleemid nende lahendamise asemel pigem keerulisemaks. Siiski ei anna see selgust selles, milliseid põhimõtteid tuleks rakendada nüüdisaegse Euroopa ühiskondades eksisteeriva religioosse ja kultuurilise mitmekesisuse puhul.

Mis on mitmekultuurilisus?

Käesoleva kirjutise eesmärk on selgitada veidi mitmekultuurilisuseks kutsutavate probleemide tausta, võttes aluseks Jens-Martin Erikseni ja minu raamatu „The Democratic Contradictions of Multiculturalism” („Mitmekultuurilisuse demokraatlikud vastuolud”, New York, 2012). Oluline probleem peitub juba selles sõnas endas. Kas „mitmekultuurilisus” viitab asjade seisule või poliitikale? Kui pidada seda olukorra kirjelduseks, siis on ilmselt enamik nõus, et Euroopa ühiskonnad on juba ammu muutunud mitmekultuuriliseks, kuivõrd enamikus lääneriikides on palju eri päritolu kodanikke. Sellest lähtudes väidavad paljud retooriliselt, et kuna me elame mitmekultuurilises ühiskonnas, siis peaksime ka rakendama mitmekultuurilisuse poliitikat. Ent üleminek asjade seisule sedastamiselt poliitika rakendamisele pole kaugeltki automaatne. Mitmekultuurilisuse pidamine mitmekultuurilise riigi poliitikaks on normatiivne valik. Normatiivne mitmekultuurilisus võib olla väga mitmesugune. Võib näiteks väita, et demokraatlikus ühiskonnas peaks iga kodanik elama vastavalt selle kultuuri tavadele, nagu ta soovib, kui see, mida ta teeb, vastab kehtivatele õigusaktidele, eriti õigusriiki, demokraatiat ja kodanikuõigusi käsitlevate seaduste põhiosadele. Selline lähtekoht võimaldab rikkalikku kultuurilist mitmekesisust, ent samal ajal on terve rida asju, mida kultuurilised rühmad *ei saa* nõuda. Nad ei saa nõuda oma liikmetele selliseid eriõigusi, mis läheksid vastuollu teiste kodanike õigustega, nad ei saa nõuda demokraatlikke protsesse eiravat otsust erijuurdpeäsu poliitilisele mõjuvõimule, nad ei saa nõuda õigust oma õigusaktidele ja kohtusüsteemidele, nad ei saa moodustada eraldi omakaitsevägeid, politsei jõude ega palgasõjaväge, nad ei saa kehtestada religioosseid ega klannireegleid, mis ei ole kooskõlas riigi tavapärase õigusaktidega. Kultuurilise vabaduse hind on sellistest ambitsioonidest loobumine, ent see on nii ka teiste kodanikuühiskonnas eksisteerivate rühmade, organisatsioonide, klubide, religioonide jne puhul, millel on täpselt samasugused vabadused ning mis täpselt samamoodi ei saa nõuda endale selliseid eriõigusi. Liberaalsed demokraatlikud ühiskonnad võimaldavad seega midagi, mida võiks nimetada „pehmeks” mitmekultuurilisuseks.

Paljudele näib selline pehme mitmekultuurilisus ebapiisav. On neid, kellele ei piisa tunnustamisest demokraatliku ühiskonna kodanikuna, kellel on oma õigused ja kohustused ning nendega kaasnevad märkimisväärsed vabadused, sest – nagu äsja sai mainitud – on asju, mida kultuurilised rühmad ei saa poliitilisel teel saavutada. See hõlmab nii üsna väikesi probleeme (kas on võimalik esitada erinõudmisi toidu serveerimisele avalikes söögikohtades või saada vabastus kiivri kandmise kohustusest jalgrattaga sõitmisel või on need seotud avalike saunade ülesehitusega) kui ka väga ulatuslikke nõudmisi, nagu spetsiaalsete õigusaktide kehtestamine, usust taganemise keelustamine, erikohtud ja -politseijõud teatud kultuuriliste või religioossete rühmade jaoks. Seega eksisteerib mitmekultuurilisus normatiivse poliitikana väga mitmesuguse intensiivsuse astmega, alates „pehmest” vabadusest korraldada kultuuriüritusi vabade kodanike ühendustes kuni „kõva” autonoomsete paralleelühiskondade arendamiseni. Normatiivsest mitmekultuurilisusest rääkides peab kõneleja kindlasti täpsustama, kuhu tema mitmekultuurilisus sellel skaalal kuulub.

Selline mitmekultuurilisuse kontseptsiooni keerukus ei ole aga ainus, mis tekitab mõistetes segadust. Veelgi põhjalikum segadus on mõiste „kultuur” enda kontseptsioonis, mida võetakse väga sageli mitmekultuurilisuse eri variantide puhul aluseks. Seda võib illustreerida asjaoluga, et kultuuri kontseptsiooni kasutamine on lääneriikides viimastel aastakümnetel oluliselt sagenenud. Neile lugejatele, kes on piisavalt vanad 1960. ja 70. aastatel peetud debattide mäletamiseks, meenub see, kuidas käsitleti erinevusi suurte inimrühmade eluviisis ühiskonna, majanduse, poliitika, võimujaotuse, tootmisliikide, ajaloo, geograafia, ressursside, kaasaegsuse ja palju muu osas. Kui sõna „kultuur” sellistes seletustes üldse esines, siis polnud see inimrühmadevaheliste erinevuste põhjuste edetabelis just esikohal. Sellest ajast peale on „kultuuriga” juhtunud midagi imelikku, sest see näib olevat õginud ära kõik muud rühmade-, ühiskondade- ja riikidevaheliste erinevuste liigid. Paljud või lausa enamik inimesi näib nüüd arvavat, et just „kultuur” määrab, kuidas inimesed toodavad, milline on nende riigikorraldus, milliseid põhimõtteid nad eelistavad, kuidas nad elavad, suhtlevad, kauplevad, jagunevad sotsiaalsesse rühmadesse ja subkultuuridesse ja nõnda edasi. Sageli eeldatakse ilma asja üle lähemalt järele mõtlemata, et kõik see on vaid pindmised ilmingud, mis tulenevad sügavatest kultuurilistest väärtustest, neid aga peetakse ühiskonna alustaladeks, samamoodi nagu „väärtuste üle peetavaid debatte” peetakse millekski väga sügavaks. Teatud mõttes kujutavad sellised ideed endast ohjeldamatult kasvavat idealismi – eeldust, et ühiskonnas tuleneb kõik ideedest. Ehk on selline vaatenurk levinud marksismi pankroti tõttu, mis teadupärast väitis, et ideed ja väärtused on vaid pinnakaunistused ning tõeliselt määravad jõud on eri rühmade või klasside materiaalsed huvid, mis maskeerisid need huvid ideedest tulenevatena. See oli selgelt liiga lihtsusatud ja ekslik lähenemine, ent väide, nagu oleks kultuur ainus ühiskondi määrav asjaolu, läks teise äärmusesse. Ning see äärmus osutus väga konservatiivseks, sõltumata sellest, kas kultuuri toetas nüüd vasak või parem tiib. Kultuuri rõhutamine – olgu siis vasakpoolsete „kõva” mitmekultuurilisuse või parempoolsete „kõva” rahvusluse vormis – toetab ühiskonnas ühtviisi neid jõude, mis soovivad säilitada elukorraldust sellisena, nagu see on, isegi kui seda ehk vaevu kujutletakse olevat kord eksisteerinud autentses riigis, enne kui algasid kõik maa pealt pühkinud moderniseerumisprotsessid. See on põhjus, miks kulturalism – arusaam, et üksikisikuid määrab läbi ja lõhki kultuur – on reaktsiooniline, seda nii nn kõva mitmekultuurilisuse kui ka rahvusliku kulturalismi vormis.

Nüüd lihtsalt klassifitseeritakse kultuurilisena paljusid asju, mida varem iseloomustati poliitiliste, religioossete, majanduslike, teaduslike, sotsiaalsena jne. Kui mõelda ühiskonnale, kus klannstruktuurid hoolitsevad üksikisiku põhilise majandusliku ja sotsiaalse turvalisuse eest, nõudes vastutasuks vankumatut lojaalsust klannile, siis selline struktuur on otseses vastuolus nüüdisaegsete demokraatlike

ühiskondadega, kus lojaalsus laieneb perekonnalt sõpradele, töökohale, ühiskonnale ja riigile. See, kelle religioon nõuab endale demokraatlike protsesse eiravat otsest mõju ühiskonna ja poliitika üle, satub samamoodi vastuollu tänapäevaste sekulaarsete demokraatlike ühiskondade keskse põhimõttega – teoloogia ei tohi valitseda poliitika üle. Need on normaalsed sotsiaalsed ja poliitilised pinged. Ent selliste sotsiaalsete, majanduslike ja poliitiliste harjumuste ümberristimisel „kultuuriks” leiab aset nende kummaline õilistamine ja immuniseerimine. Ootamatult saab neile osaks lugupidamine, need väärivad kaitset ning on lausa puutumatud ja õilsad viisil, mida ei esinenud siis, kui taolisi tavasid ei nimetatud veel kultuurilisteks. Kust küll tuleb selline kummaline arusaam kultuurist?

Kulturalism

See Marxi-vastane laine võis leida toetust Max Weberilt, kelle tuntud raamat protestantismist ja kapitalistlikust tööeetikast pööras Marxi tõekspidamised pea peale ning väitis, et just kalvinism ja selle ettemääratuse doktriin (mitte protestantism kui selline) suurendas tööeetikat ja muutis kapitalismi Lääne-Euroopas võimalikuks. Ent tegelikult ei olnud kulturalistid 1980. ja hilisematel aastatel ainult Weberi toetajad. Nad ei tahtnud seletada moderniseerumise protsessi, vaid püüdsid pigem muuta kultuure muutumise vastu immuunseks. Just seetõttu tõid nad välja teised teooriad, mida muuhulgas arendas edasi 20. sajandi antropoloogia. Nende teooriate kohaselt määrab üksikisiku olemuse tema kultuur selle omandamise protsessi kaudu. Asjaolu, et iga last on võimalik sotsialiseerida mis tahes ühiskonna tavadesse, peeti tõendiks, et kultuur võib üksikisiku tühjale vastuvõtlikule tahvile kirjutada mida tahes. Palju ilmsem teooria, et see on võimalik tänu inimeste võrdlemisi suurele bioloogilisele sarnasusele ja ühesugustele põhivajadustele, mida kõik kultuurid peavad rahuldama, lükati tagasi teooria kasuks, mille kohaselt kultuurid on lõpmatult mitmekesised ning jätvavad endast sunniviisiliselt ja vastupanu kohtamata üksikisikusse jälje. Kui esimene kultuur on juba jälje jätnud, ei ole kirjapandut aga enam võimalik muuta. See teooria, mida võib nimetata kulturalismiks, on kirjutamata tõde paljudes „köva” mitmekultuurilisuse variantides – igasuguseid eriõigusi nõutakse sellest lähtuvalt, et kultuurilised üksikisikud ei ole vabad, sõltumatud inimesed, kellel on oma mõistus, vaid neid on pöördumatult kujundanud nende kultuur ning seepärast vajavad nad erilist poliitilist seisundit ja kaitset.

Oma raamatus „Mitmekultuurilisuse demokraatlikud vastuolud“ kaardistame Erikseniga, kuidas sellist kultuurist arusaamist väljendas kõigepealt 1920. ja 30. aastatel Ameerika antropoloogide esimene põlvkond. Siis oli antropoloogia peamine teema „primitiivsed” rahvad. Enamik neist elas väikestes üksteisest territoriaalselt eraldatud rühmades, millest igaühel olid oma kultuurilised erijooned. Kõigil suguharudel näis olevat oma maailmavaade ning võis kergesti tunduda, nagu jaganuks kõik suguharu liikmed seda vaadet ja mõistnuks selle kaudu kõike. Selle põhjus oli ka asjaolu, et paljud suguharud olid nii väikesed, et neis polnud tekkinud mingit sotsiaalset kihistumist või oli see siis väike. Seepärast eeldas kultuuri see kontseptsioon – näiteks Ruth Benedict „Patterns of Culture” („Kultuurimustrid”), 1934 –, et kultuurid on sisemiselt täiesti homogeensed. Väliselt valitses aga hoopis vastupidine olukord – kultuuridevahelised erinevused olid nii radikaalsed, et ühest kultuurist pärit inimene ei tohiks absoluutselt mõista teise kultuuri esindajat. Samal ajal peeti lähedalt seotuks kõike ühes kultuuris esinevat – kosmoloogiat, poliitikat, sõjakunsti, põllumajandust, rõivastumist, gastronoomiat, ehteid jne. Pisimalgi kultuurilisel eripäral oli selles kõikehõlmavas ja kõigutamatus väärtuste süsteemis oma koht. Seejärel kandsid antropoloogid sellise kultuurikontseptsiooni üle palju suurematele ja keerulisematele ühiskondadele, näiteks Euraasia ja Vahe-Ameerika vanadele kõrgkultuuridele või siis oma kaasaegsetele ühiskondadele ja impeeriumitele. Ka neid vaadeldi kultuuridena, ent seda tohutu lihtsustamise hinnaga.

Seest kas „lääs“ on kultuur samas mõttes nagu Lääne-Kanada kwakiutli suguharu? Kas hiina või islam on samas mõttes kultuurid nagu Vaikse ookeani Trobriandi saared? Kas tohutud, miljonitest inimestest koosnevad ühiskonnad, kus aastatuhandete jooksul on olnud palju sisemist mitmekesisust, on kultuurid selle sõna kompaktses tähenduses? Selline arusaam kultuurist põhjustas inimolendite ja nende rühmade kontseptsioonis teatava vildakuse, mis tekitab tänaseni mitmekultuurilisuse mõiste puhul probleeme. Sest kui keegi otsustab kord, et kultuur on orgaaniliselt ühendatud süsteem, mis hõlmab kõiki selle liikmeid, ei näe ta enam selle kultuuri sisepingeid – võimuvõitlust eri eliitide, klannide või subkultuuride vahel, ühe klassi allutamist teise poolt, üksikisikute katseid astuda kultuurile vastu või sellest põgeneda – ning siis on juba kerge uskuda kultuuri kõige reaktsioonilisemat versiooni. Seda turundab enamasti mõni sellise rühma liider, kes soovib saada vahendeid nende üksikisikute piiramiseks, keda paeluvad moderniseerumine, uued ideed, kultuuriline hübriidiseerumine jne. Ning teisest küljest, kui keegi otsustab kord, et kultuurid on põhjapanevalt erinevad, on väga kerge mitte näha enam paljusid sarnasusi, mis võivad kultuuriliste rühmade vahel eksisteerida ja mille kõigi ülesanne on lahendada samu põhilisi võimu ja struktuuri probleeme, mis tulenevad omakorda eri kultuuridest pärit inimolendite bioloogiliste vajaduste sarnasusest.

See, kui ilmsed olid mitmekultuurilisuse probleemid antropoloogilises kulturalismis, sai selgeks juba 1947. aastal, kui hiljuti loodud ÜRO hakkas Eleanor Roosevelti juhtimisel ja paljude riikide esindajate osalusel koostama ÜRO inimõiguste deklaratsiooni, mis võeti lõplikul kujul vastu järgmisel aastal. Sellest algatusest kuuldes esitas Ameerika antropoloogia ühendus kaebuse. Selle kohaselt poleks tohtinud tunnustada mingit universaalsete õiguste kontseptsiooni, sest üksikisik võib end realiseerida vaid selle kultuuri raames, millesse ta „lahutamatu kuulub“. Antropoloogide meelest tulnuks vältida isegi üksikisiku vabaduse kontseptsiooni, sest eri kultuuridel oleks vabadusest radikaalselt erinevad ja võrreldamatud arusaamad. Juba toona, 1947. aastal, oli selge, kuidas on kulturalism ja relativism otseses vastuolus valgustusfilosoofia ning selle universaalsete õigusriigi, demokraatia ja kõigile laienevate kodanikuõiguste ideaalidega.

Nagu teate, ei suutnud antropoloogid peatada 1948. aastal vastu võetud ÜRO resolutsiooni koostamist. See vahejuhtum algatas aga antropoloogidevahelise sisetüli, mis on möllanud sellest ajast peale. Tänapäeva antropoloogias ei ole kulturalism selle puhtal kujul kaugeltki nii dominantne nagu siis, kui Ameerika antropoloogia ühenduse juhid võisid antropoloogia kui sellise nimel jalamaid esitada poliitilise protesti. See-eest on antropoloogiline kulturalism levinud akadeemilistest ringkondadest väljapoole. Ruth Benedicti, tema sõbra Margaret Meadi ja teiste raamatud said laiema publiku hulgas bestselleriteks ning aitasid kaasa kulturalismi kui spontaanse ideoloogia levikule lääneriikide haritud keskklassi hulgas. Esmapilgul võib näida, et valgustusfilosoofia olulist ideed, sallivust teiste inimeste ja vaadete suhtes, laiendati nüüd teistele kultuuridele ja ühiskondadele kui orgaanilistele olemitele, mida kulturalism väitis neid olevat. Koos 1968. aasta rahutustega levis laialt terve huvi teiste kultuuride ja ühiskondade vastu peale lääne omade, kuid sellega kaasnes sageli kulturalism, mis ilmnus usus, et kõik kultuurid on *a priori* võrdse väärtusega ning ei saa olla olemas mingeid standardeid kultuuride võrdlemiseks (justkui riigikord, haridustase, isikuvabadused, sissetulek, SKP, kuritegevus, tervishoid ja palju muud poleks sellised standardid, mida tänapäevases rahvusvahelises poliitikas pidevalt arvesse võetakse). Ning kuigi antropoloogidel ei õnnestunud mõjutada 1948. aasta ÜRO deklaratsiooni, suutis kulturalism tungida ÜROsse teiste kanalite kaudu. Antropoloog Claude Lévi-Straussi kaks mõjukat ettekannet kujunesid UNESCO ideoloogia määravaks aluseks juba 1950. aastate alguses, kui esimene neist, „Rass ja ajalugu“, sai tuntuks lausa UNESCO nn ristimistunnistusena. Lévi-Strauss väitis selles, et rahvusvahelise koostöö,

näiteks ÜRO vormis toimuva koostöö, eeltingimus on osalevate kultuuride erinevus, nii et nende erinevuste silumine vähendab kultuurilist evolutsiooni. Seega peab koostöö käigus hoolitsema erinevuste säilimise eest, isegi kui Lévi-Strauss tundis, et just sellised organisatsioonid nagu ÜRO aitavad vältimatult kaasa erinevuste kadumisele. See probleem oli fookuses hilisemas, 1971. aasta UNESCO ettekandes „Rass ja kultuur”, kus Lévi-Strauss tegi radikaalse järelduse, et ainsa käimasoleva üleilmastumisvastase vahendina peavad kultuurid üksteisest isoleeruma. Kuna samas ettekandes propageeriti ka rassi kui bioloogilise kontseptsiooni osalist tagasitulemist, tekkis skandaal, mille tõttu kuulajaskond jättis tähelepanuta tegeliku katastroofi – selle, et kulturalism võiks minna otseselt vastuollu ÜRO aluseks olevate universalistlike koostööideaalidega. Lévi-Straussi mõte, et kultuurid peaksid enda säilitamiseks üksteisest geograafiliselt isoleeruma, esineb muidu ainult mitmekultuurilisuse äärmuslikes parempoolsetes variantides, nagu Euroopa parema tiiva „etnopluralism”. Kulturalismi selliseid tagajärgi poleks saanud muidugi kunagi avalikult lahata mõnes ÜRO organisatsioonis, kuid Lévi-Straussi kirjutised illustreerivad väga hästi, miks hakkas ÜRO vankuma kahe täiesti vastandliku mõtlemisviisi vahel. Neist üks on universalistlik mõte kõigi inimolendite võrdsusest ja teine kulturalistlik kõigi kultuuride võrdsete õiguste doktriin. Seejuures puudub igasugune selge idee, kuidas neid kaht lepitada või kuidas nendevahelisi kokkupõrkeid lahendada. See muutub probleemiks muidugi selliste kultuuride puhul, mis ei toeta kõigi inimolendite võrdsete õiguste ideed või lausa ilmselgelt omistavad väga erinevaid privileege ja poliitilisi õigusi musta- ja valgenahalistele, meestele ja naistele, usklitele ja uskmatutele jne.

Kulturalismi juurest mitmekultuurilisuse juurde

Kõigil neil kulturalismi ümber valitsevatel pingetel on olnud sõnades väljendamatat eeltingimust – see, et „kultuurid” olid kõik samamoodi nagu „rahvad”, „rahvused” ja „riigid” lokaliseeritud oma territooriumile. Kõik mitmekultuurilisust ümbritsevad diskussioonid said alguse rändest, mis tõi sõjale järgnenud aastakümnetel enamikku lääneriikidesse eri kultuuritaustaga sisserändajatest koosnevad märkimisväärse suurusega vähemusrühmad. Erinevalt nn traditsioonilistest vähemustest, kes olid üldjuhul paikkondlikult sidusad, ei olnud need uued vähemused enamasti territoriaalselt piiritletud, vaid asusid elama suuremate linnade kohaliku elanikkonna hulka. See tõi kaasa terava poliitilise probleemi, kuidas kultuuriliste erinevustega toime tulla. USA oli prototüüpse rände sihiks oleva lääneriigi ja sisserändajate loodud maana arendanud välja oma ideaalse müüdi „sulatuskatlast”. Selle kohaselt pidid kultuurilised erinevused mõne põlvkonna jooksul lahtuma ning segunema üldiseks Ameerika kultuuriks. Ent pärast Teist maailmasõda ei tundunud selline assimileerumine paljudele kolmanda maailma sisserändajatele sugugi nii atraktiivse valikuna. Nii arenes välja mitmekultuurilisus, seda nii tegelikkuses kui ka mitmesuguste poliitiliste programmidenä. Eriti endistes Briti kolooniates, nagu USA, Kanada, Austraalia, Malaisia ja teised, võeti omaks mitmekultuurilisuse ideed, seda vahel Briti impeeriumis käibel oleva tavaõiguse ja võimujaoatuse alusel. Ameerika „sulatuskatla” kõrval tulid käibe uued metafoorid, nagu „mosaiik” ja „salatikauss”. Selle alus oli mõte, et näiliselt ühtne immigratsioonimaa koosnes lähemal pilgul väikestest üksustest, mis ei muutunud ja jäid tihedalt seotuks oma päritoluriikidega, kust nad emigreerusid. Metafoor seletab muidugi vaid seda, mida selle loodaval kujutluspildil rõhutatakse, ent vastuseta jäi küsimus, kuidas muuta „salatikauss” poliitiliselt toimivaks olemiks ning millist rolli peaksid mängima kauss ja kaste⁶³

⁶³ Mitmekultuurilisuse eri versioonid tegelevad eri tüüpi rühmadega. Ühte kuuluvad need sisserändajad, kelle kultuuriline identiteet erineb märkimisväärselt sihtriigi enamiku omast, teise aga riigis kaua olnud põliselanikest vähemused, kes tavaliselt paiknevad riigi teatud alamterritooriumidel. Will Kymlicka väidab, et viimastel on esimestest suurem soov näiteks parlamentaarse eriesindatuse ja omavalitsuse järele. Seega ei tooks „pehme” mitmekultuurilisus tingimata kaasa territoriaalsete vähemuste selliste poliitiliste õiguste kadumist, vaid see oleks vastu selliste rühmade täiendavatele, kultuuriliselt motiveeritud õigustele

Malaisia kujutab endast eriti rabavat näidet selliste probleemidega arvestamise kohta, sest mitte ükski sealsetest rühmadest ei ole lääne päritolu. Riigi napp enamus koosneb islamiusulistest malailastest (kes peavad end põlisrahvaks vaatamata aborigeenide väikeste suguharude olemasolule enne nende saabumist), samas kui üks suur ja üks väiksem vähemus koosnevad vastavalt hiinlastest ja indialastest, kes asusid sinna ümber peamiselt kaupmeeste ja töölistena Briti koloniaalvõimu ajastul. Pärast iseseisvumist on Malaisia välja arendanud veel radikaalsemat tüüpi mitmekultuurilisuse – lisaks tavapärasele Briti õigusel põhinevale kohtusüsteemile on seal nüüd ka šariaadi õigussüsteem koos religioosete kohtute ja politseijõududega, mis aga puudutab ainult elanikkonna moslemitest koosnevat osa. Seega kehtivad eri rühmade jaoks eri seadused mitte ainult perekonnaõiguse, vaid teatud ulatuses ka kriminaalkodeksi ja kaubandust käsitlevate õigusaktide osas. Näiteks kinnisvara hind sõltub ostja religioossetest kuuluvusest, sest malailastel on riigi toetatavate madalamate hindade eelis. Erafirmade juhtimist reguleerib positiivne diskrimineerimise süsteem ning kõiki rühmadevahelisi suhteid käsitlevaid probleeme peetakse piinlikeks ja riigi kontrollitav ajakirjandus kajastab neid äärmiselt ettevaatlikult või üldse mitte. Ühest rühmast teise liikumine on lubatud, välja arvatud islamiusu väljavahetamine, olgu siis budismi, hinduismi, kristluse, ateismi või millegi muu vastu. Seda ilmestab tuntud Lina Joy juhtum – see moslemineaine pöördus 1998. aastal kristlaseks, kuid ei saavutanud oma usuvahetamisele juriidilist tunnustamist. Tsviilkohtud saatsid tema juhtumit järjekindlalt šariaadikohtutesse, mis kõik lükkasid tema taotluse tagasi kui usut taganemise, mis on šariaadiseaduste kohaselt vanglaga karistatav kriminaalkuritegu. Pärast seda, kui õigussüsteemi tsviilpoole ülemkohus saatis tema asja 2007. aastal lõplikult religioossetele kohtutele, peab Joy nüüd karistuse vältimiseks emigratsioonis elama. Malaisia illustreerib seega paralleelsete kohtusüsteemidega „kõva” mitmekultuurilisuse mõningaid võimalikke tagajärgi – poliitiliste vabaduste kärpimine, sõnavabaduse piiramine, teatud rühmade eelistatud kohtlemine teistega võrreldes jne.

Muidugi on iseküsimus, mil määral tulenevad sellised tagajärjed tingimata „kõvast” mitmekultuurilisusest. Kanada põhjalik diskussioon mitmekultuurilisusest poliitilises filosoofias kaldub kujutama positiivsemat pilti. Näiteks kommunitaristist filosoof Charles Taylor ja tema tunnustamispoliitika doktriin püüdleb sellise poliitika poole, mille puhul on kõigile kultuuridele tagatud tunnustus. Taylor mõistab suurepäraselt selles idees peituvaid probleeme – kui teatud kultuur ei ole saavutanud midagi kiiduväärset, siis millises vormis tunnustust see väärisk? Selle probleemi lahendamiseks väidab Taylor, et tuleb eeldada, nagu oleksid kõik kultuurid andnud vähemalt mingigi positiivse panuse, mis väärisk tunnustust, või vähemalt ei või me *a priori* eeldada vastupidist. Teine probleem on aga selles, mida üldse tähendab kultuuri „tunnustamine” mitmekultuurilises ühiskonnas? Kas sellel peaks olema teatud hulk eriõigusi, kui jah, siis kui palju? Kui eri kultuuride eriõigused on omavahel vastuolus, siis kelle õigus peaks sel juhul peale jääma? Kelle ülesanne on kultuuri tunnustada – kas need on riigi esindajad või tavalised inimesed, kelle tegusid võib olla keeruline suunata? Milles peaks tunnustamine peale eriõiguste andmise seisnema? Sümbolsetes tseremooniatel, rituaalides, kõnedes või milleski muus? Kanada on vastu võtnud terve rea mitmekultuurilisuse seadusi, millest mitu kujutab endast pigem heade kavatsuste deklaratsiooni kui reaalselt poliitikat. Ent läbiv idee on see, et sisserändajate kultuurid peaksid saama jääda muutumatuks ja isegi segamatult areneda, samal ajal kui sisserändajatelt oodatakse endas tugeva Kanada identiteedi väljaarendamist. Eesmärk on seega topelidentiteet, mis koosneb ühest küljest algsest kultuurilisest identiteedist, millele lisandub teisest küljest Kanada mitmekultuuriline poliitiline metaidentiteet. Kuigi palju ei ole aga mõeldud sellele, kuidas tulla toime nende kahe tasandi vahel tekkida võivate pingete ja vastuoludega. Kui sisserändaja kultuur on näiteks teokraatlik ja nõuab jumala võimu arvestamist poliitikas, siis läheb see muidugi vastuollu Kanada metakultuuri demokraatlike normidega, mis ei saa lasta riiki valitseda, lähtudes hüpoteesist jumalate olemasolu või kavatsuste kohta.

Selliste võimalike pingete üle on avatumalt arutanud Kanada tähtsaim mitmekultuurilisuse filosoof Will Kymlicka, kes on toonud välja liberaalse mitmekultuurilisuse idee, pidades kultuuride vabaduse nõuet üldistuseks ja üksikisikuid mõjutavate liberaalsete kodanikuõiguste laienduseks. Ta suhtub vabadusse kui valikmenüüsse, mida pakub kultuur, kuhu üksik kuulub – just kultuur pakub valikuvõimalusi, mis on üksikisiku jaoks tähenduslikud. Võib tunduda imelik, et ta ei näe, et üleilmastunud maailmas muutuvad inimesed üha teadlikumaks valikutest, mis tulenevad *teistest* kultuuridest peale tema enda oma. Need valikud võivad kõita inimeste tähelepanu ning nad võivad soovida importida neid oma kultuuri või koguni emigreeruda neid kasutama. Kymlicka soovib omakorda liberaalsete põhimõtete alusel piirata kultuuride tegevusvabadust poliitikas. Ta tahab seega piirata rühmaõigusi nii, et need rühmaõigused, mis on saadud osana ühe rühma võitlusest teise vastu, ei ole legitiimsed, nagu ei tuleks legitiimseks pidada ka selliseid erioigusi, mis võimaldavad kultuuri eliidil sundida sisemise kontrolli kaudu oma põhimõtteid peale rühma liikmetele. Legitiimsed on ainult need rühmaõigused, mille ülesanne on „kaitsta” kultuurilist rühma ümbritseva enamuse eest. Need printsibid kujutavad endast mitmekultuurilisuse põhimõtteliselt liberaalset ohjeldamist, ent need on siiski problemaatilised, kuna välja ei ole arendatud mingeid selgeid vahendeid rühma kaitsmise ja rühmalikme mahasurumise eristamiseks. Kui legitiimsed on näiteks poliitikad, mis teevad mõlemat üheaegselt? See on probleem, sest suurel arvul konkreetsetel juhtumitel on selline kahene olemus. Selles osas kipub Kymlicka muutma asju enda jaoks veidi liiga lihtsaks, keskendudes diskussioonile väga leebete rühmaõiguste näidete üle, nagu töölt vabastamine pühadeks, dušikardinad ujulates ja muu taoline. Ent kuidas tulevad tema põhimõtted toime palju tõsisemate probleemidega, nagu usust taganemise keeld, mida paljud moslemite rühmad peavad väga fundamentaalseks? Mõni rühm nõuab usust taganemise eest lausa surmanuhtlust, teine soovib vanglakaristust koos ümberõpetamisega, kolmas praktiseerib vähem formaalselt usuvahetajate sotsiaalse tõrjumise mitmesuguseid vorme. Sellised meetmed kujutavad oma olemuselt selgelt rühma kaitsmist ümbritseva ühiskonna eest – see säilitab rühma, kust keegi ei saa lahkuda teiste rühmadega või vooludega liitumiseks, mis on mitmekultuurilistes ühiskondades kergesti kättesaadavad. Samal ajal piiravad sellised meetmed väga tõsiselt üksikisiku usuvabadust, mis on enamikus lääneriikides tagatud põhiseadusega. Mis peaks siin peale jääma – kas rühma või üksikisiku kaitse? Mõlemat korraga ei saa. Kymlickat lugedes ei ole kahtlustki, et antud juhul oleks tugevas ülekaalus üksikisiku vabadus – ta ilmselt ei lubaks demokraatlikes riikides usust taganemise keeldu, kuid põhimõtteline probleem seisneb selles, et ta ei arenda välja teoreetilisi kriteeriume, mis määravad, kumb kahest põhimõttest peaks teise üle valitsema. Usust taganemise keeld kaitseb nii rühma (olles seega hea) kui ka surub maha üksikisikuid (olles seega halb).

Samasugune kahelisus kordub tema filosoofias üldisemal tasemel, kus on ohus inimese vabaduse kontseptualiseerimine. Kymlicka väidab sama kantilikult nagu John Rawls, et üksikisikul on oluline vabaduse omadus, mis võimaldab tal oma kultuurist eemalduda ja selle (või selle osade) üle kriitiliselt järele mõelda. Seega ei määra üksikisikut läbi ja lõhki kultuur. Teisest küljest väidab Kymlicka, et „ühiskondlik kultuur” on täielik selles mõttes, et see pakub oma üksikisikutele kõiki vajalikke institutsioone ja kujutab endast kõigi valikuvõimaluste allikat, millest koosneb inimese vabadus ja mis muudab üksikisiku elu tähenduslikuks. Näib, et seda vastuolu – kas üksikisik on võimeline oma kultuurist kõrgemale tõusma või ei saa ta otsida valikuid väljastpoolt oma kultuuri – ei oska Kymlicka lahendada ning tema liberaalse mitmekultuurilisuse kompromiss põrkub ikka ja jälle probleemidega, mida on võimalik lahendada ainult kompromissi kahest poolest ühe valimisega. Nagu briti mõtteloolane Jonathan Israel tõi selle hiljuti välja ühes intervjuus – mis siis, kui noor neiu põgeneb, kuna teda ähvardab sundabielu? Kumba poolt peaks riik toetama? Antud juhul pole võimalik mingi kompromiss ega relativism – kas riik peaks aitama vanematel sundida neiu tagasi tulema ja oma saatusega leppima või peaks riik kaitsma

neiu tema vanemate poolse sunni eest? Kymlicka suurim probleem, mis tuleneb samast parandamatust kompromissist, on „sihitud mitmekultuurilisus” – mitmekultuurilisuse poliitikasuunad, mille eesmärk on lahendada konkreetse kultuurilise rühma spetsiifilisi probleeme. Talle meeldiks väga luua üldised kriteeriumid selle kohta, millised rühma nõudmised võivad saada eriõiguste osaliseks, ning isegi sõnastada sellised põhimõtted ÜRO peamiste printsiipidena, ent ta tunnistab, et ei ole veel suutnud selliseid põhimõtteid formuleerida. Kergesti tekib kahtlus, et põhjus on lihtsalt selle võimatuses – sihitud mitmekultuurilisuse jaoks ei saa olla üldisi põhimõtteid just seetõttu, et igal kultuuril väidetakse olevat oma kordumatud nõudmiste kriteeriumid, mida peetakse teiste kultuuride liikmete jaoks sobimatuks. Nii et isegi kui Kymlicka liberaalse mitmekultuurilisuse mõte tundub tõepoolest ahvatlev ja sümpaatne, siis puudub selles kontseptuaalne terviklikkus. Mingi probleemi tekkimisel laguneb see kohe oma kaheks koostisosaks nagu õli ja vesi ning tuleb langetada valik, kas eelistada antud juhul liberalistlikku või kulturalistlikku lahendust. Kymlicka näib eelistavat liberalismi alati, kui tema teooria on silmitsi tõsiste probleemidega. See aga näitab, et kõik olulised mitmekultuurilisuse ohud võivad sellest kergesti välja jääda ning ta läheb tagasi pehme mitmekultuurilisuse juurde, mille piiridest ta tahtis väljuda.

Vasak- ja parempoolne mitmekultuurilisus versus „pehme” mitmekultuurilisus

Seda erilist inimolendite rühmade pidamist „kultuurideks”, mis on mitmekultuurilisuse aluseks, võib üllataval kombel leida mõlema poliitilise tiiva juurest. Tegelikult on see idee olnud ajalooliselt tugevam parempoolsetel. Asi on selles, et rahvuslus, mis on enamiku 20. sajandist kuni tänaseni olnud parempoolsete poliitiline vool, põhineb kulturalismil, mis sarnaneb enamikus punktides „kõva” mitmekultuurilisuse kulturalismiga. Mõlemad väidavad, et üksikisik on oma kultuuri pelk produkt, ta võlgneb sellele kõik ja see on ainus koht, kus inimene võib realiseerida oma unistusi, mida on kujundanud seesama kultuur. Rahvuslus väidab, et kultuuri õige koht on muidugi rahvas, lisades, et rahvas peab suutma poliitiliselt areneda iseseisvaks poliitiliseks olemiks, nii et kultuur, rahvas ja riik peegeldavad üksteist. „Kõva” mitmekultuurilisus väidab, et kultuuri õige koht on kultuuriline rühm ja see rühm peab arenema iseseisvaks poliitiliseks olemiks riigi raames, nii et mitu sellist rühma saavad üheaegselt eksisteerida samal territooriumil. Seega ainus punkt, milles rahvuslus ja mitmekultuurilisus kokku langevad, puudutab territooriumi – mõlemate meelest on kultuuril õigus olla üksikisikust tähtsam. See on hiljuti põhjustanud mitmeid veidraid kokkupõrkeid, sest kuna rahvuslus ja mitmekultuurilisus ei ole ühel nõul kultuuri rollis territooriumi suhtes, on nad üksteisega vastuseisus vaatamata nende kooskõlale enamiku muude probleemide puhul. Rahvuslus võib soovida rännet piirata, mitmekultuurilisus seda suurendada. Poliitiline keskendumine rändele, lõimumisele jne teeb neist kahest oponentid ning see vastasseis võib tekitada nii palju kära, et see hõlmab suure osa poliitilisest spektrist. Sellest tuleneb, et kulturalismivastased seisukohad muutuvad kergesti vähem nähtavaks – vaikumisi eeldatakse, et kui keegi ei ole mitmekultuurilisuse pooldaja, siis peab ta olema rahvuslane, ja vastupidi. Ent see kipub muutma nähtamatuks seisukohad, mis on vastu kulturalismile kui sellisele ja selle väitele, et kõik inimlik on kultuurne.

On raske mõista, kuidas selline konservatiivne ja kulturalistlik ideoloogia nagu „kõva” mitmekultuurilisus on suutnud saada nii palju toetust poliitiliselt vasaktoolt. Vasakpoolsed on ajaloos universalistlikult nõudnud võrdsed õigusi kõigile – miks küll on nad hakanud leppima rahvuslusega tihedalt seotud doktriiniga, mis väidab, et inimolendid ei ole võrdsed ja riik peaks lausa kaitsma rühmadevahelisi erinevusi privileegide ja eriõigustega? Mitmekultuurilisus omistab kultuurile põhjapaneva rolli ja läheb seega otseselt vastuollu marksismi klassikalise väitega, et hoopis majandus ja tootmine löid ühiskonnale aluse,

samal ajal kui kultuur oli vaid muutlik pind. See on veel märksa imelikum seepärast, et lääne vasakpoolsete hulgas ei ole viimastel aastakümnetel aset leidnud *multikulti* levimise ajal olnud laialdast diskussiooni mitmekultuurilisuse poolt ja vastu. Ehk on siin side marksismi hääbumisega vasakpoolsete hulgas Berliini müüri langemisele järgnenud ajal. Näib, et vasakpoolsed on loobunud tööstuse riigile kuulumise kesksest ideest ja seoses sellega ka tööliklassi kui ajaloo subjekti ideest. Küll aga on vasakpoolsetel ehk säilinud sümpaatne idee, et nõrgemaid tuleb kaitsta tugevamate jõudude eest. Kui varem oli vastasseis proletariaadi ja väikekodanlaste vahel, siis nüüd tundub, et neid rolle mängivad vähemused *versus* enamuskultuur. Ent selle muutusega avavad vasakpoolsed end ideele, et vähemustel peaksid mitte ainult olema enamusega võrdsed õigused samadel tingimustel, vaid samuti tuleks tunnustada mitmesuguseid kultuurilisi erioigusi. Miks ei tehta meile erandit seadusest, mille kohaselt jalgratturid peavad kandma kiivrit, kui meie religioon nõuab meilt turbanite kandmist? See näide on pärit Suurbritanniast, kus sikhidele on antud selline erand, ning seda tuuakse jätkuvalt ära mitmekultuurilisuse alastes aruteludes. Ent see näitlikustab ka hästi sihitud mitmekultuurilisuse probleemi tuuma – kui sikhid ei pea kandma kiivrit, siis miks ei võiks juudid jätta pähe oma kaabusid, moslemid mütsikesi, huligaanid jalgpalliklubide sonsid jne? Tundub, et vasakpoolsed pole avastanud ühtegi põhimõtet vastavalt millele mõni rühm võib nautida erioigusi, teised aga mitte. Selline kriteerium nõuaks eri kultuuride võrdlemist, nii et oleks võimalik leida sikhide turbanite ekvivalent teistel rühmadel. Ent selline võrdlemine on just see, mis on kulturalismi seisukohalt võimatu.

Religioon probleemina

Sageli väidetakse, et rühmade võrdlemisel peaks usulistel põhimõtetel ja emotsioonidel olema eristaatus, neid tuleks eriliselt kaitsta ja need peaksid andma erioigusi. Paljud kulturalistid eeldavad, et religioon on eriline ja õilis osa kultuurist, identiteedi alustala, mis nõuab erilist kaalutlemist. Ka sellel ideel on oma ekvivalent antropoloogias ja religiooniuuringutes, kus on laialt levinud arvamus, et religioon kujutab endast kuidagi kultuuri tuuma. Usklikud lisavad sageli, et religioon on nende isikliku identiteedi tuum. Seda ei saa ümber lükata. Nüüdisaegse ühiskonna vaatenurgast on aga keeruline mõista, miks eeldus, et eksisteerivad võimsad nähtamatud olendid, peaks andma religioossele rühmale rohkem poliitilist mõju kui teadustöötajate rühmale, poliitilisele rühmitusele, striptiisiklubile või margikogujate liidule. See on tõepoolest veider argument vasakpoolsete kohta, kes varem kiitsid marksistlikku eeldust, et religioon on vaid oopium rahvale.

Eriti religiooni kohta võib lisada, et just liberalismi sekulariseerimine ja valgustusfilosoofia on parim ühiskonnakorralduse viis maksimaalse usuvabaduse tagamiseks. Mõni usklik ei saa sellest aru, aga sekulariseerimine ei tähenda, et religioosseid seisukohti tuleks hoida ainult erasfääris. Vastupidi, see tähendab, et religioonil ei tohiks olla mingit privilegeeritud poliitilist mõju. Tänapäevased demokraatlikud riigid on seda saavutanud eri viisidel, eraldades riigi ja kiriku teineteisest, nagu Prantsusmaal, USAs ja Rootsis, või sundides kirikut hoidma end poliitilisest võimust eemale, nagu Taanis, Inglismaal või moslemiversioonina kemalistlikus Türgis. Sekulariseerimise oluline mõju on see, et see annab paljudele eri religioonidele juurdepääsu suurele hulgale avalikele tegevustele – nad võivad moodustada poliitilisi parteisid, anda välja ajalehti, ajakirju ja raamatuid, korraldada avalikke kogunemisi ja demonstratsioone, oma usku jutlustada, osaleda avalikes diskussioonides jne nagu seda võivad teha kõik teised kodanikuühiskonna organisatsioonid. Sageli unustatakse siinkohal ära, kuidas on lood mittesekulaarsetes ühiskondades – tavaliselt domineerib seal üks religioon, mis on sügavalt tunginud poliitilisse võimu ning

kasutab oma eriseisundit ära teiste religioonide kandjate marginaliseerimiseks või isegi keelustamiseks ja tagakiusamiseks.

Kui väita vastupidiselt kulturalismile, et inimeste põhilised vajadused on eri kultuurides enam-vähem ühesugused, siis variseb kulturalismi idee kultuuridevahelistest radikaalsetest erinevustest tolmuks. Ning kui jällegi vastupidiselt kulturalismile väita, et inimeste (ja teiste võimalike mõtleivate olendite) ühised võimed on mõistus, kujutlusvõime ja loogika, siis tuleb loobuda ka kulturalismi sellest ideest, et kultuurid annavad üksikisikutele muutumatud raamid. Siis on inimene vaba kasutama oma mõistust ja kujutlusvõimet oma „kultuuri” muutmiseks, teistelt üksikisikutelt, rühmadelt ja ühiskondadelt õppimiseks ning siis ei vaja üksikisik enam „eriõigusi” kultuuritavade kaitsmiseks, mis kasutamata jätmisel hääbuksid nagu kõik muugi. „Kultuurid” ei näiks siis enam paradoksaalselt suletud süsteemidena, mis samal ajal määravad kõik ning mida tuleb kaitsta rünnakute ja hülgamise eest. Selle asemel näivad nad pigem inimkogumitena, mis on pidevas protsessis, kus on sisemine võimuvõitlus, liidud, arengud, läbilöögid, teistest kultuuridest inspiratsiooni saamine, kultuurilised hübriidid, subkultuurid jne. See on nii seepärast, et „kõva” mitmekultuurilisuse vastand ei ole selle lähedane sugulane rahvuslus, mis mõnes mõttes pole midagi muud kui mitmekultuurilisus suures plaanis. Selle vastand on pigem „pehme” mitmekultuurilisus liberaalsel, demokraatlikul ja valgustatud põhjal, mis mõistab, et kultuurid on vaid plastilised ajutised organisatsioonid, mis arenevad, peegeldavad, segunevad, lõhenevad poliitilistel, majanduslikel, sotsiaalsetel, teaduslikel, tehnoloogilistel põhjustel. Sellised pidevad kultuurilised arengud ei vaja eriõigusi atavistlike joonte säilitamiseks, mis suruvad alla üksikisikuid ning on võimelised jääma ellu ainult eriõiguste vabaõhumuuseumides, vaid janunevad kindla raamistiku järele, mis koosneb õigusriigist, demokraatiast ja isikuvabadustest⁶⁴ Liberaalsete demokraatlike riikide „pehme” mitmekultuurilisus sisaldab maksimaalset võimalikku vabadust kultuurilise varieeruvuse jaoks, võimaldades kodanikel arendada oma kultuuri nii, nagu nad tahavad, kui nad austavad seejuures peamisi demokraatlikke põhimõtteid. See ei ole liberaalne mitmekultuurilisus liberalismi ja kulturalismi vahelise kompromissi mõttes – see on vabadus kultuuride, religioonide, väljendusviiside ja üksikisikute mitmekesisuse vabadus, mille on muutnud võimalikuks liberaalsete demokraatlike riikide lai raamistik.

⁶⁴ Sageli tegeldakse küsimusega, kas liberaalne demokraatia saab toimida, kui lisaks jõukusele ja üksikisiku poliitilistele õigustele ei ole mingit „sotsiaalse sidususe” meedet, nagu paljudes riikides rahvusluse pakutav sidusus. See on küsimus, kas Habermasi *Verfassungspatriotismus* ehk konstitutsiooniline patriotism on piisav. Näib tugeva argumendina, et mõningane täiendav sotsiaalne sidusus on kasulik, kuid sellise sidususe võimaliku olemuse kohta on väga erinevaid nägemusi. Kommunitaristid väidavad, et selline sidusus nõuab üksmeelt inimesi ühendava poliitikaelse elulise väärtuse üle. Mulle tundub selline nõue liiga kultuuriline ning see muudab keeruliseks nende inimeste integreerimise, kes ei jaga selliseid väärtusi. Pelgale liberalismile heidetakse ette ka republikanismi. Sel puhul areneb demokraatia poliitiline protsess pidevalt ning kohandab väärtusi ja põhimõtteid, mis tulenevad riigi kodanike poolsest ühisest juhtimisest *res publica*'na. Sellest vaatenurgast on demokraatliku kultuuri tuum tegelikult ühine poliitika tegemine. Seega on ühine keel oluline väärtus nagu väljendab põhimõte – mitte kulturalistliku eelduse tõttu, et keelega päritakse tabudena rahvuslikud väärtused, vaid kuna arutlev demokraatia vajab avaliku sfääri, mida toetab ühine poliitiline kommunikatsioonivahend. Mida kauem demokraatlik riik eksisteerib, seda rohkem tekib ühist poliitilist traditsiooni, mis ühendab kodanikke nende ühises teadmises ja sellest vabariiklikust traditsioonist kinnihoidmises.

Viited ja soovituslik lisalugemine

- Baber, H. E. 2007 *Multicultural Mystique. The Liberal Case Against Diversity*, New York: Prometheus Books
- Barry, Brian 2001 *Culture and Equality*, Cambridge: Polity Press
- Benedict, R. 1934 *Patterns of Culture*, Boston ja New York: Houghton Mifflin Company
- Benhabib, Seyla 1999 „The Liberal Imagination and the Four Dogmas of Multiculturalism”, *The Yale Journal of Criticism*, 12.2, 401–413
- Benhabib, Seyla 2005 *Philosophy and Social Criticism*, kd 31, nr 7, 753–771
- Brown, Donald E. 1991 *Human Universals*, McGraw-Hill
- Bruckner, Pascal „Enlightenment fundamentalism or racism of the anti-racists”, võrguajakiri *Perlentaucher*, 24/1, 2007
- Kanada multikulturalismi seadus <http://faculty.arts.ubc.ca/sgunew/MCMULTI.HTM>
- Eriksen, Jens-Martin ja Frederik Stjernfelt *Hadets anatomi*, Kopenhaagen, 2003
- – *Krigens scenografi*, Kopenhaagen, 2004
- – „Et undertrykt folk har altid ret”, *Information*, 24/2, 2006
- *Adskillelsens politik. Multikulturalisme - ideal og virkelighed*, Kopenhaagen, 2008
- *The Democratic Contradiction of Multiculturalism*, New York, 2012
- Eriksen, T. Hylland 2001 „Between universalism and relativism: A critique of the UNESCO concepts of culture”, väljaandes Jane Cowan, Maire-Bénédicte Dembour ja Richard
- Wilson (toim.) *Culture and Rights: Anthropological Perspectives*, 127–148, Cambridge:
- Cambridge University Press
- Ameerika antropoloogilise liidu juhatus 1947 „Statement on Human Rights”, *American Anthropologist*, New Series, kd 49, nr 4, 539–543 (põhiautor: Melville Herskovits)
- Finkielkraut, Alain 1987 *Le defaite de la pensée* Paris:
- Harrison, Lawrence ja Samuel Huntington (toim.) 2000 *Culture Matters: How Values Shape Human Progress*, New York, 2000
- Israel, Jonathan, 2001 *Radical Enlightenment*, Oxford: Oxford UP
- -Joppke, Christian 2001 „Multicultural Citizenship: A Critique”, väljaandes *Arch. Europ. Sociol.*, kd XLII, nr 2, 431–447, 469
- Kukathas, Chandran 1998 „Liberalism and Multiculturalism: The Politics of Indifference”, in *Political Theory*, oktoober 1998, 686–699
- Kymlicka, Will 1995 *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*, Oxford: Oxford UP
- – 2007 *Multicultural Odysseys: Navigating the New International Politics of Diversity*, Oxford: Oxford UP
- – 2007a „Disentangling the Debate”, Stein 2007, 137–156
- Lévi-Strauss, C. 1972 „Race et histoire” (1952), väljaandes *Anthropologie structurale deux*, Pariis: Plon
- – 1979 „Race et culture” (1971), väljaandes Bellour, R. ja Clement C. (toim.) *Claude Levi-Strauss*, Pariis: Gallimard
- Lægaard, Sune 2005 „On the Prospects for a Liberal Theory of Recognition”, *Res Publica* 11, 325–348

- 2007 „The cartoon controversy as a case of multicultural recognition”, *Contemporary Politics*, 13:2, 147–164
- Mayer, Ann Elizabeth 2007 *Islam and Human Rights*, Oxford: Westview
- McDonald, Leighton 1996 „Regrouping in Defence of Minority Rights: Kymlicka’s *Multicultural Citizenship*”, väljaandes *Osgoode Hall Law Journal*, kd 34, nr 2, 292–319
- Okin, Susan Moller (toim.) 1999 *Is Multiculturalism Bad for Women?* Princeton
- Phillips, Anne 2007 *Multiculturalism Without Culture*, Princeton: Princeton University Press
- Renteln, A.D. 1988 „Relativism and the Search for Human Rights”, *American Anthropologist*, kd 90, nr 1, 56–72
- Schmidt, P. F. 1955 „Some Criticisms of Cultural Relativism”, *The Journal of Philosophy*, kd 52, nr 25, 780–791
- Schuster, A. 2006 „Does Liberalism need Multiculturalism? A Critique of Liberal Multiculturalism”, *Essays in Philosophy*, kd 7, nr 1, jaanuar 2006
- Sen, Amartya 2006 *Identity and Violence. The Illusion of Destiny*, London: Allen Lane
- Stein, Janice Gross jt. 2007 *Uneasy Partners. Multiculturalism and Rights in Canada*, Ontario: Wilfried Laurier University Press
- Steward, J. 1948 „Comments on the Statement of Human Rights” väljaandes *American Anthropologist* kd 50, nr 2, 351–352
- Stjernfelt, Frederik 2007 *Diagrammatology. An Investigation on the Borderlines of Phenomenology, Ontology, and Semiotics*, Dordrecht: Springer
- Taylor, Charles 1994 „The Politics of Recognition”, väljaandes *Multiculturalism. Examining the Politics of Recognition*, Ewing NJ: Princeton UP
- Vermeulen, Hans ja Boris Slijper 2000 „Multiculturalism and Culturalism”, konverentsietekanne *Democracy Beyond the Nation-State*, www2.fmg.uva.nl/imes/books/vermeulenslijper2000.pdf
- Walker, Brian 1997 „Contested Territories: A Critique of Kymlicka”, väljaandes *Canadian Journal of Political Science*, kd 30, nr 2, 211–234
- Washburn, W. E. 1987 „Cultural Relativism, Human Rights, and the AAA”, *American Anthropologist*, kd 89, nr 4, 939–943

Demokraatia ja kultuurivahetuse tähtsus noorte jaoks mitmekesisuse suurenemisel

Adam Newman Turner, BA, MA, NPQH

Coventry ülikooli kogukondliku sidususe instituudi juhataja asetäitja Real Outcome Learning UK direktor

KULTUUR: „viisid, kuidas inimrühmad korduvalt oma kogemusi esitlevad ja vahetavad ja loovalt tegutsevad.”

Käesolevas kirjutises arutlen ma kultuuriprogrammide asjakohasuse üle vähemusrahvusrühmade lõimumisel Euroopa vastuvõtvatesse ühiskondadesse ja lisas soovitan mõnda mudelit ja teooriat, mis seda tööd peaksid toetama ja illustreerima. Ma kasutan Euroopa „kultuuri” laiemat mõistet, et hõlmata nii kogukonna korraldust ja demokraatliku valitsuse põhiväärtusi kui ka selle kitsamat mõistet, mis viitab etnilisele pärandile, keelele, toidule, kunstile, spordile ja tavadele. Sõna „kultuur” tuleneb algselt sõnast harimine⁶⁵, mis tähendab parendamist. See viitab muutusele ja arengule ning tuletab meile meelde, et kultuur ei ole staatiline nähtus. Ma keskendun meie vajadusele kasvatada ja harida nooremaid põlvkondi, olgu need sisserändajad või põlisrahvad, sest just nemad on need, kes ehitavad üles lõimunud ja mitmekesised ühiskonnad, mida on tulevikus vaja. Ma väidan, et meie haridussüsteemid peavad olema palju tegusamad sellistele noorte juhitud aktiivsetele projektidele kaasaaitamisel, mis uurivad kultuuri erinevaid tõlgendusi ja annavad kõigile noortele kogemusi demokraatlikust otsustamisest ja arusaamadest, et rahulikuks kooseksisteerimiseks on vaja demokraatlikke väärtusi. Need peavad moodustama osa riiklikust kultuuridevahelisest strateegiast, sest just seda liiki hariduslik kogemus paneb vajaliku aluse kogukondadevahelisele dialoogile ja ühtekuuluvusele.

KUIDAS SAAVAD RIIGI TOETATAVAD KULTUURIPROGRAMMID KAASA AIDATA KOGUKONNA ÜHTEKUULUVUSE EDENDAMISELE?

1. VÄHEMUSRÜHMAD ENESEKINDLUSE ARENDAMINE
Võimaldada vähemusrühmadel tähistada ja esitleda oma kultuuri elemente, tunda end aktsepteerituna ja saada tunnustust vastuvõtva ühiskonna liikmetelt.
2. KOGUKONDADEVAHELISE MÕISTMISE ARENDAMINE
Eri etniliste rühmade kultuurielementide vahel toimuv dialoog ja vastastikune mõju. Need võivad kaasa aidata kogukondadevahelise ignorantsuse ja usaldamatuse vähenemisele, luua dialoogi ning suurendada teadlikkust sisserändajate kogukondade tehtud kultuurilisest panusest.
3. PÄRANDI JA KEELE SÄILITAMINE
Vähemuskogukondade kultuuripärandi ja identiteedi säilitamine ja tähistamine. Aidata kaasa kultuuri edasikandumisele järgmistele põlvkondadele (nt toetada emakeele ja kultuuri õpet, traditsiooniliste kogukonna festivalide ja kogukonna meedia toetamine, usuliste toimingute võimaldamine, ...). Mõnel juhul otsesed sidemed päritoluriigiga, nagu koolidevahelised sidemed.

⁶⁵ Ladina keeles: *colo* = (mulda) harima.

4. VÕIMALUSTE LOOMINE KULTUURILISEKS UURIMISEKS

Teadmiste andmine noortele kultuuride ja traditsioonide kriitiliseks analüüsimiseks ja hindamiseks. Kultuuride segunemise ja sulandumise julgustamine, et stimuleerida uut loometegevust, rühmade lähendamine ning ruumide ja esinemisvõimaluste pakkumine.

5. TUNDLIKE KÜSIMUSTE KÄSITLEMINE

Arutelule ärgitav loometegevus suurendab avalikkuse teadlikkust tundlikest kultuuridevahelistest teemadest ja pakub isiklike, sotsiaalsete ja poliitiliste konfliktide asemel loovaid foorumeid.

6. DEMOKRAATIA MÕISTMISE PARANDAMINE

Ulatuslikumal demokraatias osalemisel on Euroopa kultuuri toetamisel oluline väärtus. Kõik noored, olenemata sellest, kas nad on põlisrahvad või äsja saabunud sisserändajad, peavad mõistma kodanike õigusi ja kohustusi pluralistlikus demokraatias. See muutub veelgi hädavajalikumaks kohustuseks siis, kui kasvab nende noorte arv, kelle taustsüsteemi ei kuulu tugev usk demokraatlikesse traditsioonidesse.

TUNGIV VAJADUS VALITSUSE JÄRJEPIDEVA TEGEVUSE JÄRELE

Alalist väitlust teatud tüüpi sisserände kontrollimise üle paisutavad majanduslikud tülid ja need on viinud ka islamifoobsete ajalehepealkirjade ja paremäärmuslike poliitiliste meeleavaldusteni, mille siht on islamikogukonnad. Selle taustal on toimunud rahvusvähemuste identiteeti tähistavate teatud kultuuriliste tähiste kandmise levik (nt naiste puhul *niqāb*'i kandmine näo ees). *Niqāb*'ide kandjad võtavad neid sageli kui rühma solidaarsuse sümboleid peljates vaenulikust vastuvõtvast ühiskonnast tulenevat ohtu, kuid samuti märgivad need teatud aktiivse „enesevälistamise” määra peavoolukultuurist. Usalduse ja mõistmise puudumist naabertänavatel kõrvuti, kuid erinevat elu elavate kogukondade vahel märgiti olulise tegurina, mis viis 2001. aastal laialt levinud gruppidevahelise vägivalvani mitmes Põhja-Inglismaa linnas⁶⁶. Seejärel käsitleti seda järgmisel dekaadil mitme riikliku poliitika kaudu, mis olid mõeldud kogukondade ühtekuuluvuse edendamiseks kogu Ühendkuningriigis⁶⁷.

NOORED JA KULTUURIEVOLUTSIOON

Sisserändajate lõimumise aruteludes tehakse sageli oletusi etnilis-rahvusliku identiteedi kohta, mis ei tunnista pidevat ajaloolist muutumist ja sisemisi piirkondlikke erinevusi. Uurides seda, kuidas saab sotsiaalpoliitika tulemuseks olla parem lõimumine, on vaja tunnistada, et iga sisserändajate kogukonna riiki elamaasumisel ja moodustumisel avalduvad selle puhul ainult talle omased muustrid vastuvõtva ühiskonnaga seoses, mis aja jooksul muutuvad. Päritolud ja rändemuustrid ei ole ühetaolised ka mitte ühe vähemuskogukonna raames ning erinevad ka kultuuri ja traditsioonide tõlgendused. Seepärast peab kultuuridevaheline poliitika tunnistama pidevat muutumist ja segunemist iga kogukonna kultuuriline identiteedi väljendustes ja eriti põlvkondadevahelisi erinevusi ning vajadust toetada noori nende oma kultuuride mõistmise kujundamisel. Vähemuskultuuri rühmadest pärit noored võivad igapäevaselt ekselda mööda perekonna, kooli, rahvusmeedia ja tänavakultuuri vahelisi lõhesid. Samas võivad nad ka innukalt uurida ja luua neist oma tõlgendusi. Haridus ja pakkumised noortele peavad seda liiki uurimist kajastama ja soodustama ning andma noortele intellektuaalsed ja loomingulised oskused ning sõnavara, mille abil

⁶⁶ Cantle, T. (2001) Community Cohesion: A Report of the independent Review Team. Ühendkuningriigi siseministeerium.

⁶⁷ Näiteks: kõikide koolide kohustus soodustada kogukonna ühtekuuluvust (2006. aasta hariduse + järelevalveseadus), 2010. aasta võrdõiguslikkuse seadus.

mõista oma kultuuridevahelisi kogemusi ja paremini aru saada nende ümber asuvate erineva taustaga inimeste kultuurielust.

MIKS ON DEMOKRAATIA OLULINE?

Oma arutelus soovin ma määratleda kultuuri pigem laiemas mõistes, kui viidata pelgalt kunstile ja loometegevusele. Ka demokraatlike tavade osatähtsusega arvestamine on äärmiselt asjakohane sisserändajate kogukondade ja peavoolu vastuvõtivate ühiskondade vahelistele suhetele Euroopa riikides. Antud arutelu huvides ma väidan, et üks peamisi Euroopa kultuure toetav põhimõte on taotlus arendada ja juhtida tõhusat osaluslikku, pluralistlikku ja avalikult seiratud demokraatiat kui vahendit võimu jaotamiseks ja korraldamiseks ning vahendamiseks huvirühmade vahel. Kuigi see võib olla vastuoluline avaldus, ei ole antud kirjutises ruumi selle õigustamiseks või kontseptsiooni täielikumaks uurimiseks. Kui seda aktsepteeritakse, siis peab sisserännanute ja põliselanike kogukondade lõimumine sisaldama teatud demokraatlike õiguste omaksvõttu ning esindusdemokraatiaga seonduvaid kohustusi. Mis tahes demokraatliku süsteemi toimimise puhul on tähtis, et kõikidel olulistel kogukonna rühmadel oleks juurdepääs esindatusele. Demokraatia kontseptsioon Euroopas võib erineda üsna palju sellest, kuidas mõistetakse võimu, juhtimist ja võimupiire mõnes riigis, kust sisserändajad pärit võivad olla. Tegelikult võib see olla otseselt vastu mõnele usulise õpetuse tõlgendusele. Samamoodi võib tõrjutud põlisrahva perekonnast pärit noor inimene, kelle pereliikmed on täielikult igasugusest demokraatlikust osalemisest loobunud, vajada julgustust, et osalemine võib olla viljakas. Need erinevused nõuavad ühist uurimist, eriti nende noorte inimeste meeltes, kes võivad ammutada vastuolulisi õpetusi erinevatest allikatest: näiteks oma islami madrassadest, kodusest taustast ja oma riigi koolist. Kaalukad rühmitused meie kogukondades, kes ei nõustu peamiste demokraatlike väärtustega, on tõsine oht ühtekuuluvusele ja ühiskondlikule korrale meie linnades. See on tugev argument hariduse uue rõhuasetuse – demokraatlike väärtuste olulisuse – jaoks. Ühendkuningriigis on mõni kool mõistnud, et noorte ettevalmistamine demokraatlikuks osalemiseks nõuab hoolikalt üles ehitatud hariduskava, mis hõlmab praktilisi kogemusi juhtimisest ja otsuste tegemisest õpilaste juhitud aktiivsete projektide kaudu. See on täiesti erinev lähenemisviis võrreldes passiivse õppega põhiseaduslikest struktuuridest ja õigussüsteemidest, mida vahel kodakondsusõpetuseks peetakse. Kodakondsusõpetuse seadusliku rakendamisega Inglismaa riiklikusse õppekavva (alates 2002) nõuti, et kõik lapsed õpiksid inimõigusi ja demokraatlikke protsesse ning oleksid kaasatud „aktiivse kodakondsuse” projektidesse, et oma kohalikele kogukondadele kasu tuua (vähemalt kaks korda oma kooliaja jooksul). See oli ülioluline riikliku õppekava uuendus, kuid see võib siiski ohus olla, sest riigi praegune valitsus tundub naasvat kitsama, tavapärasema ja vähem praktilise õppekava juurde.

TÄIENDÕPE/LISAÕPE

Paljud Ühendkuningriigi vähemuskogukonnad on koostanud kogukonnapõhiseid hariduskavasid, mida viiakse ellu lisaks oma laste tavapärasele õppele. Eelduste kohaselt on selliseid nn täiendkooli 5000⁶⁸. Mõni on usu, keele ja pärandi õpetamiseks, samal ajal kui teised rõhuvad akadeemilisele õppele, et toetada peavooluõpet. Emakeele õpetamist loetakse tänapäeval pigem akadeemilist arengut rikastavaks kui takistavaks teguriks, kui seda õigesti teha⁶⁹. Nende täiendkoolide sidumiseks on koostatud nii riiklikke kui ka kohaliku omavalitsuse kavasid, et pakkuda kvaliteetset raamistikku ja tugevdada nende sidet riikliku haridusega. Sellistes kavades osalemine on siiski vabatahtlik ja on olemas mõjuvad põhjused, miks kõik

⁶⁸ www.supplementaryeducation.org.uk.

⁶⁹ Näiteks: Cummins, J. (2000). Language, power, and pedagogy. Bilingual children in the crossfire. Clevedon, Inglismaa: Multilingual Matters.

täiendkoolid tuleks nõuetele vastavatele eeskirjadele allutada. Islamikoolide jaoks on välja töötatud konkreetne vahendite pakett, et aidata neil paremini Euroopa-stiilis kodakondsust mõista⁷⁰.

VASTUVÕETAMATUD TAVAD JA TUNDLIKUD TEEMAD

Paljudel sisserändajatel on loomulik soov säilitada sidemed oma kodumaaga ning oma traditsioonilised kultuuritavad. Mõnel juhul võivad rõhuvad ja vastuvõetamatud käitumismallid, nagu pealesunnitud abielu, suguelundite moonutamine ja vägivaldne usuline kurjade vaimude väljaajamine tähendada äärmuslikku kinnipidamist traditsioonilistest kultuuriväärtustest ja need tuleb loomulikult ühemõtteliselt ja selgelt välistada igasugusest aktsepteeritava kultuurilise mitmekesisuse tunnustamisest. Samas on selliseid väärkohtlemisi lihtsam avastada, kui kultuuritavade kohta peetakse avatud dialoogi. Ohvrid on sageli noored inimesed, kes võivad tunda, et neil ei ole võimalik rääkida väärkohtlemisest seni, kuni kultuuritavade avatud arutelud ei moodusta osa nende haridusest. Täiskasvanutele mõeldud programmide koostamine ja kultuurivahetuse ja tähistamise ruumi võimaldamine võib samuti pakkuda võimalusi tundlike teemade ja võimalike konfliktide uurimiseks enne, kui need kogukondadevaheliseks tüliks kasvavad.

JÄRELDUSED

Valitsused ei saa käskida inimestel oma naabritega sõbralikult läbi saada ja oma tavade, pärandi ja identiteedi tunnetuse kohta teavet jagada, kuid selliste kavade strateegiline soodustamine, mis kogukondi ühendavad, on täna olulisel kohal iga sellise riigi poliitikas, kes mitmekesisuse suurenemisega silmitsi seisab. Vastupidiselt talitades ähvardab meid lähitulevikus tõsine sotsiaalne oht. Hästi kavandatud kunsti- ja loometegevused on tõestanud oma tõhusust inimeste kaasamisel ja motiveerimisel oma kogukonna heaks panustama ning erinevate rühmade lähendamisel. Riiklikus hariduses tuleb kasutusele võtta õppekava, mis tagab, et tulevased põlvkonnad on kriitiliselt teadlikud oma kultuuripärandist, suudavad anda panuse valitseva kultuuri taastekkimiseks kogukondades, kus nad elavad, ja neil on oskused konstruktiivselt suhelda inimestega, kelle taust erineb nende endi omast. Sellist liiki õppevõimalused on oluline osa vahenditest, mis aitavad üha mitmekesisemates kogukondades majanduslikult ja sotsiaalselt edukaks saada. Õpe peab sisaldama loomekultuuri uurimist ning noorte juhitud kogukonna tegevusi, et soodustada kohalike ja riiklike demokraatlike protsesside mõistmist mitmekesisuses kontekstis. Arvestades võimaliku kogukondadevahelise konflikti ohuga mitmekesisuse kasvades, on see väga mõjuv põhjus, miks valitsused peaksid tegema olulisi investeeringuid sellistesse strateegiatesse, et tagada oma riikide sotsiaalne harmoonia ja majanduslik heaolu. Samas on ilmselge, et need ideed on vaid osa palju ulatuslikumast strateegiast, milles tuleb käsitleda ka ebavõrdsuse ja sotsiaalse tõrjutuse sügavaid struktuurilisi põhjuseid, mis vähemuskogukondi ebaproportsionaalselt mõjutavad.

⁷⁰ Näiteks: 'Islam & Citizenship Project': <http://www.theiceproject.sdsa.net/index.php>.

VEIDI TEOORIAS JA PRAKTIKAS HARIDUSE ÜMBERKIJUNDAMISEKS

MIDA ME TEAME EELARVAMUSTE VÄHENDAMISEST?

Käesolevas kirjutises seatud eesmärkide täitmiseks mõeldud praktilisi projekte peavad toetama põhimõtted, mis maksimeerivad kogukondadevahelise usalduse suurendamise ja eelarvamuste vähendamise võimaluse. Hariduse ja rühmakäitumise rahvusvaheline uurimus pakub mõningaid mudeleid, mis on väärt üksikasjalikku kaalumist enne kavade koostamist. Mõni neist on esitatud allpool. Mudelistest nähtub, et need on ilmselgelt tihedalt seotud käesoleva kirjutise alguses püstitatud eemärkidega.

KONTAKTITEOORIA

Gordon Allporti⁷¹ loodud teooria soovib konkreetseid tingimusi, mis aitavad vähendada rühmadevahelisi eelarvamusi, kui kaks rühma kokku saavad ja koos töötavad. Nende põhimõtete mõistmine on tähtis, sest mõni rühmadevaheline kohtumine võib eelarvamusi süvendada. N-ö optimaalsed tingimused kohustavad muuhulgas kindlustama, et ükski rühm ei saaks nõuda kohtumisel kõrgemat staatust ja et rühmade vahel kavandatud tegevused ei oleks väga konkureerivad.

ENESEVÄÄRIKUSE TOETAMINE

Madala enesehinnanguga isikud ja rühmad on rohkem kaitsepositsioonil ja hirmust oma identiteedi kaotamise ees suudavad teisi kultuure vähem uurida. Järgmist kolme tingimust tuleks mõista kui enesevääriskuse eeltingimusi hariduslikus kontekstis. Neid võib rakendada nii üksikisikute kui rühmade puhul:

- a) usk, et sul on väärt oskused;
- b) nende oskuste tunnistamine teiste poolt;
- c) vabadus sotsiaalses rühmas võtta vastutust ja kasutada oma oskusi panuse andmiseks

„JOHARI” TEOORIA USALDUSE JA SIDUSUSE LOOMISEST

See sotsiaalsühholoogiline inimsuhete mudel (välja töötatud Lufti ja Inghami poolt⁷²) soovib, et vastastikuse usalduse tekkimiseks üksikisikute või rühmade vahel on vaja kahte pidevat protsessi:

- 1) teabe avalikustamine/jagamine/esitlemine enda kohta
- 2) tagasiside saamine enda kohta teiselt inimeselt või rühmalt

Neid kahte protsessi võib näha enamikes mitteametlikes sotsiaalsetes olukordades, kus inimesed üksteisega tuttavaks saavad. Samuti võib neid hoolikalt korraldada rühmategevustes, et luua vastastikune usaldus mitteähvardaval viisil.

KONSTRUKTIVISTLIK LÄHENEMISVIIS HARIDUSELE

See lähenemisviis annab õppijatele kontrolli õpitava üle ajal, mil nad õpetajate juhendamisel tegelevad teadmiste omandamisega arvustamise, mõtisklemise, teistega jagamise ja oma kogemuste analüüsimise

⁷¹ Allport, G., W. (1954) The nature of prejudice. Cambridge, Mass. Addison Wesley.

⁷² Luft, J. (1984) Group Process: An Introduction to Group Dynamics, Mayfield.

ja struktureeritud uurimisülesannete kaudu. Seda lähenemisviisi saab kasutada paralleelselt tavapärase didaktilise õppemeetodiga, kuid see on tunduvalt asjakohasem ja tõhusam ülaltoodud õppeliikide puhul, kus õppijad peavad uurima oma ja teiste kultuure ning omandama põhjaliku arusaama sellest, kuidas ja miks demokraatia tegelikkuses toimib. Haridusprojektides, millega on eelarvamuste vähendamisel edu saavutatud, kasutatakse kõigis konstruktivistlikku lähenemisviisi, samas kui ainult kognitiivseid ja didaktilisi meetodeid rakendavatel projektidel tavaliselt suhtumist muuta ei õnnestu.

RÜHMADVAHELINE KULTUURIDE KOHTUMISTE MUDEL

Ühendkuningriigi Leicesteri linna noorterühmadega ellu viidud praktiliste projektide põhjal annab järgmine mudel kasuliku struktuuri kultuuri ühiseks uurimiseks:

- 1) KOHTU
Kogunemiskohad on korraldatud nii, et need vähendavad stressi ja ebamugavust
- 2) KAASA
Võimalused üksteiselt ideede ammutamiseks
- 3) UURI
Eksperimenteerimine kõikidest kultuuridest pärinevate ideede võrdlemise, destilleerimise ja segamise teel
- 4) VÄLJENDA
Ideede ühendamise uute ühiste reaalsuste leidmiseks ja näitamiseks
- 5) ETENDA
Poolleioleva töö esitlemine kuulajatele
- 6) VOLITA
Kogemuste üle mõtlemine, õpitu kinnistamine ja ettepanekute koostamine edaspidiseks

„Itaallaste tegemine”

Itaalia integratsioonimudelite ja sotsiaalpoliitilise osalemise uuring

Susanna Tamimi

„Me oleme valmis teinud Itaalia, nüüd peame tegema itaallased”⁷³. Need on Massimo D’Azeglio sõnad Itaalia ühendamise eelõhtul 1861. aastal. Ajal, mil vaid üks neljakümnest oskas itaalia keelt rääkida, järgnes ühendamisele see, mida me täna nimetaksime kultuurilise lõimumise protsessiks. Kohalikud keeled, kombes ja tavad lükati järk-järgult tagaplaanile, jättes ruumi vaid „itaalia kultuuri” esilekerkimisele. Sada viiskümmend aastat hiljem on *itaallaste tegemine* endiselt riikliku ja rahvusvahelise huvi orbiidis. Ajal, mil riigis elab 4 570 317 välismaalast (7,5% kogu elanikkonnast) ja kogu poolsaarel räägitakse üle 21 keele⁷⁴, tuleb püstitada järgmised küsimused:

Kuidas saaksid kolmandate riikide kodanikud itaallasteks? Ja mida tähendab olla itaallane?

Neid küsimusi silmas pidades keskendub antud kirjutis itaalia integratsioonimudelite vaatlemisele, uurides kahte otsustus- ja poliitikakujunduse tasandit: riiklikku ja kohalikku. Minu argument on see, et kuigi riiklikul tasandil on integratsioonimudel assimilatsioonile omase iseloomuga, on kohalikul tasandil kolmandate riikide kodanikud grupeerumas kodanikuühiskonna organisatsioonidesse, mis kohalike otsuste tegemisel ja kultuurikorraldusel hakkavad mängima otsustavat rolli. Koostöö kolmandate riikide kodanikuühiskonna organisatsioonide ja kohalike institutsioonide vahel on tõepoolest märkimisväärselt kasvamas, näidates *itaallaste tegemise* uut interaktiivset mudelit. Eeltoodut arvesse võttes kasutatakse siinkohal juhtumiuuringuna Milanot, mis on täna kodus 207 412 kolmanda riigi kodanikule.

Kui mu isa 1970. aastal Palestiina aladelt Milanosse saabus, oli üks esimesi sõnu, mis tal tuli ära õppida, *meridionale* (lõunariiklane). Otsides Põhja-Itaalia tööstuslinnas kohta, kus peatuda, silmas ta arvukaid üürikuulutusi, mis teatasid *Non si affitta a meridionali* (me ei üüri lõunariiklastele). Vaatamata sellele, et Itaalia ühendamise 1861. aastal oli möödunud rohkem kui sajand, oli „itaallaste tegemine” endiselt jätkuvalt toimuv protsess ja vihavaen Põhja- ja Lõuna-Itaalia vahel oli ja on teatud ulatuses ikka veel laialt levinud. Kuni 1970. aastani oli Itaalia riik, mida iseloomustas siseränne ja väljaränne ning riigis elav piiratud arv välisriikide kodanikke ei kujutanud endast palju aastaid tõsist muret.

Alates 1970ndate lõpust aga on Itaalia seisnud silmitsi äkilise muutusega – väljaränderiigist sisseränderiigiks, kus riigis alaliselt elavate välisriigi kodanike arv on kümnekordistunud. Vaatamata vaid 143 838 seaduslikult riigis elanud sisserändajale (peamiselt teistest Euroopa riikidest) 1970. aastal⁷⁵, on Itaalia täna kodus rohkem kui 191 riigist pärit 4 570 317 välismaalasele (7,5% elanikkonnast). Selle kiire transformeerumise valguses on muutunud ka Itaalia sisserännet käsitlev õiguslik ja poliitiline raamistik. Kui enne 1986. aastat ei olnud Itaalia sisserändepoliitikat kui sellist olemas, siis viimase 26 aastaga on parandusmeetmeid ja uusi seadusi pidevalt juurde tulnud (1990., 1998., 2002. ja viimati 2011. aastal). Vaatamata tõsiasjale, et need seadused on piiritletud õigusliku integratsiooniraamistiku, mis tunnustab näiteks sisserändajate kultuuri ja keele säilitamise tähtsust, on Itaalia valitsused läbi aastate vähem tublid olnud spetsiaalsete vahendite määramisel ja eraldamisel selleks otstarbeks, jättes kohalikele heategevusühingutele ja institutsioonidele kogu koorma *muulaste* kultuuride ja keelte säilitamise eest. Selle tulemusena on need põhiõigused jäänud vaid paberile, samas kui sisserännet on järjest enam tunnetatud ühiskondliku ja majandusliku korraga seotud probleemina.

⁷³ Gilmour, D. (2011), *The Pursuit of Italy: A History of a Land, its Regions and their Peoples*.

⁷⁴ Istat (2011): <http://www.istat.it/it/archivio/39726>.

⁷⁵ A.A.V.V., (2005), *Stranieri in Italia*, www.stranieriinitalia.it/news/anticipa2005.doc.

Veelgi enam, integratsioonilepingu 94/2009 jõustumisega on Itaalia riik oma integratsioonimudelit uuesti määratlemas. See, teiste ELi riikide poolt vastu võetud uus mudel seab taotlejale õigusliku seisundi andmise tingimuseks rea testide läbimise, mis *integreeriks ta ühiskonda*. Lepingu alus on punktipõhimõtte ja punkte võib kas saada või kaotada: punkte võidavad itaalia keele ja kodanikukultuuri testi läbimisel või rea tegevuste lõpuleviimisel, nt saad sisse Itaalia kooli või teed vabatahtliku tööd; punkte kaotad siis, kui oled kuriteos süüdi mõistetud. Vaatamata sellele, et mõiste „leping“ viitab kahepoolsele koostoisele, viitab selle seadusega edendatud integratsioonimudel tegelikult hegemoonilisele jõusuhtele vastuvõtva riigi ja sisserändaja vahel, kusjuures viimane on kohustatud esimesega kohanema. Samuti on huvitav märkida, et lepingut tutvustati Itaalia 2009. aasta turvaseaduse ja mitte rändeseaduse osana, nagu võiks itaalia keele mitteõppimist pidada julgeolekualaseks ohuks kogu ühiskonnale.

Ühinedes enamike teiste Euroopa riikide uusrahvuslike narratiivide lainega, on Itaalia praegune integratsioonimudel selgelt assimilatsioonile omase iseloomuga või veelgi parem – nagu seda kirjeldas Renzo Guolo – see on „kohustusliku assimilatsiooni”⁷⁶ mudel, kus assimilatsioon muutub riiki jäämise tingimuseks.

Selle assimilatsioonile omase mudeli eel ilmneb aga kohalikul tasandil teistsugune stsenaarium. Näitena võib tuua mitu erinevat juhtumit, kuid käesolev kirjutis keskendub kahele: välismaalaste kodanikuühiskonna organisatsioonide hoogustuv kaasatus linna otsuste tegemisse ja teise põlvkonna rühmade tekkimine, kes nõuavad poliitilisi õigusi ja suuremat kaasamist ühiskonda.

2010. a. detsembrist 2011. a. detsembrini viisin ma Codici (itaalia uurimiskeskus) heaks läbi uurimisprojekti sisserändajate juhitud kodanikuühiskonna organisatsioonide arengust. 12 kuud kestnud uuringu vältel suutsin ma kaardistada üle 50 kolmanda riigi kodanike kodanikuühiskonna organisatsiooni, mis linnas tegutsevad. Vaatamata sellele, et need organisatsioonid keskendusid peamiselt oma kaaskodanike toetamisele, oli nende osalemine paljudes kohalikes otsuseid tegevates institutsioonides märkimisväärne ja on viimase paari aastaga kasvanud. Suur osa nendest organisatsioonidest tegeleb näiteks oma kultuuri ja keele edendamise. Koolid on selles kontekstis viljakas pinnas sotsiaalsete eksperimentide arenguks, kus erinevate kogukondade liikmed koos itaallastest vanematega teevad koostööd ja ületavad kultuurilisi ja keelelisi takistusi arendades kultuurivahetust ja interaktiivset mudelit. Arvukad rändajate juhitud kodanikuühiskonna organisatsioonid teevad tegelikult koolidega koostööd teiste keelte (araabia, hiina, hispaania jne) õpetamisel või kultuurisündmuste korraldamisel. Milano südames asuvas Scuola Russo-Pimmenteli algkoolis aitavad välismaalastest lapsevanemad tõlkida ametlikke ja informatiivseid dokumente araabia, hiina, hispaania ja albaania keelde, et aidata nende laste vanemaid, kelle itaalia keel on kehval tasemel, saada juurdepääsu teabele ning osaleda kooli elluviidavates tegevustes. Vabatahtlike ja kodanikuühiskonna organisatsioonid pakuvad ja korraldavad koolis ka hommikusi tunde vanematele. Lisaks valiti 2011. aasta mais Milanos uus linnavolikogu, mis kohe algusest ilmutas oma kavatsust näidata üles uut positiivset suhtumist linnas elavate kolmandate riikide kodanike suhtes. Terendava Expo 2015 valguses mõistis uus linnavalitsus vajadust valmistada Milano paremini ette erinevate kultuuride ja keelte vastuvõtmiseks. Samas kui mõni ei taha uskuda, et see huvi kestab ka pärast Expo lõppu, on see sündmus tegelikkuses pakkunud kolmandate riikide kodanikele uusi võimalusi esilekerkimiseks ning linna poliitilisest ja kultuurikorraldusest osa saada. Ja seda niivõrd, et 2011. aasta detsembris algatas Milano linnavalitsus alalise foorumi *Forum of the world city's cultures*, mille eesmärk on luua raamistik välismaalaste kogukondade aktiivseks osalemiseks ja olla ideede, projektide ja ettepanekute jagamise paigaks kultuuri- ja majanduspoliitika arendamiseks. Foorumiga on ühinenud sada kaksikümne kaks regulaarselt kohtuvat välismaalaste kogukonda. Alates 2011. detsembrist on foorum korraldanud paljurahvuselise toidu- ja toitumisfestivali *Mi-Food* ning on osalenud 2012. aasta juunis avatud maailmakultuuride keskuse (*Centre for World Cultures*) kavandamisel.

⁷⁶ Guolo, R. intervjuu Sara Hejaziga. <http://www.resetdoc.org/story/00000021112>.

Lisaks nende kodanikuühiskonna organisatsioonide suurenevale kaasatusele on nii Milanos kui ka mujal Itaalias kiirelt tekkimas teise põlvkonna rühmi. Teise põlvkonna sisserändajad, kes on üles kasvanud ja hariduse saanud peamiselt Itaalias, saavad kasutada oma põhjalikke teadmisi Itaalia ühiskonnast, et võtta osa kohalikus otsustamises ja kultuurikorralduses. Erinevate Milanos tegutsevate teise põlvkonna organisatsioonide hulgas (Associna, Yalla, Italia!, GMI jne) on poliitiliselt aktiivseim Rete G2. 2012. aasta veebruaris algatas Rete G2 koos 19 teise organisatsiooniga kampaania „Ka mina olen Itaalia” (*Italy is also me*), nõudes, et riik annaks Itaalia kodakondsuse Itaalias sündinud seaduslike sisserändajate lastele ja kohalikel valimistel hääleõiguse Itaalias enam kui viis aastat elanud seaduslikele töötajatele. Kampaaniat on kajastatud kohalikus ja riiklikus meedias kogu poolsaarel. Rete G2 on suutnud omandada Itaalia populaarseimas ajalehes *il Corriere della Sera* kindla lehepinna, millel nad avaldavad artikleid mitmekultuurilisuse ja riigis elavate kolmandate riikide kodanike olemasolu positiivsete tahkude kohta.

Mõlemad juhtumid näitavad selgelt, et kuigi riiklikul tasandil arendatakse assimilatsioonile omast mudelit, siis kohalik sektor näitab sellest erinevat viisi kultuurilise lõimumise sõnastamiseks – mitte hegemoonilise võimusuhtena vastuvõtva ühiskonna ja *teiste* vahel, vaid pigem interaktiivse protsessina, kus kolmanda riigi kodanikke peetakse aktiivseteks osalejateks, kes on suutelised andma oma panuse linna otsustesse ja kultuurikorraldusse.

Itaallaste tegemine on ja jääb igikestvaks protsessiks. Nii „kultuur” kui „lõimumine” on ebapüsivad mõisted, varieerudes vastavalt muudatustele kogukonnas, mida nad kirjeldavad. See Itaalia ühiskond, millega minu isa 40 aastat tagasi kohtus, ei ole see, milles mina üles kasvasin. Vaatamata sellele, kui palju on veel vaja saavutada, ei saa siiski eirata asjaolu, et usaldamatus Põhja- ja Lõuna-Itaalia vahel ei ole enam sama mis 40 aastat tagasi ja lõhe meeste ja naiste vahel ei ole samuti enam nii lai kui varem. Kõik need muutused on toimunud uute õiguste ja võimaluste ellukutsumisega omavahelise suhtluse valdkonnas.

Integratsioonifenomen on toonud Itaalia ühiskonda põhjalikud ja radikaalsed muutused, mis mõjutavad mitmeid sotsiaalse, majandusliku ja poliitilise elu aspekte. Kui riiklikul tasandil juhib poliitikat endiselt soov säilitada Itaalia hegemooniline kultuur, siis kohalikul tasandil on toimumas juba tõeline lõimumine, kajastades Euroopa Liidu Nõukogu ja liikmesriikide valitsuste esindajate antud tähendust, mis määratleb integratsiooni kui *dünaamilist, kahe-suunalist vastastikuse kohanemise protsessi* (..) ⁷⁷.

⁷⁷ ELi ühised aluspõhimõtted (2004).

Ettevalmistusprotsess Eesti kultuuripoliitika aluste uuendamiseks – kultuuriline mitmekesisus

Marianna Drozdova, Tallinna Ülikool / Eesti Kultuuriministeerium

Allpool on kirjeldatud kaasamisprotsessi, mis on osa Eesti kultuuripoliitika aluste uuendamise ettevalmistamisest. Nimetatud poliitiline protsess on veel käimas ja seda tuleb esitletava projekti vaatlemisel arvesse võtta.

Taustainfo

Eelmised kultuuripoliitika alused sõnastati 1998. aastal ja need on sellest ajast peale kasutusel olnud. Eesti kultuuripoliitika aluste (aastani 2020) ülevaatamise ja uuendamise protsessi algatas Riigikogu, mille töökava 2011.–2015. aastaks sisaldab seda ülesannet. Kultuuriministeerium vastutab selle protsessi ettevalmistamise, vastavate uuringute ja kaasamise protsessi läbiviimise eest. See esitlus on mõeldud uue poliitikadokumendi ettevalmistamiseks eri sihtrühmade kaasamise protsessi tutvustamiseks.

Protsessi võimalikult läbipaistvaks muutmiseks otsustati kaasata organisatsioone mitmesugustest kultuurivaldkondadest, et saada maksimaalselt teavet asjade praeguse seisust, kultuuripoliitika põhimõtete ning kultuuripoliitika ja teiste poliitikate suhte kohta eri kultuurivaldkondade vaatenurgast, samuti lahendamist vajavate probleemide, peamiste eesmärkide ja põhimõtete kohta igas konkreetsetes protsessi kaasatud valdkonnas.

Protsessi kavandamine

Kultuuripoliitika aluste ettevalmistamise protsessi üldine kava sisaldas kultuuriministeeriumi töörühma koostatud dokumendi esialgset struktuurikava ning temaatiliste töörühmade määramist, mis koguksid teavet ja sõnastaksid teemaspetsiifilised juhtpõhimõtted, mis lisatakse Eesti kultuuripoliitika aluste lõppdokumendi. Määrati kindlaks järgmised kultuurivaldkonnad, millega eraldi tegeleda:

- kinematograafia;
- muusika;
- esituskunst;
- kirjandus ja kirjastamine;
- arhitektuur;
- visuaalsed kunstid;
- disain;
- muuseumid ja arhiivid;
- muinsuskaitse;
- raamatukogud;
- rahvakultuur;
- kultuuriline mitmekesisus.

See esitlus on otseselt seotud kultuurilise mitmekesisuse töörühma poolt 2012. aasta jaanuarist juunini tehtud ettevalmistustöödega. Selle protsessi tulemusena tuli 2012. aasta juuniks sõnastada kultuurilise mitmekesisusega seotud soovitusel, et integreerida need hiljem koos teistest valdkondadest saadud teabega kultuuripoliitika aluste üldisesse eelnõusse. Järgmise sammuna arutatakse seda dokumenti 2012. aasta oktoobris-novembris uuesti kaasatud kultuurivaldkondades ja seotud töörühmades, et viimistleda Eesti kultuuripoliitika aluste dokument ja esitada see 2013. aasta jaanuaris Riigikogule.

Kaasamisüritused

Selleks et õppida põhjalikult tundma kultuurilise mitmekesisuse olukorda Eestis ja selle seoseid kultuuripoliitika uute alustega ning kaasata võimalikult palju vähemuskultuuride pärandi säilitamise ja arendamisega tegelevaid organisatsioone, toimusid 6-kuuse ettevalmistusprotsessi jooksul järgmised kaasamisüritused.

- **Jaauar kuni märts.** Ümarlauad vastavate valdkondade asjatundjate ja uurijatega, varasemate teemakohaste uuringute ja seotud õigusaktide analüüs, nende küsimuste kindlaksmääramine, millega tegeleda järgnevas kaasamisprotsessis.
- **Veebruar.** Esitus ja vähemusrahvuste nõukogu ümarlauda kutsumine.
- **Aprill.** Kaks veebiuuringut. Üks neist hõlmas 77 organisatsiooni, mis tegelevad vähemuskultuuride toetamise, kaitsmise ja arendamisega, sealhulgas 13 katusorganisatsiooni, teine hõlmas 140 vastajat, kes ei ole kultuuriorganisatsioonide tööga otseselt seotud.
- **Aprill.** Kolm ümarlauda Tallinnas, Tartus ja Jõhvis, kokku osales üle 70 kultuuriorganisatsioonide esindaja, kohalike omavalitsuste ametniku ja teadlase.
- **Mai.** Kogutud andmete ja tulemuste analüüsimine, kultuuripoliitika aluste eelnõu koostamine kultuurilise mitmekesisuse kohta.
- **Juuni.** Eelnõu esitlemine vähemusrahvuste nõukogu ümarlaual, lõplik ümarlaud kommentaaridega eelnõu aktuaalse versiooni kohta.
- **September kuni november (plaanis).** Kultuuripoliitika aluste integreeritud dokumendi ülevaatamine, mis hõlmab kõigist kultuurivaldkondadest saadud panust ning vähemuskultuuride organisatsioonide esindajate tagasisidet ja kommentaare.

Tulemused

Arutelud, uuringud ja intervjuud asjatundjatega andsid väga suure panuse, sealhulgas teavet olemasolevate probleemide ja pakutavate lahenduste kohta, kontseptuaalseid ideid ja teoreetilist analüüsi ning samuti väga praktilisi ideid ja näiteid tegevuste kohta, mida võib rakendada ning mis oleksid kultuurilise mitmekesisuse valdkonnas tegutsevate organisatsioonide ja institutsioonide jaoks väga teretulnud.

Selle panuse põhjal tehtud analüüsi järel sõnastati allpool esitatud peamised punktid ootuste kohta kultuuripoliitika aluste kultuurilise mitmekesisuse alamgrupi suhtes.

Eesti kultuuripoliitika peamine eesmärk seoses kultuurilise mitmekesisusega on tagada selle stabiilne areng, pöörates erilist tähelepanu vähemusrahvuste kultuuride säilitamisele, kaitsmisele ja arendamisele ning nähes kultuurilist mitmekesisust Eesti info- ja kultuurivälja rikastajana.

Kultuurilise mitmekesisuse töörühma poolt kultuuripoliitika aluste jaoks antavas panuses sisalduvad ettepanekud võib sõnastada järgmise kümne punktina.

1. **Kultuurilise siduse suurendamine Eesti ühiskonnas** – keskenduda enamuse ja vähemuste lähendamisele, kes on praegu üksteisest eraldatud mitte ainult keele, vaid ka identiteedi erineva tajumise ja ebapiisava igapäevase koostöö tõttu, ning kasutada kultuuri vahendina selle eesmärgi saavutamiseks.

2. **Ühine meediaruum** – keskenduda suurema teadlikkuse saavutamisele kultuurilistest erinevustest ja suurendada kultuurilist tundlikkust meedias, et toetada ühise sidusa diskussiooniplatvormi loomist, selle asemel, et õhutada mõistmatust või suurendada eraldatuse ja diskrimineerituse tunnet.
3. **Riigi ja kohaliku omavalitsuse rollid** – keskenduda regionaalse mitmekesisuse (vähemusrahvaste asustustiheduse, kultuurilise mitmekesisuse ja sotsiaalmajanduslike tegurite) arvestamisele kultuurilise mitmekesisuse säilitamise toetamise protsessis.
4. **Muuta selgeks definitsioonid ja õiguslik raamistik** – puudutab avalikus diskursuses kasutatavaid vähemusrahvaste ja kultuurilise mitmekesisuse definitsioone ning õigusakte, mille alusel defineeritakse vähemuskultuurid ja -rahvused.
5. **Kultuuriline mitmekesisus haridussüsteemis** – on seotud koostööga haridus- ja teadusministeeriumiga vajaliku meetodilise ja teadusliku toe andmiseks õppekavade rakendamisel kahekultuurses ja kakskeelses keskkonnas.
6. **Teaduslik uurimistö** – oluline on toetada teadmusbaasi loomist ning uuringuid tõhusate meetodite ja poliitikasuundade alal, mis on mõeldud sidusa ja lõimunud ühiskonna loomiseks.
7. **Vähemuste kaasamine kultuuripoliitika elluviimise** – seotud vähemusrühmade esindajate ja vähemuste kultuuriorganisatsioonide rolliga loodud poliitilise raamistiku elluviimises – rakenduskavade väljatöötamine, partnerlus nende realiseerimisel.
8. **Kontaktid kodumaaga** – seotud kultuuriliste vähemusrühmade päritolumaaga kontaktide pidamise olulisusega, et pakkuda teabel, suhtel ja muul põhinevat tuge, mida on vaja vastavate rühmade tõhusaks säilitamiseks Eesti ühiskonnas.
9. **Kultuuriorganisatsioonide pädevuse suurendamine** – keskenduda kultuuri- ja katusorganisatsioonidele, mis on praegu peamised partnerid vähemuste ühiskonnas esindamisele suunatud tegevuste elluviimisel. Eesmärk on suurendada organisatsioonide võimekust:
 - a. tõsta administratiivset pädevust;
 - b. kaasata tõhusamalt vähemuste esindajaid organisatsiooni aktiivsesse töösse nii avatud üritustest osavõtjate ja külastajatena kui ka aktiivsete liikmete ja panustajatena – organisaatoritena;
 - c. leida lisaraha, mis on vajalik organisatsiooni igapäevatöö tegemiseks, üritusteks ja koostööks;
 - d. esitada oma töötulemusi eri meediakanalite kaudu, et olla ühiskonnas nähtavam;
 - e. muude haldus- ja juhtimisprobleemide osas, mis on suunatud nii olemasolevate kui ka loodavate struktuuride produktiivsuse ja tõhususe suurendamisele.
10. **Koostöö kodanikuühiskonnaga** – keskenduda Eesti ja vähemuskultuuride organisatsioonidega koostöö tegemise ning samuti kultuuriorganisatsioonide ja kodanikuühiskonna laiema võrgustiku – noorteorganisatsioonide, muude vabaühenduste – vahelise koostöö ergutamisele, et suurendada nende mõju ja tugevdada neid.

Eesti kultuuripoliitika aluste sõnastamise protsess toimub praegu kultuuriministeeriumi töörühmas, mis integreerib neid põhimõtteid teiste töörühmade tulemustega.

Kokkuvõte

Selles esitluses kirjeldatud protsess on näide kaasamise kohta olulise poliitilise raamdokumendi väljatöötamisel, mis määrab ja juhib Eesti kultuuripoliitika arengut eesolevatel aastatel. Kaasamise üldine tulemus pole veel selge, kuna Eesti kultuuripoliitika aluste kuni aastani 2020 ettevalmistamine on veel käimas.

Praegu võib öelda, et see oli väärtuslik kogemus selle kohta, kuidas kavandada ja läbi viia kaasamist, ning see võimaldas saada olulise panuse ja infot, mida saab kasutada mitte ainult kultuuripoliitika aluste ettevalmistamisel, mille jaoks kaasamisprotsess kavandati, vaid ka teiste seotud protsesside ja tegevuste puhul – kultuuriministeriumi kultuurilise mitmekesisuse osakonna igapäevasest tööst kuni uue lõimumisprogrammi 2014–2020 kavandamisele, mille ettevalmistuste algus on plaanitud aastasse 2013.

Nagu eespool märgitud, on oluline arvestada seda, et poliitiline protsess on veel käimas ning pole veel selge, kuidas ja millises vormis leiavad tulemused kajastust loodud poliitikas, arvestades teiste valdkondade tulemusi.

Eesti etniliste vähemuste poliitika ja etniliste vähemuste venestumine – edu või läbikukkumine?

Aleksandr Aidarov, Tallinna Tehnikaülikooli avaliku halduse instituudi riigiteaduse õppetool

Käesolev ettekanne on valminud artikli alusel, mida A. Aidarov on kirjutanud oma doktoritöö raames: Aleksandr Aidarov and Wolfgang Drechsler. "Estonian Russification of Non-Russian Ethnic Minorities in Estonia? A policy analysis." Journal of Baltic Studies on vastuvõtnud artikli publitseerimiseks.

1. Mitte-eestlased ja nende assimileerimine Eestis alates 1991. aastast

31% Eesti elanikest on mitte-eestlased. Kõige suurem etniline vähemus on etnilised venelased, kes moodustavad peaaegu 26% elanikkonnast. Teised rahvused moodustavad 4,6%. Analüüsimisel nimetan ma viimaseid mittevenelasteks. Mittevenelased on ukrainlased, valgevenelased, tatarlased, aserid ja kõik teised, kes on Eestisse saabunud Nõukogude Liidu perioodil. Neid inimesi nimetatakse „vene keelt kõnelevaks elanikkonnaks”, „venekeelseteks” või isegi „venelasteks”. See kõlab loogiliselt. Keel on Eestis rahvusliku identiteedi määramisel väga oluline. Seepärast määravad eestlased teiste identiteeti keele põhjal. Ent etnilise identiteedi poolest ei ole sugugi mitte kõik vene keelt rääkivad inimesed venelased, isegi kui vene keel on nende emakeel või teine keel. Näiteks vene keelt kõnelev udmurt ei ole venelane, vaid tema enesemääratluse kohaselt udmurt. Etnilise assimileerimise küsimus muutus eestlaste ja venelaste jaoks oluliseks rahvusriigi loomise ja muude sellega kaasnenud protsesside tulemusel, nagu ka stereotüüpne nägemus venelastest kui „rahvavaenlastest”, kes ohustavad eesti keelt ja kultuuri. Sellises olukorras oli teiste rahvusrühmade assimileerimine vähem oluline. Keeleuuritud ja andmed keelte oskuste kohta näitavad, et Eesti etniliste vähemuste hulgas on tegelik assimileerimine Eestis toimunud vene keele ja kultuuriga. Teisisõnu kipuvad etnilised vähemused Eestis venestuma.

2. Riigipoolne tugi muu kui vene keele säilitamisele ja arendamisele

Käesolevas artiklis on venestumine defineeritud vene keelt kõnelevate vähemuste ühtlustumise protsessina Eestis vene kultuuri ja keele mõjusfääris alates 1991. aastast. Nende venestamine on kavandamatu, mis juhtub vaatamata Eesti VV vähemusrhuvuste keelte ja kultuuride säilitamiseks ettenähtud toetusele. „Idealistlikust” vaatenurgast ei ole venestamine Eesti huvides, a) kuna Eesti toetab liberaaldemokraatliku riigina etnilisi vähemusi vastavalt rahvusvahelistele konventsioonidele ja/või b) „küünilisest” vaatenurgast, mis väljendub „jaga ja valitse” põhimõttes suure postsovjetliku vene keelt rääkiva kogukonna suhtes, seetõttu, et saaks leida häid esindajad, kellega riik võiks teha koostööd ja kes oleksid alternatiiviks rahvuslikele liidritele.

Vastavalt Eesti lõimumiskava 2008–2013 kuuendale alaeesmärgile on riigi toetus suunatud etniliste vähemuste jaoks võimaluste loomisele emakeele õppimiseks ning oma kultuuri ja keele säilitamiseks ja arendamiseks. Selle saavutamiseks on loodud mitmeid poliitika abivahendeid. Keskendugem kuuete peamisele poliitilisele abivahendile kultuurilise ja haridusliku integratsiooni valdkonnas: 1) täiendav keele- ja kultuuriõpe põhikoolis, 2) huvi- ehk pühapäevakoolid, 3) erakoolid, 4) kultuuriseltsid, 5) kultuurianatoomia ja 6) riigi rahastatud meedia. Kolm esimest vahendit kuuluvad hariduspoliitika alla (need on haridus- ja teadusministeeriumi haldusalas) ja kolm viimast kultuuripoliitika alla (need on kultuuriministeeriumi ja rahvusringhäälingu pädevuses). Eesmärkide ja tugimehhanismide vahelistest

seostest rääkides on oluline pöörata tähelepanu sellele, kas valitud vahendid aitavad saavutada eesmärgi (mittevenelased säilitavad ja arendavad oma keelt ja kultuuri) või mitte (etnilised vähemused venestuvad). Vahendite rakendamist analüüsitakse valitsuse ja etniliste vähemuste vaatevinklist, keskendudes sellele, kuidas vähemused ise neid vahendeid kasutavad. Analüüsitavad andmed ei ole enamasti kogutud avalikult. Teave on saadud eespool mainitud pädevatelt institutsioonidelt, kes omakorda said selle etniliste vähemuste vabauhendustelt, koolidelt jne. Seetõttu tuleb andmetesse suhtuda ettevaatusega.

3. Tugimehhanismid muu kui vene keele ja kultuuri jaoks

3.1. Hariduspoliitika – täiendavad keele- ja kultuuritunnid põhi-, huvi- ja erakoolides

Eesti koolides toimub õppetöö tavaliselt eesti või vene keeles. Vastavalt põhikooli- ja gümnaasiumiseadusele on vanematel õigus nõuda gümnaasiumilt keele ja kultuuri õpetamise korraldamist neile õpilastele, kes räägivad õppetöö keelest erinevat keelt (kas siis emakeelena või teise kodus räägitava keelena). Seadus sätestab, et eraldi klassi võib luua siis, kui kooli direktorile esitab avalduse vähemalt kümme sellise õpilase vanemat. Alates 1992. aastast on selliseid klasse avatud kuus. 2003.–2010. aasta andmete põhjal ei ole koolides selliste klasside avamiseks piisavalt lapsi. Kui klassid ka avatakse, siis ei toimi need kaua. Ainus alates 2004. aastast pidevalt töötanud klass on Sillamäe Kannuka koolis, kus lapsed õpivad ukraina keelt ja kultuuri. 2012. aasta seisuga töötavad keele ja kultuuri klassid ukrainlastele (avati 2004), valgevenelastele (avati 2010) ja aserbaidžaanlastele (avati 2011).

Viimase viie aasta jooksul on kasvanud huvikoolide (või pühapäevakoolide) arv. Kui 1999. aastal oli huvikoole üheksa, siis 2012. aastal olid neid juba 20. Selliseid huvikoole, mis saavad riigilt toetust ja kus on õpilased, on ainult 17. Õpilaste arv huvikoolides varieerub suuresti – neid on 6 kuni 40. Üldiselt on laste arv väike, ainult 0,5% mittevene elanikkonnast. Mittevenelased ei ole alates 1991. aastast asutanud erakoole, kus õppetöö toimuks emakeeles, kuigi erakoolide seadus seda lubab. Aastatel 1998–2009 on õppekeelena kasutatud eesti, vene ja soome keelt.

Huvikoolide ja vabaainete rakendamine on loonud diskussiooni, miks etnilised vähemused ei kasuta oma võimalusi ära. Valitsuse sõnul ei ole lisaained populaarsed – vanematel on puudu initsiatiivist, õpilasi pole piisavalt ja nad on eri koolides laiali. Arvatakse, et huvikoolide töö sõltub etniliste vähemustepoolsest initsiatiivist ja kogukonna tugevusest. Etniliste vähemuste vaatevinklist on huvikoolid aga alarahastatud, neid finantseeritakse projektipõhiselt, mis takistab pikaajalist planeerimist, ning huvikoolides töötavad vabatahtlikud. Huvikoolide tööd reguleeriv huvikoolide seadus ei võta arvesse etniliste vähemuste huvikoolide vajadusi ega probleeme. Näiteks kui tavaline huvikool pakub lastele vaba aja sisustamist, siis etniliste vähemuste huvikoolides on rõhk emakeele ja kultuuri õpetamisel. Ning erakoole ei peeta riiklike koolide kõrval tugevaks alternatiiviks, sest nad on kallid. Avalikes koolides on õppimine tasuta. Mitteeestlased on eestlastega võrreldes tavaliselt vähem jõukad, suuremas määras jäämise ohus jne. See võib seletada, miks ei ole mittevenelased loonud oma erakoole – avalikud koolid on tasuta ja vanemad ei ole piisavalt rikkad.

3.2. Kultuuripoliitika – kultuuriseltsid, vähemusrahvuste kultuuriautonoomia ja raadiosaated

Etniliste vähemuste kultuuridele keskenduvaid kultuuriseltse on Eestis registreeritud 333. 33% neist kuulub mittevenelastele. Etniliste vähemuste mittetulunduslik aktiivsus on Eestis üldiselt madal. Sama kehtib mittevene kultuurilise aktiivsuse kohta. Näiteks 2008. aastal kuulus kultuuriseltsidesse 0,7% valgevenelastest, 5,4% ukrainlastest ja 6% tatarlastest. Liikmete arv võib olla isegi veel väiksem. Näiteks

495 Eestis elavast tšuvašist kuulus kultuuriseltsidesse 106. Aktiivsete liikmete arv (kes kirjutavad projekte, laulavad ja tantsivad) on aga väiksem, umbes 20 inimest. Teisisõnu: seltsidesse kuulub aktiviste (neid on vähe) ja passiivseid või isegi „virtuaalseid“ liikmeid. Ingerisoomlastel, rootslastel ja venelastel oma kultuuriautonoomia loomisel tekkinud probleemide ja kultuuriautonoomia deklaratiivse iseloomu tõttu peavad ukrainlased ja valgevenelased, kellel on kultuuriautonoomia loomiseks arvuline potentsiaal olemas, seda ebamõistlikuks ja pingutamist mitteväärivaks. Nad loodavad pigem kasutada praegusi rahastamisvõimalusi.

Rahvusringhäälingu programm Raadio 4 pakub etnilistele vähemustele eetrivõimalusi oma kultuuri tutvustamiseks. Raadiosaateid tehakse projektipõhiselt. Aasta lõpus pole teada, milliste etniliste vähemuste saated jätkuvad. Saadete pikkus on 20–40 minutit ja need on eetris kord kuus või kord nädalas. 2012. aastal teevad valgevenelased, tatarlased ja ukrainlased saateid oma emakeeles, tšuvašid vene keeles ning armeenlased ja aserbaidžaanlased nii vene keeles kui ka oma emakeeles. Kuna 60% valgevenelastest, 52% tatarlastest ja 59% ukrainlastest ei oska oma rahvuskeelt, on kuulajaskond ilmselt veel väiksem. Venekeelsed saated on info edastamise mõttes paremad. Neid võivad kuulata ka kõik teised huvilised. See aga ei aita säilitada keelt, kuigi võib toetada kultuurilist identiteeti.

Sarnaselt hariduspoliitikale on ka kultuuripoliitika tekitanud debati, miks ei kasuta etnilised vähemused neile pakutavaid võimalusi. Valitsuse sõnul toimib süsteem hästi ja selle ärakasutamine sõltub etnilistest vähemustest. On teada mitmed põhjused, miks ei kasuta etnilised vähemused neid aktiivselt: kultuuriseltsid ei suuda leida uusi liikmeid ega liidreid, etniliste vähemuste Eestis sündinud põlvkonnad ei ole oma kultuurist huvitatud, ühendused ei oska kirjutada häid projekte ja aruandeid või lihtsalt ei tee seda, mis omakorda vähendab nende rahalist stabiilsust, ühe rahvusrühma liidrid ei tee vastastikuste arusaamatuste tõttu koostööd, ühendused ei ole tõhusad ning esineb palju fiktiivseid organisatsioone, kes kasutavad kultuuriseltsi staatust riigilt vahendite saamiseks, andmata oma panust kultuuri. Etniliste vähemuste arvamuse kohaselt on kõige suurem vajakajäämine rahastamissüsteemis – toetatakse fiktiivseid organisatsioone, süsteem on detsentraliseeritud (vahendite leidmiseks tuleb projekt esitada mitmele organisatsioonile), ei saa korraldada pikaajalisi üritusi, raha antakse vaid üheks aastaks, projektide esitamise ja aruandluse süsteem on liiga bürokraatlik ning seda tuleks lihtsustada. See kriitika puudutab Eesti mittetulundussektorit tervikuna, mitte ainult mittevenelaste kultuuriseltse. See ei ole aga poliitiliselt tähtis teema, sest poliitikas nõutakse rahastamise suurendamist, mitte aga rahastamissüsteemi parandamist.

4. Haridus- ja kultuuripoliitika mehhanismide kaudu tehtava poliitika ebaõnnestumine

Projektipõhiselt toimib kuus poliitika vahendit, toetamisele kuid selline toetamise viis ei saa vähendada või takistada mittevenelaste assimilatsiooni vene keelde ja kultuuri – see on protsess, mille Eesti sai kaasa nõukogude ajast. Kui Eesti valitsus peab etniliste vähemuste keelte ja kultuuride säilitamist ja kaitsmist tähtsaks eesmärgiks ning loodud vahendid ei toeta selle eesmärgi saavutamist, siis *per definitionem* on vastav poliitika läbi kukkunud. Valitsus võib ju kritiseerida etnilisi vähemusi, et nad ei suuda mitmesugustel põhjustel olemasolevaid võimalusi ära kasutada, kuid loodud vahendid peavad aitama valitsusel eesmärki saavutada. Kui poliitika kukub läbi nende vahendite tõttu, siis ei ole see etniliste vähemuste süü. Küsimus on selles, kuidas eesmärgi saavutamiseks parandada olemasolevaid vahendeid ja/või luua uusi. Vastasel juhul riskib valitsus sellega, et jätkab etniliste vähemuste toetamist toetamise enda pärast, saavutamata seejuures eesmärki. Seda nimetatakse performatiivseks poliitikaks. Tulevikku

silmas pidades oleks huvitav uurida, miks jätkab valitsus projektipõhise rahastamissüsteemi kasutamist, kuigi on olukorrast teadlik. Selleks võib olla kaks põhjust: a) neoliberaalne ideoloogia ja uut tüüpi avalik haldus, mis nõuavad etnilistelt vähemustelt, et nad oleksid iseseisvad ja autonoomsed ning võtaksid initsiatiivi enda kätte; b) projektikeskne kultuur, mis on arenenud välja Eesti avalikule sektorile alates 1991. aastast antud rahvusvahelise finantstoe tulemusel. See tugi on projektipõhine, nii et selle loogikat on kasutatud ka etniliste vähemuste toetamisel.

Vene rahvuse kujundamine, kultuuriline mitmekesisus ja keelepoliitika

Konstantin Zamjatin, Helsingi ülikool

Käesolevas kirjutises käsitletakse rahvuse kujundamise arenguid postsovjetikul Venemaal ning selle mõju kultuurilisele ja keelelisele mitmekesisusele. Käsitus põhineb ametlike poliitikat määravate dokumentide analüüsil. Vaatamata sellele, et Vene Föderatsiooni kõigile rahvastele ja nende keeltele on deklareeritud võrdsed õigused, määrab nende tegeliku hierarhia vene keele ja Venemaa vabariikide nimedele vastavate keelte määramine riigikeelteks. Analüüs näitab, et viimastel aastatel püüavad keskvoimud teiste keelte arvel väärtustada vene keelt. Väidetavalt on see areng paremini mõistetav vene rahvuse kujundamise kava kontekstis.

Rahvuse kujundamine

Sotsiaalse ja kultuurilise lõimumise probleem ilmus äsja loodud Vene Föderatsiooni poliitilise päevakorda 1990. aastate alguses. Lõimumisele alust otsides oli moes otsida vene rahvuslikku ideed. Arutati, kas rahvus(ed) tuleks kujundada kodanike või etnilisel päritolul põhinevana. Ühest küljest võtsid Vene võimud üle osa nõukogude pärandist, sealhulgas vormeli „mitmerahvuseline rahvus” ning rahvaste ja nende keelte võrdsuse postulaadid, teisest küljest löid nad mõne põhimõtteliselt uue poliitilise institutsiooni, näiteks vene keele riigikeelena (vt 12. detsembri 1993 Vene Föderatsiooni konstitutsioon; Vene Föderatsiooni riikliku rahvuspoliitika kontseptsioon, mis on vastu võetud Vene Föderatsiooni presidendi dekreediga 15. juunil 1996).

Jeltsini presidendiks olemise viimastest aastatest peale on võimud otsustanud ratas mitte leiutada ja järgida teiste endiste nõukogude vabariikide eeskuju – integratsiooni alusena ilmus poliitilise diskursusesse rahvusriigi mõiste. Vene rahvuse kujundamise käik sai peamiseks Venemaa tulekuvisioni käsitlevates debattides. Putini presidendiks olemise ajal sai idee venelastest kui kodanikel põhinevast ja isegi poliitilisest rahvusest, kes jagab ühiseid väärtusi, riiklikuks poliitikaks riigi hariduspoliitika kontseptsiooni heakskiitmisega (Vene Föderatsiooni haridusministri 3. augusti 2006 korraldus), mis tõi oma eesmärkide hulgas ära „Vene Föderatsiooni mitmerahvuselise rahva vaimse konsolideerimise üheks poliitiliseks rahvaks”.

Sel aastal on poliitikas aga aset leidnud muutused. Näib, et Venemaa poliitikategijad kippusid oma rahvuse kujundamise jõupingutuste käigus ignoreerima klassikalisi uurimusi rahvusluse kohta, mis väidavad, et kodanikel põhineva rahvuse loomine on võimalik ainult kodanikuühiskonna vabanemise tingimustes, mida ilmselt praegu Venemaal valitseva olukorra juures ei ole juhtunud. Vastuseks hiljutisele vene etnilise rahvusluse tõusule, mis muuhulgas nõudis etniliste venelaste tunnustamist riigile aluse pannud rahvusena (*gosudarstvoobrazuiushchii narod*), muudeti ametlikku rahvuse loomise projekti (vt Zamjatin, 2012). Viimasel ajal on atribuudid „kodaniku-” ja „poliitiline” avalikust diskursusest välja jäetud.

Eelnõu Vene Föderatsiooni rahvuspoliitilise strateegia kohta kuni aastani 2025 avaldati 27. septembril 2012. See eelnõu sisaldab jälle kompromissi – ühest küljest on selle eesmärk „Vene Föderatsiooni mitmerahvuselise rahva (Venemaa rahva – *rossiiskoi natsii*) kodanikuühitsuse tugevdamine”, teisest küljest aga Venemaa rahvaste rahvuskultuurilise mitmekesisuse säilitamine. Uue asjana käsitleb see dokument rahvustevahelisi konflikte, mis tekivad immigratsiooni tõttu – eelnõu eesmärk on ka „harmoniseerida

rahvustevahelisi suhteid” ja tagada „sisserändajate kohanemine ja lõimumine Vene ühiskonda” (lk 21). Sisserändajate vastandina on selles eelnõus üldse esimest korda ametlikult kasutatud ja isegi defineeritud „Vene Föderatsiooni põlisrahvad” (*korennye narody Rossiiskoi Federatsii*, lk 5). Etnilise vene rahvusluse retoorika ülevõtmise katsena on dokumendis lisaks räägitud „Vene rahvuse ühendavast rollist” (*obiediniaishchuiu rol russkogo naroda*) ja rõhutatud, et Venemaa loodi „rahvaste ühendusena, riigina, mille süsteemi loov tuum oli vene rahvas (*russkii narod*)” (lk 8).

Kultuuriline mitmekesisus

Rahvusriigi projekti eluviimine on Venemaal keeruline selle keelte, kultuuride ja religioonide paljususe tõttu. 1990ndate alguses aset leidnud Nõukogude Liidu lagunemise tingimustes tekkinud suveräniseerumise ja demokratiseerumise lainel loodi Venemaal alus mitmekesisuse säilitamiseks, mis sisaldas mittevenelaste rahvusriikide ja rahvusterritoriaalsete üksuste inkorporeerimist riigi struktuuri, tagatisi rahvusliku hariduse ja kultuuride arendamiseks, keelelise mitmekesisuse soodustamist ja muid meetmeid (vt Perepelkin, Razlogov ja Razmustova, 2012). Kultuuriline, keeleline ja religioosne mitmekesisus võib tõepoolest olla probleem rahva ühendamisel. Rahvuse kujundamise stsenaariumi valimist võib mõjutada vajadus mitmekesisusega toimetulemise järele.

Selliste asjaolude juures ei ole ime, et aksiooni „ühendatud Venemaa”, millel on „ühtne juriidiline, majanduslik, informatsiooniline, hariduslik ja kultuuriruum”, esitletakse peamise väärtusena. Kultuurisfääris ei defineeritud „kultuuri” 1990ndatel mitte kuidagi (Vene Föderatsiooni 9. oktoobri 1992. aasta seadus Vene Föderatsiooni kultuuriõigusaktide aluste kohta). Seda tühimikku ära kasutades pakuti välja asendus kitsama kultuuri mõiste näol, mis avas tee hilisemale „folkoriseerimisele” (5. juuli 1996. aasta föderaalne rahvusliku kultuuriautonomia seadus). 26. oktoobri 2011. aasta Vene Föderatsiooni föderaalsete kultuuriseaduse eelnõu pakub kultuuripoliitika eesmärgina välja „tingimuste loomise selleks, et tagada ühtne kultuuriruum Vene Föderatsiooni territooriumil, mis põhineb vene kultuuri (*russkoi kultury*) erilise rolli tunnustamisel Venemaa rahvaste võrdsete kultuuride konsolideerimise alusena”. Praegune areng mitte ainult kultuuri-, vaid ka regionaal- ja föderaalpoliitikas, rahvus- ja keelepoliitikas näitab, et võimude eesmärk nende püüdluses ühtlustumise poole on kultuurilisi ja muid erinevusi kahjustada või need kõrvaldada (vt nt Prina, 2011).

Keelepoliitika

Rahvuse kujundamise vastuolulisust on eriti hästi näha keelepoliitika valdkonnas. Venemaa keeleseaduse preambulis (Vene NFSV 25. oktoobri 1991. aasta Vene NFSV rahvaste keelte seadus) on sätestatud, et „Vene Föderatsiooni rahvaste keeled on Vene riigi rahvuslik rikkus”. Selle vastuolulised sätted keelte võrdsuse ja nende seisundite hierarhia, keelte taaselustamiseks mõeldud riigipoolse toetuse ja diskrimineerimisevastaste eeskirjade kohta ei muutnud vene keele domineerivat seisundit ega teiste keelte madalat juriidilist ja tegelikku seisundit (vt Tishkov jt, 2009). Lisaks kritiseeritakse nüüd nõukogude aja lõpu vormelit „vene keel kui rahvustevahelise suhtlemise keel” (NSVLi 24. aprilli 1990. aasta seadus NSVLi rahvaste keelte kohta). Väidetakse, et lisaks vene keele rahvusvahelisele langusele on mittevenelased vene keele halva oskamise tõttu vähem soodsas seisundis just vene keele rolli tõttu ainsa suhtlusvahendina ja selle õpetamise tõttu mittevenelastele vaid kitsal suhtlustasandil ja emakeelena (Hruštšovi teise keele?) perfektse valdamise tagamiseks.

Hiljuti pakuti vana asemele välja uus loosung, mis väidab, et „vene keel sai rahvuslikuks rikkuseks (*natsionalnoe dostoianie*) mitte ainult venelaste, vaid ka Venemaa rahvaste jaoks” (Guboglo, 2007). See

argument seab kahtluse alla eriti suuremate rahvaste rahvusliku eliidi hulgas laialt levinud arvamuse, et vene keel oli venestamise tööriist, ning väidab, et see oli (ka?) kultuuride säilitamise vahend tänu nende kultuuride tõlkimisele vene keelde ja selle kaudu maailmale vahendamisele. Kriteerium selle mõõtmiseks, kas vene keelest on juba saanud mõne rahva rahvuslik rikkus, on lihtne – kui enam kui pool rahvast tunnistab vene keelt oma emakeelena (näiteks karjalased), siis on sellest saanud rikkus. Seda ideed toetab statistika, et tänapäeval oskavad praktiliselt kõik Venemaa kodanikud vene keelt.

Selle ideega on seotud uus väljapakutud ideoloogia, mis käsitleb vene keele rolli ühiskonnas, sest kõiki kodanikke ühendav solidaarsuskeel (Guboglo, 2007) vastab nägemusele kodanikest koosnevast rahvast. Venemaa riigipea nõuandva organi, Venemaa riiginõukogu Ufaas 2011. aasta veebruaris peetud ja rahvuspoliitikale pühendatud istungil rõhutati esimest korda tiptasemel „vene keelt vene rahvuse keelena“ (vt Venemaa riiginõukogu aruanne 2011). Lõpetuseks, lisaks kodumaal toimuvatele muutustele suurendavad võimud oma tuge vene keelele ka välismaal, st Vene välisministeeriumi haldusalas tegutseva SRÜ asjade, välismaal elavate kaasmaalaste ja rahvusvahelise humanitaarkoostöö föderaalagentuuri tegevuse kaudu (vt Fjodorova ja Kotšeljajeva, 2012).

Kokkuvõte

Kuna puudub ametlikult vastu võetud poliitikat määrav dokument, on endiselt lahtine küsimus, milline stsenaarium saab olema valdav Vene rahvuse kujundamisel – kodanikel või rahvusel põhinev, ida-slaavi või isegi russofooniline. Need võivad mõnda aega koos eksisteerida eesmärgipärase segaduse *status quo*'na mitmesugustel poliitilistel eesmärkidel, mis toob kaasa suure hulga omavahel kokkusobimatuid riiklike poliitikaid (vt Ševel, 2011). Kui aga Venemaa poliitika kirjeldamiseks kasutatav etnopolitiilise pendli mudel (Pain, 2003) on õige, siis võib oodata, et rahvuse kujundamine, mis 1990ndatel ja 21. sajandi alguses kulges kodanikel põhineva rahvuse poole, pöördub 2010ndatel tagasi kodanike ja rahvuse segul või isegi etnilisel päritolul põhineva rahva poole. On sümptomaatiline, et terminit „(kultuuriline) lõimumine“ kasutatakse mitmekesisusest rääkimisel ainult sisserändajate ja „lähivälismaa“ kontekstis. Traditsiooniliste rühmade kontekstis tooks unifitseerimise plaan kodumaistes poliitilistes valdkondades kaasa poliitilise vektori täiendava nihke assimilatsiooni poole.

Viited

- Fjodorova, Tatjana ja Kotšeljajeva, Nina (2012). Country Profile: Russia. Viimati uuendatud detsembris 2011. *Cultural Policies and Trends in Europe. Euroopa Nõukogu / ERICArts, Compendium of Cultural Policies and Trends in Europe*, 13. väljaanne.
- Guboglo, Mihhail (2007). *Ot iazyka mezhnatsionalnogo obshcheniia k obshchegrazhdanskomu iazyku solidarnosti. Etnologicheskie ocherki*. Infobülletään. Saadaval aadressil http://www.mdn.ru/cntnt/blocksleft/menu_left/nacionalny/publikaci2/knigi1/mn_guboglo.html
- Pain, Emil (2003). *Mezhdu imperiei i natsiei: Modernistskii proiekt i iego traditsionalistskaia alternativa v natsionalnoi politike Rossii*. Moskva: Liberalnaia missiia.
- Perepelkin, Lev, Razlogov, Kirill ja Razmustova, Tatjana (2012). *Cultural Policy and Cultural Diversity in Modern Time Russia. National Report on the Russian Federation*. Euroopa Nõukogu risturingute projekt. Strasbourg: Euroopa Nõukogu.
- Prina, Federica (2011). Homogenisation and the 'New Russian Citizen': A Road to Stability or Ethnic Tension? *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe* 10 (1): 59–93.

- ‘Report of the State Council of the Russian Federation on Measures of Strengthening the Inter-Nationality Concord in Russian Society’. Regionaalarengu ministeerium, 29. märts 2011. Saadaval aadressil http://www.minregion.ru/activities/interethnic_relations/national_policy/505/
- Ševel, Oksana (2011). Russian Nation-building from Yel'tsin to Medvedev: Ethnic, Civic or Purposefully Ambiguous? *Europe-Asia Studies* 63 (2): 179–202.
- Tiškov, Valeri, Stepanov, Valeri, Funk, Dmitri ja Artemenko, Olga (2009). *Status of and support for linguistic diversity in the Russian Federation*, ekspertaruanne. Moskva, Venemaa Teaduste Akadeemia etnoloogia- ja antropoloogainstituut.
- Zamjatin, Konstantin (2012). Nationalities Policy in Russia. In *Russian Federation 2012: Short-term Prognosis*, toim. Karmo Tüür, lk 62–66. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus

Kultuuriprobleemid Prantsusmaa integratsioonipoliitikas

Marie-José Bernardot, Prantsusmaa siseminister

Sissejuhatus – ajalooline kontekst

Prantsusmaa on immigratsioonimaa – see on kõige vanema immigratsioonitraditsiooniga Euroopa riik (1911. aastal oli välismaalasi miljon, 1931. aastal 3 miljonit). 1914. aastal oli mittekodanike osakaal elanikkonnas veel suurem kui praegu.

Tänapäeval on veerandil Prantsusmaa elanikest välismaist päritolu vanem või vanavanem; kaks kolmandikku sisserändajatest on pärit prantsuse keelt rääkivatest riikidest (endistest kolooniatest). 2010. aastal oli Prantsusmaal 5,1 miljonit migranti, sealhulgas 3,1 miljonit välismaalast (regulaarselt). Igal aastal antakse Prantsusmaal elamisluba 180 000 kolmandatest riikidest pärit inimesele.

Prantsusmaal on helde ja kauaaegne naturaliseerimise poliitika (igal aastal naturaliseeritakse 100 000 inimest, see arv muutub veidi sõltuvalt poliitilistest muutustest riigi tasandil).

I. Integratsioonipoliitika üldised tunnusjooned

Lõimimise traditsioon tugineb Prantsusmaa vabariigi aluspõhimõtetele:

Prantslased on maailmale avatud rahvas, sest Prantsusmaa kodakondsuse võivad saada lõimuda soovivad välismaalased, kes austavad vabariiklikke väärtusi, nagu demokraatlik õigus, võrdsus, sekulaarsus (põhimõte, mis nõuab respekti kõigi religioonide suhtes ning eraldab selgelt avaliku ja erasfääri).

Kuigi eesmärk „assimileerida“ välismaalased „Prantsuse sulatuskatlas“ toob endaga vältimatult kaasa prantsuse keele kasutamise, ei sobi see kokku mitmekultuurilisusega, mis on defineeritud eri kultuuride kooseksisteerimisena, mis jäävad aegade jooksul püsima ja jäävad vastuvõtvast riigis enklaavidena eralduks.

.... siiski ei ole mõnda neist põhimõtetest nii lihtne rakendada. Selleks on mitmeid põhjuseid, muuhulgas uute sisserändajate saabumine mittefrankofoonsetest riikidest (Hiina, India, Türgi jne) ja „etniline“ kontsentreerumine teatud piirkondadesse (tavaliselt eeslinnadesse või kesklinna mahajäänud osadesse). Prantsuse ühiskonna areng alates 1980ndatest, millega on kaasnenud suurenev tööpuudus ja alates 1974. aastast „perepõhine“ immigratsioonitrend, seega ka uued nõudmised, on loonud vajaduse integratsioonipoliitikas jätkuvalt muutusi teha.

II. Poliitiline lõimumine ja kultuuriprobleemid

Integratsiooni- ja kodakondsusministeeriumi (prantsuse keeles DAIC) integratsioonipoliitika riiklikul tasandil koos vahendajatega kohalikul tasandil (Prantsusmaa haldusjaotuse kohaselt *région* ja *départements*) on suunatud nende uute probleemide ja muredega tegelemisele.

1) Vastuvõtva riigi keele omandamine ning ühiskonna väärtuste, tavade ja „koodide“ mõistmist peetakse lõimumisprotsessi eeldusteks („kultuuriline“ keskkond).

Paljude programmide üks prioriteete on prantsuse keele õpetamine.

Teine näide – alates 2008. aastast on toimunud uuenduslik süsteem, mis võimaldab immigrantidest vanematel paremini jälgida oma laste harimist („vanematele avatud kool“). See programm toimib

koostöös Prantsusmaa riikliku hariduse ministeeriumiga praegu kolmveerandis Prantsusmaa departemangudest ja kõigis suurtes linnades.

Hiljuti saabunud välismaalaste selget arusaama vastuvõtva maa väärtustest ja traditsioonidest peetakse vajalikuks, et aidata kaasa „koos elamise” kontseptsioonile prantsuse ühiskonnas – seda teemat edendavad paljud projektid ja koolituskavad.

2) Integratsioonipoliitika sisaldab sõna otseses mõttes kultuurilisi meetmeid, sest nad kasutavad kultuuri „vahendeid” ning neid toetatakse riiklikul ja kohalikul tasandil (regioonides ja linnades), et aidata muuta suhtumist.

Need meetmed on seotud kultuuri, mälu ja immigratsiooni ajaloo. Eelkõige on need mõeldud välismaalastele ja sisserändajatele, ent ka kõigile Prantsusmaa kodanikele, sest lõimumise edukus sõltub mitte ainult immigrandi soovist lõimuda, vaid ka ühiskonna kui terviku avatusest ja heakskiidust.

Riiklikul tasandil

DAIC annab rahalist tuge kindlaksmääratud rahvuslikele rühmade algatustele, mis viivad ellu projekte kultuuri, mälu ja lõimumise ajaloo valdkonnas (igal aastal võivad huvitatud rühmad esitada toetuse saamiseks avalduse otse DAIC-le). 2012. aastal valiti välja 20 ühendust, millele eraldati toetusi enam kui 500 000 euro ulatuses.

Need projektid tegelevad tavaliselt mälu ja lõimumise ajaloo edastamisega, ent keskenduvad ka lastele ja koolinoortele, kodanikuühiskonna väärtuste ja sallivuse omandamisele, samuti interkultuursuse koolitustele, seminaridele ja avalikele kultuuri- ja kunstiüritustele.

Kohalikul tasandil, riiklikes haldusüksustes ja kohalikes omavalitsustes

Kultuuri ja immigratsioonimälu valdkonnas on palju kohalikke algatusi, eriti linnade endi poolt ja sageli teiste kohalike kogukondade toel – näituse, konverentse regionaalse lõimumise ajaloo teemal, filmifestivale, tänavapidusid jne.

Ühendused ja suhtluskeskused on selles valdkonnas samuti väga olulised tegijad – nende algatusi toetab rahaliselt DAIC ja selle regionaalsed partnerid ning samuti kohalikud omavalitsused.

Viieteistkümnes piirkonnas on mitmesugused mälu ja lõimumise ajaloo seotud ühendused moodustanud regionaalseid võrgustikke, et kasutada oma ressursse ühiselt ja oma algatustest paremini teavitada (neid võrgustikke toetab avalik võim).

Ka kodanikuühiskonna algatusi on arvukalt ning need on väga olulised välismaalaste sotsiaalse sidususe ja igapäevase lõimumise seisukohalt.

III. Riiklik lõimumise ajaloo linnak (prantsuse keeles CNHI) – originaalne struktuur, avalik operaator DAICi ning kultuuri-, haridus- ja teadusministeeriumi egiidi all

CNHI on muuseum ja võrgustik, mille missiooni täitsid alguses paljud Prantsusmaa lõimumisajaloo seotud ühendused. CNHI avati oktoobris 2007, kui poliitiline kliima oli immigratsiooni suhtes järjest karmim (sel ajal loodi vastuoluline immigratsiooni ja rahvusliku identiteedi ministeerium).

CNHI toimib nii traditsioonilise muuseumi kui ka võrgustikuna, mis ulatub füüsilisest muuseumihoonest väljapoole ning selle üks olulisi eesmärke on aidata kaasa lõimumise ajaloo populariseerimisele selle mitmesugustes väljendusvormides, mis on lahutamatu osa Prantsusmaa ajaloost. Sellega aidatakse

võidelda immigratsiooni ja sisserändajate kohta käivate negatiivsete stereotüüpide ja eelarvamustega ning neid muuta.

CNHI on innovatiivne kontseptsioon ja see täidab oma eesmärgi eri viisidel – see toimib nii immigratsiooni ajaloo muuseumi kui ka näitusesaalina; see korraldab avalikke üritusi ja konverentse ning on samuti haridus- ja teaduskeskus elava võrgustiku südames, kuhu kuuluvad avalikud ja eraõiguslikud piirkondlikud ja Euroopa sidusrühmad, kes tegutsevad immigratsiooni alal.

Viimaste CNHI korraldatud näituste hulgast võib ära mainida mõned eriti edukad – „Immigratsioon Poolast Prantsusmaale“, „Põlvkonnad – sajand immigratsiooni Põhja-Aafrikast“ ning „Jalgpall ja immigratsioon“.

Järgmine ajutine näitus on pühendatud Alžeeria sõja lõpu 50. aastapäeva mälestamisele ning keskendub alžeerlastest immigrantide sõjaaegsetele kogemustele Prantsusmaal. Näitus korraldatakse selle ajastuga tegeleva väljapaistva ajaloolase Benjamin Stora teadusliku juhtimise all ja see avatakse 9. oktoobril 2012.

Parimad praktikad

Sissejuhatus kultuurilise lõimumise parimatesse praktikatesse

Tanel Mätlik, Gravitas Consult OÜ

Praktiline tegevus kultuurilise lõimumise valdkonnas võib võtta erinevaid vorme sõltuvalt tegevuse eesmärgist, sihtgrupist, osalejatest, kultuuri valdkonnast, formaadist ja muudest aspektidest.

Käesolevas konverentsi kogumikus esitletud praktikad katavad laia kultuuri spektrit: koomiks⁷⁸, muusika⁷⁹, film⁸⁰, rahvusköök⁸¹, rahvariided, tants, kunst ja graffiti⁸². Tegevused toimuvad näituste, festivalide, tööpada⁸³, tele- ja raadiosaadete, internetilehekülgede ja –mängude ning publikatsioonide kujul.

Seega võib öelda, et kultuur on viljakas keskkond lõimumislastele tegevustele ning nende tegevuste konkreetset vormid sõltuvad kaasatud näitlejate, kunstnike, filmirežissööride ja teiste tegijate loovusest ja kujutlusvõimest sellel alal.

Kogu selle praktikate mitmekesisuse juures on üks aspekt, mis vajab eraldi tähelepanu – see on lõimumisele suunatud kultuuritegevuste eesmärk. Film ja maal on loominguks protsess tulemus samas kui saavutatud tugi lõimumisele on pigem selle protsessi kaasprodukt. Kui aga samas vaadata lähemalt neid kultuuritegevusi, siis võib märgata erinevust väärtustele suunatud ja kontaktile suunatud tegevuste mõttes.

Väärtustele suunatud kultuuritegevustel on selgelt määratletud siht tutvustada demokraatiat ning sellised liberaalseid väärtusi nagu sõnavabadus, kultuuriline mitmekesisus ning sallivus immigrantidele ja vastuvõtva ühiskonna liikmetele. Kultuuri kasutatakse vahendajana nende sõnumite edastamiseks kuulajatele, kuna kultuur on väga tihedalt seotud antud maa väärtuste ja sotsiaalsete normidega. Samal ajal mängivad väärtused ja normid ka otsustavat rolli lõimumispoliitikates tervikuna. Euroopa Liidu lõimumisalane kontseptuaalne dokument⁸⁴ rõhutab EL põhiväärtuste ja riiklike väärtuste austamise tähtsust. Ühiste väärtuste olulisust rõhutab käesolevas kogumikus Robert Palmer, kes kirjeldab kultuuridevahelist poliitikat, kus koos kultuuriliste õiguste tunnustamisega käib kaasas ka ühisosa, vastastikuse mõistmise, empaatia ja ühiste kavatsuste rajamine. Seega saab neid väärtusi väga sageli teadlikult edendada nii immigrantidele kui vastuvõtva ühiskonna liikmetele suunatud kultuuritegevustega. Mõnikord võib olla osadele gruppidele olla raske osaleda sellistes kultuuritegevustes kui nende sotsiaalsed väärtused ja normid ei ühildu ettepanud normatiivse raamistikuga. Siiski võivad sellised kultuuritegevused avada väärtuste ja normide mõtte inimestele loomulikumal moel kui uustulnukatele riigis spetsiaalsete kohanemiskursuste korraldamisega.

Kontaktile suunatud kultuuritegevuste peamine eesmärk on luua kontakte immigrantide ja vastuvõtva ühiskonna liikmete vahel kultuuri kaudu, tutvustades selleks üksteisele kultuurilist mitmekesisust. Kultuur on siin ajendiks ja keskkonnaks teadlikkuse suurendamisele erinevate kultuuriliste gruppide kohta, ning kui võimalik, siis ka ühistegevusteks immigrantide ja vastuvõtva ühiskonna liikmete vahel. Teadmiste

⁷⁸ Vt Franz Wolf-Maieri artiklit „Integratia” – lõimumiskoomiks käesolevas kogumikus

⁷⁹ Vt Leelo Lehtla artiklit “Muusika kui lõimimisvahend” käesolevas kogumikus

⁸⁰ Vt Marc Nigita artiklit “Film kui lõimimisvahend” käesolevas kogumikus

⁸¹ Vt Priit Kuuse artiklit “Television – reis reisile minemata” käesolevas kogumikus

⁸² Vt Zempfira Lampmanni ja Jevgeni Mironovi artiklit “Tants kui lõimimisvahend” käesolevas kogumikus

⁸³ Vt Witek Hebanowski artiklit “Kultuuriline lõimumine Varssavi Mitmekultuurilises Keskuses” käesolevas kogumikus

⁸⁴ Komisjoni teatis Euroopa Parlamendile, nõukogule, Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomiteele ning Regioonide Komiteele - Ühine lõimumisekava - Raamistik kolmandate riikide kodanike integreerimiseks Euroopa Liidus (COM/2005/0389).

edastamine Euroopa väärtustest võib aset leida selliste kultuuriürituste käigus, kuid see ei ole kohustuslik – peamine mõte on nautida ühiselt erinevaid kultuurilisi saavutusi või läbida ühiselt kultuurilist loomeprotsessi. Jagatud kultuurikogemus ühendab inimesi ning loob ühiseid ja positiivseid mälestusi inimeste seas, kes muidu ei pruugiks tundagi üksteist. Eelduseks on, et integreeritud sidus ühiskond sõltub suuresti tihendastest kontaktidest inimeste vahel, kes on pärit erinevatest majanduslikest, sotsiaalsetest ja kultuurilistest gruppidest. Teiseks ootuseks on see, et aktiivne suhtlus kultuuriliselt erinevate isikute vahel muudab nende hoiakuid kultuuriliste erinevuste suhtes positiivses suunas. Inimesed on rohkem avatud ja mõistavad paremini konkreetset etnilis-kultuurilist traditsiooni või eluviisi.

Mõlemad lähenemised kultuurilise lõimumise tegevustele on võrdselt tähtsad. Mõnikord on sobivam pöörata tähelepanu väärtuste ja sotsiaalsete normide vahendamisele. Teistel juhtudel võib olla tulemuslikum vältida väärtuste otsest esitamist komplitseeritud kultuurikonteksti tõttu, ning esimese sammuna annab paremaid tulemusi teadlikkuse tõstmine ja kontaktide loomine väga erinevatest kultuurikogukondadest pärit isikute vahel. Allpool toodud näited annavad loodetavasti inspiratsiooni uuteks ja originaalseteks kultuuritegevusteks, mis tekivad erinevates kontekstides ja on suunatud erinevatele sihtgruppidele nii Euroopa riikides kui mujal.

Television – reis reisile minemata

Priit Kuusk, Eesti Rahvusringhääling

Alustades ideega teha Eesti telemaastikule uut ja senistest erinevat kokasaadet polnud mul kunagi mõttes siduda omavahel kaks, esmapilgul nii erinevat, teemat nagu seda on söögivalmistamine ja lõimumine. Pärast paar aastat kestnud mõtlemist ja raha otsimist sündis koostöös Integratsiooni ja Migratsiooni Sihtasutusega Meie Inimesed saatesari „Köögikodanikud”.

Sarja esmane eesmärk oli tutvustada mitmesuguseid rahvuskööke, mis on siin meie Eesti vaatajate jaoks kättesaadavad. Samal ajal mängivad kõik köögis töötavad inimesed olulist rolli eestlaste ja eestimaalaste silmaringi laiendamises ning nad rikastavad meie kulinaarseid traditsioone oma rahvuslike, kultuuriliste ja religioossete traditsioonidega.

Reis reisile minemata

„Reis reisile minemata” on olnud üks meie motosid, sest kuna Tallinnas on esindajaid kogu maailmast, on meil palju võimalusi reisida.

Lõimumine on kahesuunaline protsess. Sarja põhirõhk on siiski eestikeelse vaataja silmaringi laiendamine ning nende väärtushinnangutele rõhumine. Tundub, et esimene hooaeg täitis seda eesmärki väga hästi. Igal osal oli keskmiselt 100 000 vaatajat.

Samal ajal tundub mulle, et kõik need inimesed, kes olid peaosades meie kaamerate ees, olid väga rõõmsaid, et nende tööd hindavad siiralt inimesed, kes elavad siin, ja hoolivad sellest.

Eestisse tulemise põhjused

„Miks just Eesti?” küsisin ma kõigi käest, kes pole siin sündinud.

Kaks peamist põhjust olid armastus ja töö. Sa tuled siia, armud ja jääd. Kõigil neil lugudel oli üks ühine joon – tavaliselt juhtub see meestega (näiteks Pakistanist, Aserbaidžaanist) ja nad hakkavad rääkima oma tulevaste naiste keelt. See on kas vene või eesti keel. Töö toob siia inimesi eri põhjustel. Professionaalseid kokki sageli kutsutakse siia, ent inimesed tulevad ka sellepärast, et oskavad oma tööd hästi ja tekib võimalus. Viimane on tavaline näiteks grusiinlannade puhul. Kolmas põhjus oli põgenemine sõja eest. Köök on sageli kõige lihtsam ja kiirem koht töö leidmiseks.

Suhtumine Eestisse ja kohalikesse

Üldiselt on suhtumine positiivne, ent on ka väga negatiivseid näiteid. Enamasti ei taha need inimesed sellest avalikult rääkida. Massimeedia, sealhulgas televisioonil, on seega ülesanne suurendada kohalike inimeste sallivust teistest rahvustest inimeste vastu, kellel on olnud eri põhjused selleks, et valida Eesti oma uueks kodumaaks.

Televaatajate tagasiside põhjal saame kinnitada, et uudne info, sellest kuivõrd palju eri rahvustest inimesi on täiesti „nähtamatutena” hoolitsemas eesti toidukultuuri mitmekülsuse eest- oli mõtlemapanev ning pigem tõi kaasa pigem positiivse reaktsiooni televaatajatelt.

Samas tuleb tunnistada, et rääkides pagulase staatuses kodanikega on hämmastav, kuivõrd ükskõikselt suhtub pagulaste teemasse riik ning selle vastavad ametid. Eesti elusse sisseelamise toetuseks puuduvad

meetmed, inimesed peavad ise leidma oma koha omamata mingitki ülevaadet Eesti elu korraldusest, keelest jne. See seletab ka pagulaste suure osakaalu lihttöölisena (mõnel õnnestub end läbi suruda ´ka kvalifitseeritud kokana) toidustuskohtade köökides. Töö on raske, tööliste nõudmised on väikesed ja tööandjad on varmad seda ära kasutama.

Kui hinnata meie teleprojekti eesmärki – avardada läbi rahvusköökide töökorralduse ja toidukultuuride tutvustamise televaatajate infovälja –, siis usun, et see lähenemine, mille puhul on peamine eesmärk suurendada sallivust ja mõistmist, isegi kui see on peidetud toiduvalmistamise taha, annab positiivseid tulemusi.

Lingid projektile

- <http://etv.err.ee/index.php?0562955>
- Projekti raames tutvustatud retseptid
<http://etv.err.ee/index.php?0562955>
- Sarja osasid on võimalik vaadata rahvusringhäälingu digiarhiivist
<http://etv.err.ee/arhiiv.php?otsing=K%C3%B6%C3%B6gikodanikud>

Muusika kui lõimimisvahend

Leelo Lehtla, Pille Lille Muusikute Fond

Pille Lille Muusikute Fond (PLMF) on mittetulundusühing, mis asutati 2003. aastal eesmärgiga toetada andekate professionaalsete muusikute arengut meistiklasside ja esinemisvõimaluste organiseerimise ning muusikute rahvusvahelise tutvustamisega.

2005. aastal hakkas PLMF korraldama kammermuusika sarja „Meistrite Akadeemia” kogu Eestis, sealhulgas meie suuruselt kolmandas linnas Narvas, mis asub Ida-Eestis Vene piiri ääres. Narvas on üle 60 000 elaniku. Neist 93% on vene keelt rääkivad ja peaaegu 34 000 neist identifitseerime me Euroopa kolmandate riikide kodanikena (36% on Venemaa kodanikud ja 16% on kodakondsuseta isikud – seda terminit kasutatakse nende endistest Nõukogude vabariikidest saabunud sisserändajate ja nende laste kohta, kes ei ole pärast Nõukogude Liidu kokkuvarisemist taotlenud ühtegi riigi kodakondsust). Kontserdisari tutvustas Eesti tippesinejaid publikule, kes olid kõigist „Eesti rahvuslikest” suundumustest praktiliselt ära lõigatud, sest paljud neist inimestest jälgisid ainult Venemaa meediakanaleid ning Narvat ei külasta just paljud tipptasemel kunstiprojektid. Juba 2006. aastal viisime me sarja ka Sillamäele, kus on kolmandate riikide kodanikke umbes 65%. Sari oli nii Narvas kui ka Sillamäel väga populaarne ning seal töötades mõistsime, kuidas võib väga kõrgel professionaalsel tasemel esitatud muusika olla üks vahend huvi tõstmiseks Eesti rahvusliku kultuuri ja elu vastu üldiselt.

2008. aastal, kui saabus majanduslangus, ei suutnud kohalikud omavalitsused enam sarja toetada ja seetõttu pidi PLMF igakuiste kontsertide korraldamise lõpetama. Ent nagu öeldakse, kui jumal sulgeb ukse, siis avab ta kuskil akna, ning just see juhtuski. 2009. aastal sai PLMF Tallinna linnavalitsuselt raha oma esimese spetsiaalselt suunitletud lõimimisprojekti jaoks. Selle projekti raames toimus kontserdisari, millega tutvustati Eesti muusikuid ja muusikat lastele 10 Tallinna vene koolis. Igal üritusel oli üle saja lapse.

Töö koolides jätkus kahe projektiga Sillamäe piirkonnas, millega tutvustati kõrgel tasemel esituskunsti, ning samuti terve rea muude praktiliste üritustega (projekti koondnimetus oli „Südamest südamesse” ning seda rahastasid Euroopa Kolmandate Riikide Kodanike Integreerimise Fond (EIF) ja Eesti kultuuriministeerium). Neljatunnised õppepäevad umbes 150 lapsele olid kõik väga edukad. Enamik lapsi ei olnud kunagi vahetult näinud balletitantsijaid või ooperilauljaid ega puudutanud muusikariistu ning kuna programm ei olnud isetegevuslik (erinevalt paljudest teistest projektidest), avaldas see neile tugevat muljet. Tänu sellele oleme kindlad, et suur arv osalenud õpilastest huvitub sellest, mis toimub näiteks Eesti Rahvusooperis (ning toetavad rahvusooperi algatusi, millega tuuakse maapiirkondade lapsi etendustele).

See on suur samm lapse jaoks, kelle vanematel puudub huvi „Eesti rahvuslikus” elus osalemiseks ja kes saab teavet ainult õpikute kaudu. Õnneks oleme suutnud jätkata väikeste üritustega enamikus projektidest osa võtnud koolides, nii et me saame asja käimas hoida.

Järgmine projekt, mille PLMF võttis ette EIFi ja kultuuriministeeriumi toel, oli tuntud „Viuldaja katusel” lavaletoomine Tallinnas Vene Kultuurikeskuses 2010. aastal. Osatäitjad olid professionaalsed muusikud ja tantsijad, professionaalsed ja noored lauljad ning isetegevuskoor. Nende hulgas oli nii vene kui eesti keele kõnelejad ja muidugi palju kolmandate riikide kodanikke. Kõik viis etendust Vene Kultuurikeskuses läksid arvukale publikule, mis koosnes enam kui 20 kooli õpilastest, töötutest ja teistest. Etendusele päästes ainult kutsega ja kokku käis 2500 inimest. Lisaks mängiti Tallinna koolides viiel korral muusikali lühemat

versiooni. Projekt oli väga keeruline, ent jällegi väga edukas. Lugu repressioonist, mida esitasid koos vene ja eesti juurtega inimesed samuti mõlema taustaga vaatajatele igas vanuses, oli väga liigutav ning me arvame, et see edastas tugeva sõnumi, et tuleks unustada minevik ja minna edasi käsikäes või vähemalt üksteist mõistes. Kõikide PLMFi projektide kunstiline tase on olnud kõrge ning seetõttu oleme jällegi kindlad, et see kogemus toob kolmandate riikide kodanikud ühe sammu lähemale Eesti rahvuslikus kultuurielus osalemisele.

2010. aastal sündis taas EIFi ja kultuuriministeeriumi toel Rahvuste koor. Koorilaul on üks Eesti hinnatumaid traditsioone, ent väljaspool koole on Eesti vene keelt kõneleval kogukonnal vaid üksikuid koore. PLMFi kooriprojekti raames kogunes umbes 40 enamasti venekeelset naist kaks korda nädalas proovi ning samuti toimusid kord nädalas individuaaltunnid. Koorijuht ja hääleseadja on eestlased ja püüavad rääkida enamasti eesti keeles. Lisaks sellele on repertuaaris muidugi palju Eesti muusikat. Kuna see töö naistega on pidev, siis on „lõimimistulemused“ olnud tõeliselt head – paljud neist läksid esimest korda laulupeole, mis on ju ka meie iseseisvumisega seotud üritus, ning tundsid esimest korda, et mõistavad eestlasi. Paljud neist on huvilised ja võtavad osa ka paljudest teistest kultuuriüritustest ning nende eesti keel on muutunud palju paremaks. Õnneks võttis kultuuriministeerium pärast esimest aastat endale kohustuse koori rahastamist jätkata ning tänu sellele on nüüd käimas kolmas hooaeg.

Seni viimane EIFi ja kultuuriministeeriumi rahastatud PLMFi projekt leidis aset tänavu kevadel. „Muusikasillad“ oli suur projekt, mis tõi kokku kaheksa professionaalsete ja amatöörmuusikute ja -tantsijate gruppi. Neist kolm olid Tallinnast ja viis Ida-Eestist, sealhulgas Narva Linnaorkester.

Kolm kahepäevast umbes 150 osavõtjaga kogunemist toimusid Tallinnas Vene Kultuurikeskuses ning Narva ja Kohtla-Järve kultuurikeskustes. Päevad olid täidetud meistriklasside (tants, laul või instrumentaalmuusika) ja ühisüritustega ning teise päeva lõpus toimus ühine galakontsert. See projekt oli sellise väikese organisatsiooni nagu PLMF jaoks keeruline, ent tasus end väga ära. Töö täiskasvanutega lootuses tuua neid Eesti rahvuslikule kultuurile lähemale nõuab palju rohkem aega kui lastega, ent pärast seda projekti võime öelda, et need kahepäevased intensiivsed üritused andsid suure impulsi. Kõik osavõtjad meenutavad neid soojalt ja on kindlasti samm lähemal eestlastega „silla“ loomisele.

PLMFi paljud projektid vene keelt kõneleva ja eestlaste kogukonna vahelise lõimumise toetamiseks kõrgetasemelise professionaalse muusika ja samuti ühiste muusikaürituste kaudu on mõjutanud kõvasti üle 1000 aktiivse osavõtja ja veel palju kordi rohkem on publikut, ning seda kõike vaid mõne aastaga. Me usume väga, et kõrgel professionaalsel tasemel esitatud muusika suudab lammutada tõkked, millega inimesed end ümbritsevad, ning annab neile võimaluse rääkida üksteisega inimlikult tasemel ja luua dialoogi. Muusika ja teised kunstid on meie ühine keel ning selle teadvustamine aitab meil mõista, et me polegi tegelikult nii erinevad.

Tants kui lõimimisvahend

Zemfira Lampann ja Jevgeni Mironov, Noorte tänavakultuurifestival „Street Life”

2009. ja 2010. aastal korraldasime Integratsiooni ja Migratsiooni Sihtasutuse Meie Inimesed (MISA), Euroopa Kolmandate Riikide Kodanike Integreerimise Fondi ja Eesti Kultuuriministeeriumi toetusel noorte tänavakultuuri festivali „Street Life”. 2009. aastal korraldas selle MTÜ From the Backyard, 2010. aastal MTÜ PSYART.

Meie eesmärk oli aidata ühiste tegevuste kaudu kaasa kontaktidele Eesti kodakondsusega, kolmandate riikide kodakondsusega ja kodakondsuseta noorte vahel, vähendades samal ajal eelarvamusi üksteise suhtes ja arendades sallivust. Projekti sihtrühm olid ELi riikide noored, sealhulgas Eesti kodanikud, kolmandate riikide noored, sealhulgas välisriikide kodanikud, ning kodakondsuseta noored, kes elavad Eestis.

Projekti raames olime häälestatud motiveerima erineva emakeelega ja kodakondsusega noori loominguks koostöötegevuseks, samal ajal luua reaalseid ja toimivaid võimalusi teineteise tundmaõppimisel. Kui on ühine tegevus, ühine ruum (siin Tallinna linn) ja ühine kultuuriruum (siin noorte tänavakultuur), on reaalne võimalus ühiskeele leidmiseks. Samuti on see võimalus hinnata erinevusi kui arengupotentsiaali, kui vastastikku rikastumist kogemuste, oskuste ja teadmiste osas.

Projekti raames olime häälestatud motiveerima erineva emakeelega ja kodakondsusega noori loominguks koostöötegevuseks, samal ajal looma reaalseid ja toimivaid võimalusi teineteise tundmaõppimiseks. Seadsime projekti raames eesmärgiks edendada tervislikku elustiili ja eetikanorme tänavakultuuris, st *graffity* sellist vormi, mis on ühiskonnas aktsepteeritud – *spray can art* –, ning tuua tänavakunsti mujal Euroopas välja arendatud eetilised põhimõtted:

- ära joonista arhitektuurimälestistele ja mälestusmärkidele;
- ära pihusta elumajadele – ära sunni oma maailmavaadet teistele peale;
- ära riku teiste tööd ja vara;
- enne oma ande teiste ette toomist arenda seda jne.

2009. aastal võttis projekti ettevalmistamisest ja elluviimisest osa 80 eri emakeelte ja kodakondsusega noort, 2010. aastal osales projektis juba 182 eri keeletausta ja kodakondsusega 7–26-aastast noort (sealhulgas 63 kolmandate riikide kodanikku). Projekti üritused toimusid Tallinna eri paikades – Põhja-Tallinnas, Mustamäel, kesklinnas Rotermanni kvartalis.

Festivalist

Esimene festival STREET LIFE toimus Eestis 2009. aastal. 18. juulil püüdsime Koplis näidata, et *graffity* ei ole vandalism – *graffity* on kunst. *Graffity*-võistluse teema oli „Mina ja minu linna tänavad”.

Parimad tööd valis välja USA ja Prantsusmaa mainekatest *graffity*-meistritest koosnenud prestiižne žürii. Kohalikud *graffity*-kunstnikud ning külalised Lätist ja Soomest võistlesid tänavakunsti meisterlikkuse alal, samal ajal kui toimusid MC Battle (räpparite võistlus) ja tänavatantsu võistlus, milles võisid osaleda kõik. Parimad kunstnikud, tantsijad ja räpparid said auhinna.

Sündmuse õhkkond oli loov ja sõbralik, see tekitas osavõtjate ja samuti pealtvaatajate vahel fantastilise kuuluvustunde, mida ei takistanud ei rahvus, vanus, eri tänavakultuuride elementide (räpp, tants, *graffity*) eelistamine ega võistlusvaim. Korraldajate ja osavõtjate ühine soov oli murda eelarvamused ja stereotüübid, mis on ühiskonnas tekkinud tänavakultuuri, eriti *graffity* suhtes ning näidata hiphop-kultuuri noori ühendava elemendina. Arvame, et meil õnnestus edukalt demonstreerida, et *graffity* ei ole vandalism, tantsida võib väga erineva muusika järgi ning räppides võib kasutada elavat, ent korrektset keelt, mitte šokeerivat slängi.

Teotajate abiga korraldasime teise festivali STREET LIFE 23.–25. juulil 2010. Me ei muutnud kurssi ja meie eesmärk oli endiselt see, et festivalil oleks eri tüüpi tänavakultuuri – tänavatantsu, muusikat, räppi ja *spray art*'i. 2010. aasta festivali teema oli „URBAN*UNITY*LOVE”. Festival oli rahvusvaheline ja paljurahvuseline.

Meie eesmärk oli toetada noorte inimeste loovust, julgustada neid oma loomeambitsioone teoks tegema ja kombineerida neid eri rahvustest ja kodakondsusega noorte ühistesse ettevõtmistesse. Festivali ajal toimus ka fotonäitus, kus olid väljas žürii valitud tööd teemal „URBAN*UNITY*LOVE”. Suurepäraselt muusikat pakkusid Eesti parimad diskorid. Festivali lõpus toimusid õpikojad, kus arutati, kas *graffity* on kunst või vandalism, räägiti tänavatantsust ja plaatide keerutamist kunstist.

Projekti jooksul ei esinenud mingeid keeleprobleeme. Suhtluskeeled olid eesti, vene ja inglise keel. Kui emakeelest oma mõtete väljendamiseks ei piisanud, läksid noored vabalt üle inglise keelele – selle valdamise tase on nende seas hea.

Projekti ettevalmistamisel ja elluviimisel saime aru, et eri rahvustest noortel on palju rohkem ühiseid väärtusi kui erinevusi. Mõttekaaslaste ring muutus laiemaks. Eri kodakondsusega noortel tekkisid uued kontaktid ja ühised plaanid.

Projekti läbiviijad on selle tulemustega rahul. Sellest võtsid osa Euroopa Liidu (Eesti, Läti, Hollandi), kolmandate riikide (Venemaa) kodakondsusega ja kodakondsuseta noored. Nende vahel valitses ürituste käigus harmoonia, olulised olid noorte maailmavaade, anne, oskused ja võistluslikkus, mis ületasid piire. Projekti edukuse eeltingimus oli suurepärase koostöö ja kõigi osavõtjate kaasamine. See puudutab ka pealtvaatajaid, kes olid suures osas ka ise osavõtjad ja võistlejad.

Lingid projekti raames toimunule

- Eesti festivali Street Life 2010 trailer – 1. päev: *graffity*-päev
http://www.youtube.com/watch?v=aWmPPE_xEd0&list=UUS3b1IXJUvb6sYOclYjkkPw&index=198&feature=plpp_video
- Eesti festivali Street Life 2010 trailer – 2. päev: tantsuvõistlused
http://www.youtube.com/watch?v=mp1H_v0PZF8&list=UUS3b1IXJUvb6sYOclYjkkPw&index=197&feature=plpp_video

Kultuuriline lõimumine Varssavi Mitmekultuurilises Keskuses

Witek Hebanowski, Varssavi Mitmekultuurilises Keskus

Keskusest

Varssavi Mitmekultuuriline Keskus on loodud koostöö edendamiseks Varssavi eri omavalitsusasutuste ja institutsioonide ning valitsusväliste organisatsioonide – nii nende, mis teostavad projekte välismaalaste heaks, kui ka sissrändajate endi loodud organisatsioonide – vahel. Keskus on välja töötanud plaanid järgmiste valdkondade käsitlemiseks:

- Informatsioon – see moodul on suunatud nii välismaalastele (kes otsivad teavet neile mõeldud valitsus- ja valitsusväliste programmide ja ametiasutuste toimimise või kultuuripakkumiste kohta) kui ka Varssavi elanikele ja turistidele, kes soovivad saada teavet linna mitmekultuurilisuse kohta.
- Volituste andmine – välismaalastele volituste andmine, et julgustada neid aktiivselt Varssavi kultuuri- ja ühiskondlikus elus osalema; sissrändajate kogukondade toetamine nende endi projektide elluviimisel.
- Haridus – see moodul näeb ette haridusalaste tegevuste toetamist kultuuride paljususe valdkonnas, lõimumist ja haridust multikultuurises keskkonnas, poola keele õppimist ja teadmiste andmist multikultuurse pärandi ja tänapäeva Varssavi kohta.
- Teadustegevus – selle valdkonna peamine ülesanne on läbi viia regulaarseid ja põhjalikke uuringuid Varssavisse ja Varssavist välja rändamise kohta.
- Kultuur – tähtsaim ülesanne on toetada erinevate sissrändajate kogukondade esindajate elluviidavaid kultuuritegevusi ja rahvusvahelisi kultuuriprojekte ning koostada interaktiivne väljapanek Varssavi multikultuurse pärandi kohta.

Lõimumine kultuuri kaudu

Kultuuri kaudu lõimumise osana viiakse portaali „Continent of Warsaw – Warsaw of Many Cultures” („Varssavi kontinent – paljude kultuuride Varssav”), programmi „Other Space Foundation” kaudu läbi erinevaid üritusi: kunstioõpikodasid People from the Continent ja Warsaw Multicultural Plein-Air.

„People from the Continent” („Kontinendi rahvad”) on sündmus, mis toimub regulaarselt alates 2007. aastast ja on 2009. aastast alates osa Varssavi Mitmekultuurilise Keskuse (WCW) pilootprogrammist. Iga sündmus on pühendatud erineva kultuuritaustaga kunstnike tööde esitamisele. Lisaks kunstiarvustusele, ühendab kunstnikke see, et nad elavad ja loovad oma teoseid Varssavis.

2009. aasta oktoobris esitleti ürituse „Aafrika Varssav” käigus järgmisi töid: Etioopia ja Mali kunstnike maalid, Senegali-Poola luule ja Nigeeriast Varssavisse saabunud autori raamat. Lisaks oli võimalik osaleda trummiõpikodades ja paneeldiskussioonidel, kus arutati Aafrika kunsti ja selle mõju üle eurooplaste töödele. Täiendavat teavet saab aadressil <http://kontynent.waw.pl/ludziezkontynentu/afrykanska/>.

Teise sündmusena (aprillis 2010) toimus „Tiibeti Varssav”. Sedapuhku olid sellele erilisele sündmusele kutsutud oma kunstitöid esitlema Varssavis elavad tiibetlased. Külalistel avanes võimalus vaadata näitust

thankadest – usulise tähtsusega maalitud või tikitud rullidest ning osaleda harmoonia sümboli – liivamandala – loomisel. Lõpuks esitasid tiibeti mungad ja rühm nimega Śnieżne Lwy (Lumelõvid) tantsu- ja lauluetenduse. Täiendavat teavet saab aadressil <http://kontynent.waw.pl/ludziezkontynentu/tybetanska/>.

„Jaapani Varssavi“ (2010. a. novembris) raames oli tõusva päikese maa kunstnikel võimalus tutvustada oma kunsti. Selle sündmuse kaudu said pealinna elanikud tutvuda muuhulgas ka haikude kirjutamise ja origami valmistamise kunstiga, mängida jaapani mängu ja osaleda teetseremoonial ning lapsed kuulata jaapani lugusid. Kogu sündmuse vältel oli elanikel võimalus vaadata slaidiesitlusi, skulptuure ja filme. Täiendavat teavet saab aadressil <http://kontynent.waw.pl/ludziezkontynentu/japonska/>.

Sarjas „People from the Continent“ leidis aset veel „Kaukaasia Varssav“, mis toimus 2011. aasta juunis. Kohtumise osana toimusid näituse eel-avamine, Kaukaasia filmi õpikojad, Aserbaidžaaani ja Armeenia ansamblite (Famid Group, Musa-Ier) kontserdid, Georgia köögi ja veini õpikojad, piirkonna fotode tutvustus, Kaukaasia raamatute reklaamikampaania, Tšetšeeni rõivaste esitus ja palju muud. Täiendavat teavet saab aadressil <http://kontynent.waw.pl/ludziezkontynentu/kaukaska/>.

Pealinna Mehhiko-nägu tutvustav sündmus – „Mehhiko Varssav“ toimus 2011. aasta detsembris ja see on praegu viimane sarjast „People from the Continent“. Täiendavat teavet saab aadressil <http://www.kontynent.waw.pl/ludziezkontynentu/meksykanska.>

Eespool nimetatud Warsaw Multicultural Plein-Air'i esimene üritus toimus 2009. aasta detsembris.

Erinevate kultuuride ja riikide kunstnikel paluti kajastada Varssavi teemat. Oma projektides võisid nad esile tuua pealinna kõiki eluaspekte: alates linna arhitektuurist, inimestest, nendevahelistest suhetest, lõhnadest, helidest, emotsioonidest ja lõpetades kuulujuttude ning linnalegendidega. (Erinevate visuaalkunstidega tegelevad) kunstnikud olid pärit maailma väga erinevatest nurkadest – Venemaalt, Ukrainast, Mehhikost, Togost, Etioopiast, Prantsuse Martinique'st, Vietnamist, Indiast ja mujalt. Nende katse käsitleda kunstipäraselt Varssavi tegelikkust oli lummas elamus, sest nende tööd kajastasid Varssavis elavate väliskunstnike nii isiklikku kogemust ja elu kui ka ajalugu ja kultuuriväärtusi, mis nende päritolu määrab. Täiendavat teavet saab aadressil <http://kontynent.waw.pl/plener/>.

Portaal Continent of Warsaw on ka multikultuurse arvutimängu <http://apps.facebook.com/grakontynentwarszawa/> looja ja tegeleb praegu uue dokumentaalseeriaga kultuuridevahelisest Varssavist. Täiendavat teavet saab aadressil www.kontynent.waw.pl.

„Integratia” – lõimumiskoomiks

Franz Wolf-Maier, Austria Integratsioonifond

Austria lõimimisfond püüdleb alates 1960. aastast sisserändajate ja varjupaiga või täiendava kaitse saanute keelelise, ametialase ja sotsiaalse lõimimise poole vastavalt nende õigustele ja kohustustele Austrias. Samal ajal informeerib Austria Integratsioonifond ühiskonna enamust lõimimise probleemidega seotud faktidest ja taustast, sest lõimumine on võimalik ainult ühiste jõupingutustega. Fond pakub paljudes kohtades kogu Austrias teavet ja nõustamist, korraldab lõimimisprojekte ning toetab lõimimise riikliku tegevusplaani rakendamist.

Kultuurilise lõimimise teemal on Austria Integratsioonifond loonud lõimumiskoomiksi „Integratia”, mis on justkui lõimimise „superkangelane”. Selle eesmärk on aidata inimestel koomiksi vormis illustreeritud juhtumite kaudu mõista, mida lõimumine tähendab.

Koomiks on suunatud nii sisserändajatele kui ka Austria laiemale ühiskonnale. Kümne looga näitab „Integratia” noortele ja vanadele, mis on lõimimise juures tõeliselt oluline. See räägib lastele ja noortele suhtumistest ja väärtustest, mis on olulised edukaks koos elamiseks ja mis muudavad eri kultuuridega koos elamise lihtsamaks. Nende suhtumised ja väärtused määravad selle, kui hästi toimub lõimumine eri eluvaldkondades. Teemade hulgas on näiteks saksa keele õppimine, meeste ja naiste võrdsus, ligipääs tööturule ja hariduse olulisus.

Koomiksit „Integratia” on Austria meedias laialdaselt kajastatud. See on andnud inspiratsiooni muudeks ettevõtmisteks, näiteks koolidele mõeldud võistluseks, kus paluti joonistada oma lugu „Integratia” superkangelasega. Koomiks on tõlgitud inglise ja türgi keelde, et aidata kaasa selle sisu vastuvõtmisele elanikkonna eri rühmade poolt.

Lähemat teavet leiate aadressilt

http://www.integrationsfonds.at/en/integratia_is_here/integratia_comic/

Soome venekeelsete organisatsioonide ühendus (FARO)

Petr Potchinctchikov, Polina Kopylova, FARO

Ühendus asutati 2000. aastal ning sellel on 42 liikmesorganisatsiooni, olles üks esimesi omataolisi Euroopas. FARO peamiseks eesmärgiks on esindada Soome venekeelseid elanikke oma liikmesorganisatsioonide kaudu. Ühenduse töökeelteks on vene ja soome keel. FARO peamised tegevusvaldkonnad on:

- Toetada ja edendada vene keelt Soomes kui ajaloolist vähemuskeelt tuginedes rahvusvahelistele normidele keele ja kultuuriste vähemuste valdkonnas ning Soome ja Venemaa Föderatsiooni vahel sõlmitud Venemaal elavate soome-ugri vähemusi ja Soomes elavaid venelasi toetavate lepingute kaudu
- Toetada ja algatada projekte ning algatusi, mis toetavad venekeelseid Soome elanikke, Soome integratsiooni ja diskrimineerimise vastase seaduse raames.
- Esindada liikmesorganisatsioone osaledes regionaalsetes, riiklikes ja rahvusvahelistes tegevustes
- Nõustada Soomes venekeelseid kodanikeühendusi
- Vahetada ja levitada teavet venekeelsete elanike kohta Soomes

Venekeelsed ühendused ja organisatsioonid tegutsevad peamiselt kunsti ja kultuuri vallas, samuti toimub sisserändajate nõustamine, korraldatakse tegevusi lastele ja peredele ning viiakse läbi sportüritusi.

Film kui lõimimisvahend

Marc Nigita, *Images de la diversité*

Riiklikult finantseeritav programm „*Images de la diversité*“ (Mitmekesisuse pildid) loodi 2007. aastal vastuseks 2005. aastal äärelinnades asetleidnud rahutustele. Rachid Boucharebi filmi „Hiilguse päevad“ (prantsuse keeles *Indigenes*, mis tähendab "kohalikku päritolu") edukuse tulemusena muutis Prantsusmaa parlament Prantsuse sõjaväe veteranidele makstavaid kompensatsioone reguleerivat seadust⁸⁵.

Selle filmi sotsiaalse ja poliitilise mobiliseerimise potentsiaali tulemusena sai sellest esimene *Images de la diversité* toetuse saaja, mis on pühendatud etnokultuurilise mitmekesisuse edendamisele Prantsusmaa kinos, multimeedias ja televisioonis. Need riiklikud meetmeid ole tegelikud uued, kuna viimase viiekümne aasta jooksul on loodud mitmeid programme nagu FAS⁸⁶ (Sotsiaalfond sisserändajatest töötajatele ja nende peredele loodi 1958. aastal), mis 2001. aastal muutus FASILDks (Integratsiooni ja diskrimineerimise vastu võitlemise fond) ja ACSÉ (Sotsiaalse sidususe ja võrdse kohtlemise agentuur) alates 2006. aastast.

Lõimumise toetamine audio-visuaalsete vahendite arendamise kaudu, et tervitada sisserändajaid ning anda neile vajalikke teadmisi nende lõimumise toetamiseks on viinud selliste sotsiaalset sidusust ja diskrimineerimise vastase filmide valmimise toetamiseni nagu *La Haine* (Viha, režissöör Matthieu Kassovitz) ja Yamina Benguigu (Frankofoonia minister) esimesed filmid. Kim Pham (Prantsuse kultuuriministri audio-visuaalse valdkonna nõunik) ettepanekul liideti CNC (Prantsusmaa riiklik filmikunstikeskus) ja ACSÉ uueks asutuseks, milleks sai *Images de la diversité*.

Eesmärgiks on ühendada ACSÉ kogemused ja CNC filmi, televisiooni ja multimedia tööstuse teadmised ning ühiselt suurendada programme rahalisi vahendeid. Uus ühiselt hallatav programm toetab rahaliselt igat tüüpi filme, audio-visuaalsed ja multimeediaprojekte aga ka filmistsenaariumite kirjutamist, arendamist, levitamist ja video toimetamist (DVD ja VOD).

CNC ja ACSÉ poolt ühiselt hallatav „*Images de la diversité*“ toetab igat tüüpi audiovisuaalseid, filmi- ja multimeediaprojekte (täispikki ja lühifilme, dokumentaal-, mängu-, animafilme jne), mis aitavad kaasa Prantsusmaa kultuurilise mitmekesisuse paremale esindamisele, seda mitte tingimata näitlejate valiku, vaid kunstilise töötluse ja teema osas. Vastavalt põhikirjale, peab toetuse saaja toetama äärelinnade elanike ning sisserändajate ja nende järeltulijate elu, lõimumise, kultuuri või ajaloo kujutamist. Juhatuse laiapõhjaline koosseis (autorite, toomissettevõtete, ringhäälingu, telekanalite, levitajate, multimeedia ja ametiühingute esindajad) võimaldab toetada erinevaid projekte, pedagoogilistest vahenditest kuni kuldse palmioksani (Laurent Cantet *Entre les murs*, Laurent Cantet), rääkimata paljudest dokumentaalfilmidest.

Alates 2007. aastast on „*Images de la diversité*“ eraldanud 676 projektile umbes 20 000 000 € (ACSÉ ja CNC koos). Viimase viie aasta jooksul toetatud filmide tulemusena on algatatud arutelusid seadusemuudatusteks parlamendis, nt Philippe Lioret „Tere tulemast“ (ebaseaduslike sisserändajate aitamise eest ettenähtud karistustest) või Djamel Ouahabi „Sinine hüpiklane“ („siniseks hüpiklaseks“ nimetati esimest Prantsusmaa tuumakatset Alžeeria Sahara kõrbes, keskendub sealsetele elanikele kompensatsiooni mitteraksumisest). Teised filmid on saanud kriitilist tunnustust festivalides ning paljud

⁸⁵ Alates 2. juulist 1962 olid pensionid fikseeritud ja sõltusid sõjaväelase päritolust ning võisid erineda 1-10 korda. sõltuvalt kas ta pärines suurlinnast või endisest kolooniast (igal koloonial oli erinev maksumäär)

⁸⁶ Esialgu oli FAS suunatud Prantsusmaa moslemitest töölistele Alžeerias ja nende lastele, kes jäid maha Alžeeriasse ning seetõttu ei saanud kasutada neid sotsiaalseid eraldisi

on olnud tekitanud (kaubanduslikku) avalikku huvi filmide vastu, mis peegeldavad mitmekesisust nii kinodes kui ka Prantsusmaa televisioonis.

Vaatamata avalikule huvile seisab veel palju tööd ees, et need filmid saaksid sagedamini õhtuseid tippaegu teleprogrammides, eelkõige peamistes ringhäälingu kanalites nagu meie viimased uuringud näitavad. Need põhjused ja lahendused on keerulised kuna tundub, iga tööstuse komponent (autorid, tootmisettevõtted, näitlejate valik, ringhääling, televisioon, levitajad) tsenseerib ennast seistes silmitsi kultuurilise mitmekesisusega.